

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KUTATÓHELYEINEK
2004. ÉVI TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEI

II.

Társadalomtudományi kutatóintézetek

Budapest

2005

A Magyar Tudományos Akadémia társadalomtudományi kutatóhelyeinek beszámolóí alapján
– az intézmények vezetőinek aktív közreműködésével – szerkesztették az MTA Titkársága
Társadalomtudományi Főosztályának munkatársai

Pritz Pál főosztályvezető
Johancsik János főosztályvezető-helyettes
Baranyainé Szabó Piroska
Dobos Istvánné
Markó Béla
Molnár Andrea
Szentpéteri József

ISSN 1418-835X

F.k.: Pritz Pál

Akaprint Kft. F.v.: Freier László

Tartalomjegyzék

Előszó.....	5
Általános megjegyzések.....	7
Társadalomkutató Központ.....	9
Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet.....	16
Jogtudományi Intézet.....	24
Művészettörténeti Kutatóintézet.....	34
Néprajzi Kutatóintézet.....	41
Politikai Tudományok Intézete.....	51
Régészeti Intézet.....	61
Szociológiai Kutatóintézet.....	71
Történettudományi Intézet.....	76
Világ gazdasági Kutatóintézet.....	83
Filozófiai Kutatóintézet.....	91
Irodalomtudományi Intézet.....	98
Közgazdaságtudományi Intézet.....	107
Nyelvtudományi Intézet.....	118
Pszichológiai Kutatóintézet.....	131
Regionális Kutatások Központja.....	141
Zenetudományi Intézet.....	153
Gyakrabban használt rövidítések.....	161

ELŐSZÓ

Az MTA 38 kutatóintézetet felölelő hálózata – mint tette 1994 óta folyamatosan – a 2004. évről is elkészítette éves beszámolóját mindhárom kutatási területen, a természet-, élet- és társadalomtudományok terén, két kötetben.

Az igen jó 2003. év után 2004-ben Akadémiánk költségvetési támogatásának növekedése megtorpant, s ez komoly veszélyhelyzetbe hozta a kutatói munka akadémiai színvonalának fenntarthatóságát. Tovább nőtt az intézményi gazdálkodást jelentős mértékben nehezítő, váratlan zárolási intézkedések száma, növekedett a zárolt összegek nagysága. Tovább romlott a gép- és műszerellátottság. A korábbi években kedvező tendenciájú gép-műszer korszerűségi mutató 31,3%-ra csökkent az előző évi 34,9%-ról. A nemzetközi kapcsolatok finansziális feltételei tovább zsugorodtak, szertefoszlott a 2003-ban még reális remény, hogy a központi keretből időszakosan alkalmazott, bevált fiatalok egy részének továbbfoglalkoztatására költségvetési forrás nyílik, tehát a fiatal kutatók életpálya-esélyei nem javultak.

A korábbi gyakorlatnak megfelelően a hiányzó forrásokat a nemzeti innovációs rendszernek is fontos részévé vált, ugyanakkor az alapkutatásokban hagyományosan birtokolt erős pozícióját őrző hálózat – több-kevesebb sikerrel – pályázatok útján pótolta: ismét bizonyítva, hogy képes a zömükben alkalmazott kutatási feltételeket támogató hazai és nemzetközi pályázatokhoz alkalmazkodni. A saját bevételek 23,7%-kal növekedtek, különösen kimagaslóak a bel- és külföldről származó pályázati pénzek.

A tevékenységet jellemző konkrét számok értelemszerűen még nem tükrözik a felsorolt gondokat, mert egyrészt az említett megtorpanást némileg elfedi a 2002–2003-ban kapott többlettámogatás még érezhető jótékony hatása, másrészt a jelek szerint a nehézségek ellenére sem csökkent a kutatók alkotókedve. Az alábbi számok is dokumentálják: az akadémiai kutatók újfent és újfent fokozott erőfeszítéseket tesznek annak bizonyítására, hogy az ország adófizető polgáraitól kapott pénzt a lehető leghasznosabban igyekeznek hazánk szellemi színvonalának megőrzése érdekében felhasználni.

Intézeteinkben tovább erősödött a modern munkamegosztásban elkerülhetetlen gyakorlat szerinti nemzetközi együttműködés, hiszen egy kis ország kutatóhelyein több diszciplínában már nem található meg a legnagyobb kihívásokat jelentő programok viteléhez szükséges átfogó tudás. Az Akadémia és a különböző főhatóságok közötti megállapodások egyik legfontosabbika, az IHM-mel való együttműködés keretében a magyar GRID-rendszer kidolgozása, a tudás hosszú távú megőrzése, valamint az internet védelmi rendszerének erősítése témákban folytatódott kutatási program. Az élettudományok területén az együttműködés a magyar gabona génállomány tulajdonságait tartalmazó adatbázis kiépítésére, talajinformációs rendszer létrehozására irányult. Orvosi célú kutatásokat segít a Géntechnológiai Részleg és Genetikai adatbázis informatikai rendszerének létrehozása.

A természettudományi kutatóintézetek az előző évhez hasonló eredményes kutatómunkát végeztek. Az átlaglétszám gyakorlatilag nem változott (3214-ről 3276-ra, 1,9%), a kutatói létszám is csak 1,7%-kal növekedett, az összes kutatónak mintegy harmada (36,4%) 35 év alatti kutatóból áll.

Az összes tudományos publikáció száma 2938-ról 3042-re, mintegy 3,5%-kal emelkedett, hasonlóan a 2003. évhez, az egyes tudományterületeken azonban eltérő volt a változás. Az élettudományok területén az összes publikáció száma 792-ről 885-re, kb. 11,7%-kal növekedett, míg a matematika és természettudományoknál alig volt növekedés (2146-ról 2157-re, 0,5%). Az összes publikáción belül a külföldi folyóiratokban megjelent tudományos cikkek száma hasonló mértékben növekedett (1648-ról 1709-re, 3,7%), ugyanakkor nagyobb mértékben csökkent (18,5%-kal) a hazai idegen nyelvű folyóiratokban megjelent publikációk száma. Az összes tudományos publikáció 38,5%-a nemzetközi együttműködés keretében készült, és ez évek óta nem változik. A referált nemzetközi folyóiratokban megjelent cikkek száma gyakorlatilag nem változott (összességében 1,8%-kal növekedett), évek óta az összes publikáció közel fele (53,2%-a) tartozik a minőségi publikációkhoz. Mindez alátámasztja azt, hogy kutatóink tartják a nemzetközi tudományos életben kivívott helyüket. Az egy kutatóra jutó SCI-publikációk száma is éveken keresztül 1,0 körüli. Öröndetes, hogy emelkedett az összesített impakt-faktor szám 11,1%-kal, és a hivatkozások száma is növekedett 14,8%-kal.

A társadalomtudományi intézetek is eredményes évet zártak. Az MTA tudománypolitikai célkitűzésének megfelelően fokozott figyelmet fordítottak az égetően fontos társadalmi, gazdasági, politikai problémák tudományos feltárására, elemzésére. Az ilyen típusú kutatások kézzel fogható eredménye a *Tudomány, innováció, versenyképesség* c. kötet, amely az MTA–MEH megállapodás alapján végzett kutatások főbb eredményeit összegzi. Ugyancsak igen

összefogott munka eredménye *A foglalkoztatási szint bővítésének korlátai és lehetőségei* c. mű, amely az MTA-nak a munkaügyi tárccal való együttműködése keretében 2002–2004-ben végzett kutatások megállapításait összegzi. A kötet eljutott a foglalkoztatási szervek szakembereihez. Az IHM-mel való együttműködés keretében végzett munka eredményeként jött létre a gyakorlati szakemberek által immár sűrűn használt, a hazánk és a hét szomszéd állam településszintű etnikai és interetnikus adatbázisát tartalmazó térinformatikai rendszer.

A társadalomtudományi kutatóhelyeken dolgozók átlagléttszáma gyakorlatilag nem változott (2003-ban 1063, 2004-ben 1070), ellenben ezen belül a kutatói létszám 692-ről 724-re emelkedett; közöttük a 35 évnél fiatalabb aránya majdnem 30%.

Az összes publikáció 2003. évi, imponálóan magas száma 2786-ról 2837-re, tehát 1,8%-kal növekedett. A monográfiák száma a 2003. évi 77-ről 96-ra gyarapodott, ezen belül 23 idegen nyelven látott napvilágot. Az idegen nyelven közzétett tanulmányok, kiadványok száma általában is növekedett (2003-ban 42,4%, 2004-ben 47%).

Főtitkári tevékenységem második ciklusának végén abban a szilárd meggyőződésben bocsátom útjára e két kötetet, hogy az MTA intézethálózata – minden rontó hatás ellenére is – olyan maradandó értéke a tudományos életnek, amely meghatározó módon segíti hazánkat ahhoz, hogy az Unión belül ki tudja aknázni azt a nagy lehetőséget, amely az 1867 utáni helyzettel rokonítható.

Budapest, 2005. április

Kroó Norbert

ÁLTALÁNOS MEGJEGYZÉSEK

A táblázatokkal kapcsolatos tudnivalók

Az adatokat az intézetek bocsátották rendelkezésünkre. Többéves pályázatnál mindig az adott évre eső összeget tüntették fel. Az indexszel jelölt számok jelentései:

¹ Az éves gazdasági beszámolóban szereplő átlagos statisztikai állományi létszám.

² A kutatóhely átlagos statisztikai állományi létszámában 2004. évben szereplő, kutatói kulcsszám szerint besorolt személyek száma foglalkoztatásuk időarányos hányadában.

³ Mindazon publikációk, amelyeket az illető kutatóhely előző pontban definiált szerzője jelentetett meg. (Publikáció alatt értjük az új tudományos eredményeket vagy a meglévő tudományos igényű feldolgozását a tudományos közösség elé ellenőrzött formában táró, az illető tudományág írott és íratlan normáinak megfelelő színvonalú, kivitelű és tartalmú, tartós adathordozón (pl. nyomtatott forma, CD-ROM) rögzített információs formát.)

⁴ A szerkesztett kötethez sorolva a tanulmánykötet és a szövegkiadás.

⁵ Az egyéb egységes könyv kategóriába sorolva a tárgyévben megjelent kritikai kiadás, szakfordítás, bibliográfia, katalógus.

⁶ A tanulmány, cikk kategóriába sorolva a folyóiratban, illetve tanulmánykötetben megjelent nagyobb és kisebb terjedelmű tudományos tanulmányokon és cikkeken kívül a recenzió és kritika, valamint a tudományos (és nem ismeretterjesztő) értékű, névvel ellátott lexikoncikk.

⁷ A tárgyévben kiállított oklevelek alapján.

⁸ Mindazon személyek száma, akik hazai felsőoktatási intézetben rendszeresen, tantervi keretek között oktatnak (alapképzés, kreditet adó doktori kurzusok). A külföldi egyetem számára végzett oktatási tevékenységet, a felkérésre tartott előadásokat és a szakdolgozat, diplomamunka, PhD-téma vezetését a beszámoló III., illetve IV. pontjában lehetett feltüntetni. Az adatok a 2003/2004-es tanév második és a 2004/2005-ös tanév első szemeszterére vonatkoznak.

⁹ Az előző évektől eltérően nem a tanórák, hanem a 2003/2004-es tanév második és a 2004/2005-ös tanév első szemeszterében megtartott kurzusok száma.

¹⁰ Minden olyan nem említett pályázat, amelyik támogatta a kutatóhely tudományos és oktató munkáját.

A felsőoktatási intézmények neveinek rövidítései

Azoknak a gyakran előforduló oktatási intézményeknek a nevét, amelyekben a kutatóintézetek munkatársai oktatnak, rövidítve jelöltük:

BKÁE	Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem
BMGE	Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
DE	Debreceni Egyetem
ELTE	Eötvös Loránd Tudományegyetem
KGRE	Károli Gáspár Református Egyetem
LFZE	Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
ME	Miskolci Egyetem
PPKE	Pázmány Péter Katolikus Egyetem
PTE	Pécsi Tudományegyetem
SE	Semmelweis Egyetem
SZIE	Szent István Egyetem
SZTE	Szegedi Tudományegyetem

I. A kutatóhely fő feladatai a beszámolási évben

A stratégiai kutatási programok koordinálása, az eredmények publikálása, tudományos konferenciák rendezése. Akadémia-történeti adatbázisok létrehozása, feltöltése. A Magyar Tudománytár c. könyvsorozat 5. kötetének elkészítése. *A termékenység és a társadalmi státusz közötti kapcsolat a rendszerváltás után Magyarországon különös tekintettel a jövedelemre, az iskolai végzettségre, a lakóhelyre és annak fejlettségére* c. projekt és a *Magyarország demográfiai atlasz* munkálatainak folytatása. A *Rendszerváltás Magyarországon* c. NKFP-pályázat zárása. A vári akadémiai épülettömb üzemeltetése és felújítási munkálatainak végzése.

II. Az év folyamán elért kiemelkedő kutatási és működési eredmények

A központ szervezésében tartott rendezvények

A központ az akadémiai intézethálózaton belül az egyetlen olyan fórum, amelynek egyik alapfeladata, hogy a társadalomtudományok és a természettudományok művelőit – inter- és multidiszciplináris rendezvényeken keresztül – különböző tudományos problémák közös vizsgálatára, elemzésére kérje fel. Ugyanakkor még építendő a társadalomtudományok közötti együttműködés.

Tudományos rendezvények

Kettős állampolgárság az Európai Unió tagállamaiban (2004. március 10.). A konferencia nagy visszhangot kiváltott, vitára inspiráló, hangsúlyozottan szakmai rendezvény volt. Az alkalomra a nemzetközi gyakorlatot bemutató esettanulmányokat összegző kéziratot állítottak össze.

Állami, nemzeti szimbólumok Európában (2004. április 8.). A konferenciát Magyarország európai uniós tagságának alkalmából szervezték. Házi sokszorosításban terjesztették az EU 25 tagállamának állami-nemzeti szimbólumairól (címer, zászló, himnusz, kitüntetések, nemzeti ünnepek és emlékhelyek) készített 150 oldalas kéziratot.

Környezetügyi dilemmák az EU-csatlakozás küszöbén (konferencia, könyvbemutató: 2004. április 20.). Az egyetemi (SZIE, BMGE, BKÁE) kutatói-oktató szféra és a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztériumi végrehajtó apparátus közösen vizsgálta meg az aktuális környezetvédelmi problémákat. Egyidejűleg bemutatták a *Megkérdőjelezett sikerágazat* c. kötetet.

Európa, a gazdasági rendszerek laboratóriuma a 20. században. Berend T. Iván akadémikus előadása az *Új szintézis* c. előadássorozat 5. részeként (2004. szeptember 7.). Igen nagy érdeklődés mellett megtartott előadás, a sorozat kiemelkedő része: az előadó új szemléletmódban, a legfrissebb európai és amerikai kutatásokat is összegezve fejtette ki véleményét.

Nemzetegyesítés és az Európai Unió csatlakozás. Regionális és nemzeti integrációs folyamatok (konferencia: 2004. október 8.). Négy előadást nyolc felkért hozzászólás követett, a problémakört hazai és nemzetközi összefüggésekben vizsgálták meg a résztvevők.

Szervezéssel, illusztrációk (táblázatok, grafikonok) elkészítésével, szakmai háttéranyagok gyűjtésével az Európa Intézettel együtt közreműködtek az Európai Uniót és Magyarországot havi rendszerességgel bemutató, a Duna Televízió *Esti kérdés* c. műsorában sugárzott sorozat elkészítésében. A műsor házigazdája Glatz Ferenc akadémikus. 2004-ben összesen hét adásra került sor az alábbi témakörökben:

Magyarország az uniós csatlakozás küszöbén (a házigazda vendégei: Kovács László külügyminiszter, Martonyi János egyetemi tanár, volt külügyminiszter; 2004. április 29.).

Agrárágazatunk és az EU (a házigazda vendégei: Horn Péter akadémikus, Varga Gyula egyetemi tanár; 2004. május 27.).

Kisebbségek Közép-Kelet-Európában és az Európai Unióban (a házigazda vendégei: Markó Béla, az RMDSZ elnöke, Csáky Pál szlovák külügyminiszter-helyettes; 2004. június 24.).

Környezetvédelem az EU-ban és Magyarországon (a házigazda vendégei: Láng István akadémikus, Kerekes Sándor egyetemi tanár, Faragó Tibor kandidátus, a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium főcsoportfőnöke; 2004. szeptember 30.).

Közlekedés az Európai Unióban (a házigazda vendégei: Michelberger Pál akadémikus, Tánzos Lászlóné, Magyar István egyetemi tanárok; 2004. október 28.).

Modernizáció, versenyképesség, nemzeti érdek (a házigazda vendégei: Kádár Béla, Palánkai Tibor, Chikán Attila egyetemi tanárok; 2004. november 25.).

Egyházak Európában és Magyarországon (a házigazda vendégei: Schweitzer József ny. főrabbi, Szebik Imre evangélikus elnök-püspök, Bölscei Gusztáv református püspök, Erdő Péter bíboros, esztergomi érsek; 2004. december 23.).

A felsorolt nagy rendezvények mellett mintegy tíz, szűkebb szakmai körben tartott műhelykonferencia is volt, ezek aktuális feladatokhoz kapcsolódtak (kivált a Tudománytár köteteinek kéziratvitái).

Kutatási programok

Az *Európa-történeti kutatásokkal* összefüggő, az előző pontban nevesített rendezvények kiegészülnek a magyarországi Európa-történeti kutatások koordinálásával, a nemzetközi együttműködések kiépítésével, valamint az Európa-történeti tanulmányok írásával. 2004-ben folytatódott az Európa-történeti szintézis előkészítése, *Az Európai Unió történetének tanulmányozása és a kis nemzetek Európában* c. kutatási téma feldolgozása.

2004. évi szakmai tervekkel összhangban megkezdődött az Akadémia történetének számítógépes és tudománytörténeti adatbázisainak építése. Ugyancsak megkezdődött az MTA történetét felölelő forráskiadvány előkészítése. Az MTA Orvosi Tudományok Osztálya felkérésére elkészült az V. Osztály 1949–1999 közötti történetének feldolgozása (Kónya Sándor tollából).

2004-ben 20 – részben előző évekről áthúzódó, részben újonnan indított – stratégiai kutatási program futott. Kilenc lezárult, tizenegy áthúzódik 2005-re, illetve 2006-ra, mivel zárókötetük publikálása folyamatban van.

Az EU-integráció igénye a műszaki fejlesztés és az infrastruktúra, valamint az információs társadalom kialakítása területén c. projekthez illeszkedve: *Rio + 10* (programvezető: Láng István); *Közlekedés és uniós kihívások* (programvezető: Michelberger Pál).

A magyarországi gazdasági átalakulás társadalmi hatásai c. projekthez illeszkedve: *Munkaerő-gazdálkodás* (programvezető: Koltay Jenő); *A környezetpolitikák társadalmi támogatottsága* (programvezető: Kerekes Sándor); *Mérművek és társadalom* (programvezető: Somlyódy László); *Politikai intézményrendszer (1998–2002)* (programvezető: Kulcsár Kálmán); *Rendszerváltás alulnézetben* (programvezető: Vásárhelyi Mária).

A modernizáció lehetséges ágazati stratégiái és alternatívái c. projekthez illeszkedve: *Épített jövőnk* (programvezető: Finta József); *A magyar városok kulturális gazdagsága* (Enyedi György); *Barnaövezetek* (programvezető: Barta Györgyi); *Talajaink jelentősége a 21. században* (programvezető: Stefanovits Pál); *A vegyipar stratégiai kérdései* (programvezető: Szépvölgyi János); *Civilizáció és egészség* (programvezető: Vizi E. Szilveszter); *A rendszerváltás gazdasági joga* (programvezető: Sárközy Tamás); *A fenntartható agrárgazdaság* (programvezető: Láng István, Csete László).

A magyarsággép témakörhöz illeszkedve: *A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője* (programvezető: Balázs Géza); *A mezőgazdaság privatizációja Erdélyben* (programvezető: Sófalvi László); *Balkán (gazdaság, biztonság)* (programvezető: Glatz Ferenc); *Jelképek és nemzeti szimbólumok Magyarországon és Európában* (programvezető: Póto János); *Rendszerváltozás Magyarországon és a nagyvilág* (programvezető: Gecsényi Lajos).

A népesedéstudományi kutatások jegyében három nagyobb program fut. 2004-ben mindhárom programra vonatkoztatva elkészültek a 2001-es népszámlálás népességi adatainak, illetve az 1999–2002. évi időszak halálozási adatainak számítógépes feldolgozása, illetve a megfelelő térképek és grafikonok.

A 2003. évi XC. törvény adta lehetőséggel élve 2004-ben több kutatást ún. innovációs járulék terhére finanszíroztak. A legjelentősebb a Magyar Villamos Művek Rt. támogatása volt, amiből az *Energiaellátás ma és holnap* c. stratégiai kutatási projektet részben fedezték.

A tudományos eredmények publikálása és terjesztése

A Társadalomkutató Központ nagy hangsúlyt fektet arra, hogy az akadémiai és felsőoktatási szférában született kutatási eredmények közkinccsé váljanak. Így saját szerkesztésben és nyomdai előkészítésben évente több könyvet jelentet meg. A kiadás fedezetének előteremtésére a Nemzeti Kulturális Alapprogramnál négy esetben sikerrel pályáztak.

A Társadalomkutató Központ koordinálja a *Magyar Tudománytár* c. könyvsorozat munkálatait, 2004-ben megjelent a sorozat 5. kötete *Gazdaság* alcímmel. A 60 szerzői íves, gazdagon illusztrált kötet szakmai szerkesztője és szerzői elsősorban a Budapest Corvinus Egyetem és az MTA Világgazdasági Kutatóintézet munkatársai közül kerültek ki. Gazdaságtörténeti összefoglaló mellett a legfrissebb kutatások alapján bemutatja az

ezredforduló Magyarországnak ipari, mezőgazdasági, pénzügyi (bank) és szolgáltatói szféráját, vizsgálja hazánk külgazdasági kapcsolatait és belkereskedelmét.

Mi végre a tudomány? címmel megjelentették a 2003 márciusában hasonló címmel megrendezett Fiatal Kutatói Fórumon elhangzott előadások szöveget. A Társadalomkutató Központ hálójába tartozó 9 intézet két-két előadója mellett vendégként az RKK és a Zenetudományi Intézet egy-egy munkatársának a tanulmánya is megjelent a kötetben, aminek nemcsak szakmai, hanem tudománypolitikai jelentősége is van: ezáltal egy rangos publikálási lehetőséghez segítették a fiatal kutatókat.

A *stratégiai tanulmányok*, illetve a *Rendszerváltás Magyarországon* c. NKFP-program keretében készült munkák 2004-ben 8 kötetben láttak napvilágot, további 5 előkészítése folyamatban. A *Cigányok Magyarországon* c., először 2001-ben kiadott tanulmánykötetet a nagy érdeklődésre való tekintettel 2004-ben kétszer utánnyomatták.

A központ gondozza az *Ezredforduló* c., négy lap (História, Természet Világa, Köznevelés, Technika) mellékleteként megjelenő folyóiratot. Anyagi okok miatt 2004-ben két összevont szám (1–2, 3–4.) jelent meg, számonként 60 ezres példányban.

III. Hazai kapcsolatok és pályázatok

A központ tudományos besorolású munkatársai közül öt oktat hazai felsőoktatási intézményben (ELTE BTK, Szegedi Tudományegyetem, Általános Orvostudományi Kar, Szent-Györgyi Albert Orvos- és Gyógyszerésztudományi Centrum Népegészségtani Intézete, Debreceni Egyetem; Budapesti Corvinus Egyetem, Kodolányi János Főiskola). PhD-kurzust ketten tartottak (ELTE BTK, Debreceni Orvostudományi és Egészségügyi Centrum).

Az MTA Társadalomkutató Központ létrehívásának egyik célja az volt, hogy a társadalomtudományos gondolkodásban a szintézisre törekvést, az interdiszciplinaritást elősegítse. Az MTA 16 társadalomtudományi intézetének megvásárolható kiadványairól 2003-ban katalógust jelentettek meg, 2004-ben pedig érdemben terjesztették az abban szereplő műveket, elsősorban a bookline.hu elektronikus könyvtárházon keresztül. Megkezdték a szakkönyv.hu internetes áruház „feltöltését” is.

Pályázatok

A 2001–2004-ben futó NKFP-pályázat a magyarországi rendszerváltás hatását regionális és globális összefüggésekben vizsgálta. Összesen tíz kutatóhely (8 várbeli és 2 külső) vett részt a kutatásban. 2001–2002-re a konzorcium összesen 60 millió 220 ezer, 2003–2004-re 37 millió 140 ezer forintot nyert el. 2004-ben zárták a projektet, mintegy 480 szerzői ívnyi kézirat készült el, amelyek a legfrissebb jogi-gazdasági-politológiai-szociológiai elemzések tükrében vizsgálják a rendszerváltás folyamatát. A tanulmányok egy részét a *Magyar tudománytár* c. könyvsorozat köteteiben jelentették meg, de megkezdték az önálló kötetek kiadását is: 2004-ig négy könyvet adtak ki, további négyet kiadásra készítettek elő.

Folytatták a termékenység és a társadalmi státusz közötti kapcsolat a rendszerváltozás utáni Magyarországon különös tekintettel a jövedelemre, az iskolai végzettségre, a lakóhelyre és annak fejlettségére c. OTKA-kutatást (futamidő: 2003–2006), valamint a Magyarország népességének halandósági atlaszának munkálatait (A mortalitás különbségei az ezredfordulón) az Egészségügyi Szociális és Családügyi Minisztérium és az Egészségügyi

Tudományos Tanács támogatásával (2003–2005). Lezárult OTKA-kutatásuk témája: Az egyházpolitika formálójá és szemtanúja: Miklós Imre, az ÁEH elnöke (témavezető: Szabó Csaba).

IV. Nemzetközi kapcsolatok és pályázatok

Több munkatársuk, kivált az Európa-történeti Munkaközösség és a Népesedéstudományi Kutatócsoport tagjai szerepeltek nemzetközi fórumokon. Az egyéni szereplések mellett a Társadalomkutató Központ négy nemzetközi rendezvény szervezésében működött közre, a legkiemelkedőbb: II. Orosz–Magyar Társadalomtudományi Kerekasztal (Moszkva, 2004. november 18–19.). Közösen az Orosz Tudományos Akadémia Nemzetközi Gazdasági és Politikai Tanulmányok Intézetével, az MTA Történettudományi Intézetével és Moszkvai Magyar Kulturális, Tudományos és Információs Központtal. (A központhoz tartozó 10 intézet mindegyike részt vett a rendezvényen.) A konferencia három témakört vizsgált: rendszerváltás Oroszországban és Kelet-Európában, az európai identitás problémái, Oroszország és Európa a megújuló világban), mindegyiket oly módon, hogy különböző társadalomtudományi diszciplínák kerestek válaszokat az azonos kérdésekre.

V. Az év folyamán megjelent jelentősebb publikációk

A Társadalomkutató Központ kiadásában

Palánkai Tibor (szerk.): Gazdaság. Magyar Tudománytár 5. kötet. Sorozatszerkesztő: Glatz Ferenc. MTA Társadalomkutató Központ – Kossuth Kiadó, Budapest, 2004, 557

Mi végre a tudomány? Szerk.: Kovács Éva. (Fiatal kutatók fóruma 1.) MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2004, 389.

Proletárdiktatúrákból a polgári demokráciákba, 1989–2002. Szerk.: Balogh Margit–Borcs Kornélia–Péterfi András. Rendszerváltásban. Sorozatszerkesztő: Glatz Ferenc. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2004, 287.

Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián c. sorozat

Vajda György: Energiaellátás ma és holnap. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2004, 385.

Civilizáció és egészség. Szerk.: Bácsy Ernő és Mikola István. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2004, 387.

Épített jövőnk. Szerk.: Finta József. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2004, 333.

Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián. Műhelytanulmányok c. sorozat

A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője I–II. Szerk.: Balázs Géza. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2004. 405, 348.

Környezetpolitikánk európai dimenziói. Szerk.: Kerekes Sándor és Kiss Károly. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2004, 304.

Vofkori László: Falusi turizmus Erdélyben. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2004, 139.

A budapesti barnaövezet megújulási esélyei. Szerk.: Barta Györgyi. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2004, 348.

A munkatársak publikációiból

B. Kádár Zsuzsanna: Politikai programok a magyar szociáldemokrata emigrációban, 1956–1989 In: Útkeresések. A magyar szociáldemokrácia tegnap és ma. Szerk.: Feitl István, Földes György, Hubai László. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004, 395–407.

Debreceni Erzsébet: Romák foglalkoztatási helyzete Budapesten 2004. Fővárosi Esélyegyenlőségi Módszertani Iroda kiadványa, 2004, 43._

Harkai Attila–Matolay Réka–Pataki György–Szántó Richárd–Zilahy Gyula: Vállalati környezeti menedzsment Magyarországon: az empirikus kutatások eredményei és tapasztalatai. In: Kerekes Sándor–Kiss Károly (szerk.): Környezetpolitikánk európai dimenziói. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2004, 255–263.

Kovács László: Quo vadis, Európa? – A népességszám alakulása a XX. században és a XXI. század első felében. Magyar Tudomány, 2004, 7. 708–717.

Péterfi András: A vietnami háború előtörténete és a kezdeti szakasz hadtörténeti vizsgálata. In: *Mi végre a tudomány?* Fiatal Kutatók Fóruma 1. – 2003. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2004, 269–296.

VI. A kutatóhely tudományos teljesítményének főbb mutatói

Az igazgató neve: Balogh Margit

Intézeti átlaglétszám: ¹ 41	ebből kutató: ² 16
Publikációk	
Az év folyamán megjelent összes tudományos publikáció száma: ³ 23	
<i>Könyv:</i>	
Monográfia: 3	magyarul: 3 idegen nyelven: 0
szerkesztett kötet: ⁴ 9	magyarul: 9 idegen nyelven: 0
egyéb egységes tartalmú könyv: ⁵ 0	magyarul: 0 idegen nyelven: 0
<i>Tanulmány, cikk:⁶</i>	
Hazai tudományos folyóiratban	magyarul: 3 idegen nyelven: 0
	Idegen nyelven külföldi folyóiratban: 0
Tanulmánykötetben	magyarul: 8 idegen nyelven: 0
Részvétel a tudományos életben:	
Tudományos előadások száma összesen: 18	ebből nemzetközi rendezvényen: 6

Tudományos rendezvény szervezése összesen: 21	ebből nemzetközi: 4
Szakértői tevékenység:	
egyéni szaklektori vélemény összesen: 6	ebből külföldön: 0
opponensi tevékenység összesen: 4	ebből külföldön: 0
Részvétel tudományos testületben:	
elnöki tisztség betöltése összesen: 0	ebből külföldön: 0
tagság összesen: 7	ebből külföldön: 4
Tudományos fokozat megszerzése:⁷	PhD: 0 MTA doktora: 1
Felsőoktatásban végzett tevékenység:	
Felsőfokú oktatási tevékenységet végző munkatársak száma: ⁸ 5	
Ebből doktori iskolában oktatók száma: 2	Doktori iskolát vezetők száma: 0
Előadás kurzusok száma: ⁹ 1	Gyakorlati kurzusok száma: 7
Pályázati adatok:	
OTKA-témák száma: 1	A támogatás összege: 2,54 M Ft
OKTK-témák száma: 0	A támogatás összege: 0 M Ft
NKFP-pályázat témáinak száma: 1	A támogatás összege: 7,6 M Ft
Egyéb pályázati témák száma: ¹⁰ 7+2	A támogatás összege: 5,84 M Ft
Nemzetközi pályázatok száma: 0	A támogatás összege: 0 M Ft

ETNIKAI–NEMZETI KISEBBSÉGGKUTATÓ INTÉZET

1014 Budapest, Országház u. 30.; 1250 Budapest, Pf. 5

Tel.: 224–6790, fax: 224–6793

E-mail: titkarsag@mtaki.hu; honlap: www.mtaki.hu

I. A kutatóhely fő feladatai a beszámolási évben

Az intézet 2004. évi feladatai hat területre összpontosultak. Kiemelt szerepet kapott az intézet irányításával, illetve részvételével folyó három – romológiai, határon túli magyar, illetve kelet-közép-európai kisebbségi tárgyú – NKFP-kutatás. A vezetés nagy súlyt helyezett az alapvető etnikai jelenségekkel, folyamatokkal (a határok, a szórvány, az etnikai előítéletek, valamint a többes kötődés, kettős állampolgárság fogalmával) foglalkozó alap kutatásokra és az adatbázisok kialakítását célzó alkalmazott kutatásokra.

II. Az év folyamán elért kiemelkedő kutatási eredmények

Lezárultak a hároméves NKFP-program roma tárgyú kutatásai. A magyarországi cigányság harmadik országos reprezentatív szociológiai felmérése mellett a roma kisebbségi önkormányzatokat 130 településen vizsgálták. Ezen kívül elemzés készült az encsi, sellyei és

siklói kistérségek szegregációs jelenségeiről, az oláh cigány közösségekben zajló nyelvváltási folyamatokról és a szociális földprogramban részt vevő roma családok helyzetéről. Megrendezték a kutatás projektzáró konferenciáját. Az országos cigány felmérés eredményeit a kutatás négyrészes kiadványsorozatának első kötetében adták közre, és elkészült az elemzés angol nyelvű változata is.

A Kárpát-medence magyarlakta települései és régiói c. hároméves NKFP-kutatás második évében a kiválasztott kistérségekben kutatóik a terepkutatások során az intézményi szinten azt vizsgálták, milyen önkormányzati, oktatási, kulturális, egyházi és civil intézmények, szervezetek léteznek a kistérségek településein. Interjúk készültek az intézmények vezetőivel és a civil szerveződések, egyesületek irányítóival. Ezeket egészítette ki a kistérségek mindennapi kultúrájának kulturális antropológiai megfigyelése. Ez magában foglalta a helyi társadalmi rendszerek holisztikus megismerését és az interetnikus kapcsolatok elemzését. A projekt keretében végzett kutatásokat november 16-án a *Magyarlakta kistérségek – kisebbségi identitások a Kárpát-medencében* c. konferencián vetették egybe a szomszéd országokban folyó hasonló kutatásokkal.

A kutatás külön kérdéskörként foglalkozott a kisebbségi magyar közösségek magyarországi kapcsolataival, s ezek hatásaival a lokális kultúra, kistérségi életére. A program kiemelt területe volt a magyar-magyar kapcsolatok lokális jelenségeinek dokumentálása, a helyi magyarság magyarságképeinek, Magyarországhoz kapcsolódó attitűdjeinek elemzése és a konkrét kapcsolatok politikai, gazdasági, pályázati, intézményi, művelődési hatásvizsgálata, valamint a kedvezménytörvény és a millenniumi ünnepek kistérségi hatása. Elkészült a magyar igazolvánnyal rendelkezők (név- és címadatok nélküli) kutatási adatbázisa, amelynek elemzése részét alkotja a kutatásnak.

A program részkutatásai közül az intézet koordinálta a Magyar Nemzeti Szövegtár határon túli magyar korpuszmunkálatait. Az elmúlt évben időarányosan teljesültek a gyűjtési és feldolgozási feladatok. A kutatás eredményeit összefoglaló adatbázis követelményspecifikációja elkészült és a legfontosabb adatállományok előkészítése is befejeződött.

Az Európa Intézet által vezetett kutatási konzorcium részeként az intézet részt vett *A közép-európai kism nemzetek jövője* c. NKFP kutatási programban. A múlt évben a régió 20. századi kisebbségi kronológiájának összeállításán dolgoztak az intézet munkatársai.

Befejeződtek az OTKA által támogatott *Kettős identitás* c. négyéves kutatási program harmadik évének munkálatai. A kutatók a magyarországi (Véménd, Csolnok, Budapest) német és szlovák kisebbségi közösségek nyelvhasználati szokásainak alakulását vizsgálták megfigyelés és interjúk segítségével. A kutatás legfontosabb részeredményei közé tartozik, hogy a földrajzi (centrum-periféria) és a történelmi helyzet (volt-e kitelepítés vagy nem) függvényében változik a nyelvi asszimiláció kezdete, és ennek megfelelően alakul az intenzitása, valamint hogy a nyelvi asszimiláció jelenlegi foka generációfüggő.

A határon túli magyar szórványokkal foglalkozó kutatás második évében olyan alkalmazható javaslatokat fogalmaztak meg, amelyek segítséget nyújtanak az illetékes intézményeknek, elsősorban a Határon Túli Magyarok Hivatalának a pályázatok és egyéb támogatások kidolgozásában. A hároméves intézeti szórványkutatási projekt második évében elkezdődött az egyházak és a szórványközösségek összefüggéseit, kölcsönhatásait vizsgáló kutatás. A szórványkutatási program célja, hogy a Dél-Erdélyben, Mezőségben, Bácskában, Bánátban, Szerémségben, Kárpátalján, valamint a nyugati magyar közösségek körében végzett intenzív empirikus kutatásokon keresztül az intézet tudományos-szakértői műhelyévé váljon a Kárpát-

medencei magyar szórványkérdésnek, amely műhelyhez a döntéshozó állami intézmények és a Kárpát-medencei kutatóműhelyek is fordulhatnak tanácsadásért, ismeretbővítésért.

2004-ben indult az *Identitás–migráció–modernizáció* c. kutatási program. A következő évtizedekben a magyarországi társadalmi-gazdasági szerkezetváltás (és ezzel együtt a fejlődés) alapfeltétele a gyors gazdasági növekedés. A gazdasági növekedés egyik elengedhetetlen eleme a kutatásuk témájául választott „humántőke”, emberi munkaerő és kreativitás. 2004-ben a 2001. évi magyarországi népszámláláskor kisebbségi nemzeti-etnikai kötődést vallott külföldön születettek migrációs és identitásjellemzőit vizsgálták. Továbbá egy kisebb területi egységen – Bács-Kiskun megye példáján – kidolgozták a Magyarországon lakó nemzeti-etnikai kisebbségek belső migrációját, gazdasági helyzetét, a modernizációs kihívásokra adott válaszaik összehasonlító elemzését lehetővé tevő szempontrendszert, és elvégezték az elemzést, amelynek eredményeit konferencián mutatták be.

2004 februárjában kezdődött az OTKA által támogatott *Cigány és nem cigány kultúrák interetnikus kapcsolatai a Kárpát-medencében* c. hároméves kutatás. A programban az intézet kutatóival az ELTE Kulturális Antropológiai Szakcsoportja, valamint a Pécsi Tudományegyetem munkatársai működtek együtt. Négy – elméleti és módszertani kérdéseket célzó – szimpóziumot követően a nyár során a kutatók állomásozó terepmunkát végeztek Romániában, Szlovákiában, Ukrajnában, Szerbiában és Magyarországon. Minden egyes kutatás két „bázisközösségre” épült. A kutatócsoport tagjai mindegyik kutatott közösségben a kulturális antropológia holisztikus-értelmező paradigmáját alkalmazták. A kutatás a kistelepülések cigány–magyar–román/szerb/szlovák együttélési formáit vizsgálta kulturális antropológiai megközelítésben, és külön figyelmet fordított azokra az együttélési mintákra és kapcsolatrendszerre, melyek több etnikum egymás mellett élését jellemezték.

Előítéletek longitudinális elemzése címmel 1994 és 2003 között készültek felmérések, amelyek a zsidóellenes, cigányellenes és bevándorló-ellenes előítéletesség mértékének, tartalmának, mozgósíthatóságának mérésére irányultak. A fő cél az előítéletesség konstans (pl. személyiségstruktúra) és változó motívumainak (pl. politikai konjunktúrák) azonosítása, hatásuk elkülönítése, a médiahatások vizsgálata, az előítéletes csoportok társadalmi lokalizálása és az előítéletesség csoportspecifikumainak, illetve ezek változásainak kutatása, a látencia változásainak és a látens és deklarált előítéletesség dinamikájának feltárása volt. Az év során a kutatás eredményeit elemző tanulmányokban foglalták össze a résztvevő kutatók.

A migrációs kutatócsoport az EUMC rasszizmust és idegenellenességet monitorozó programja keretében az Esélyegyenlőségi Kormányhivatallal és a Magyar Helsinki Bizottsággal közös konzorciumban a rendelkezésre álló menekültügyi, idegenrendészeti anyagok, KSH-adatok elemzésével, valamint a menekülttáborokban élők között végzett felmérésekkel karbantartotta és fejlesztette a RAXEN-adatbázist, és elkészítette a nemzetközi kutatási program Magyarország-adatlapját. A kutatócsoport munkatársai részt vettek a brüsszeli Migration Policy Group által koordinált Migration Policy Dialogue projektben. A 2004 májusában indult projekt keretében szakértői jelentés készült a hazai migrációs politika alakulásáról.

A hebraisztika és a történeti kutatás terén a *Héber kútforrások Magyarország és a magyarországi zsidók történetéhez* c. forrásgyűjtemény szerves folytatásaként megindult a 18–19. századi anyagot felölelő feldolgozás. Emellett a magyarországi zsidó temetők főként héber nyelvű feliratainak corpusát készíti elő a kutatócsoport, egyelőre három nagyobb régi temető sírfeliratait dolgozták fel. A kutatócsoport ellátta az ELTE BTK hebraisztikai szakának oktatási feladatait is.

Az alkalmazott kutatási programok közül 2004-ben befejeződött a kisebbségi magyar kulturális intézmények 2003-ban elkezdődött kérdőíves felmérése. Több mint 2900 intézmény adatait dolgozták fel a kutatási konzorcium tagjai. Elkészült és az interneten keresztül hozzáférhetővé vált a kutatás adatbázisa, a kulturális intézmények címadatait tartalmazó Határon Túli Magyar Kulturális Intézmények Adattára. Megszülettek a regionális tanulmányok, illetve a módszertani és összehasonlító tanulmányok, amelyek 2005 februárjában *A kultúra világa* c. kiadványban jelentek meg. Az Adattár rövidített változatát a könyv mellékleteként elkészült CD-ROM tartalmazza. Az adattár felkerült az intézet honlapjára, s a legfontosabb adatokat integrálták az IKM-adatbázisba.

A *Migráció, helyi társadalom, identitás* jelenségeinek összefüggéseit vizsgáló négyéves OTKA kutatási projekt alapkérdése az volt, hogy a vizsgálatra kiválasztott településeken milyen migrációs folyamatokat lehet kimutatni a történelem során egészen napjainkig. A kutatók interjúkat készítettek a települések vezetőivel, volt tanácselnökökkel, TSZ-elnökökkel, jelenlegi polgármesterekkel, helyi munkaadókkal, tanárokkal, népművelőkkel. A kutatás kiterjedt a falvak minden nemzetiségére, így a székelyekre és a felvidéki magyarokra is. A falvak legrégebbi lakói a vizsgált helyszínek mindegyikén a svábok, illetve Csolnokon az elsvábosodott szlovákok, tehát a falvak történelmének oral history szerinti alakulása leginkább a svábokon keresztül ragadható meg.

Az IKM-adatbázis projektjének keretei közt elkészült az 1990–2001. évi etnodemográfiai és a 2002–2004. évi kisebbségi magyar oktatási-kulturális adatállomány. Megtörtént a numerikus és az intézményi adatállományok, valamint az adatbázis térinformatikai rendszerének integrációja. Befejeződött a magyarországi és nemzetközi kisebbségi jogtár összeállítása. Az adatállomány tartalmazza például az 1920–1945 között született legfontosabb (kisebbségi vonatkozású) nemzetközi békeszerződéseket, bírósági ítéleteket. Ezen kívül szerepelnek benne az 1945 utáni ENSZ, az Európai Biztonsági és Együttműködési (Értekezlet) Szervezet, az Európa Tanács, a Közép-Európai Kezdeményezés és ezek szakosított szerveinek a kisebbségekre vonatkozó dokumentumai, illetve az EBESZ Kisebbségi Főbiztos állásfoglalásai, javaslatai és ajánlásai. Bekerültek az adatállományba az Európai Emberi Jogi Bíróság vonatkozó ítéletei, valamint a magyar 'státustörvényhez' kapcsolódó dokumentumok (más európai országok hasonló jogszabályai, nemzetközi szervezetek állásfoglalásai, a magyar–román és magyar–szlovák megállapodások). Befejezéséhez közeledik az 1945 utáni magyarországi kisebbségi vonatkozású joganyag feldolgozása. Jelenleg folyamatban van az Európai Unióban (az Európai Parlament, az Európai Tanács, a Bizottság és a Bíróság keretében) elfogadott kisebbségeket érintő dokumentumok gyűjtése és szerkesztése.

Az MTA Jogtudományi Intézetével közös OTKA-kutatás keretében elkészült a projekt második, záró kötete *Ami összeköt? Státustörvények közel s távol* címmel. A kutatás az európai státus-, illetve kedvezménytörvények összehasonlító elemzésével arra kereste a választ, miként szabályozzák kapcsolatukat az egyes nemzetállamok a más országokban élő nemzeti csoportjaikkal, milyen kedvezményeket biztosítanak számukra saját területükön, és a kisebbségek szülőföldjükön milyen támogatásra számíthatnak anyaországaik részéről.

A *Magyarországi egyházak és nemzetiségek* kutatási program azt tűzte ki célul, hogy az 1920–1950 közötti időszakban vizsgálja a magyarországi történelmi egyházak – katolikus, evangélikus, református, görög katolikus, görögkeleti – és a hazai nemzetiségek viszonyát, kulturális, nyelvi, etnikai identitásuk megőrzésében betöltött szerepét, valamint az adott időszak állami nemzetiségpolitikájával való kapcsolatát. A kutatás célja, hogy elsősorban az egyházi levéltárak őrzésében lévő irategyütteseket a lehető legteljesebb módon feltárja, és a

témát több időmetszetben több szempontból feldolgozhatóvá tegye. A témához kapcsolódóan 2004-ben elkészült egy válogatott bibliográfia, és kialakították a forráskataszter rendszerét.

Szimpoziumok, konferenciák, kutatásszervezési feladatok

2004. május 26–27-én került sor az intézet *Kulturális határok – adaptációs folyamatok* c. konferenciájára. A konferencia anyagai az intézet *Tér és terep* c. évkönyvének 2004. évi, III. kötetében jelentek meg.

A judaisztikai kutatócsoport ebben az évben két, a szokásos egyetemi tantervek kereteit áttörő panel-kollégiumot tartott a zsidó identitásról, illetve a négy féléves Holocaust program keretében a Holocaust kutatásának részterületeiről. Jelentős tudományos és társadalmi esemény volt a Herzl Tivadar halálának 100. évfordulója alkalmából 2004 májusában rendezett emlékülés, amelyre az MTA Székház Dísztermében került sor.

Az intézet romológiai kutatócsoportja 2004 tavaszán műhelyvita-sorozatot tartott, „*Antropológiai tavasz*” az Akadémián – *Két terep, négy antropológus* címmel, amelyen a kisebbségi közösségekben dolgozó antropológusok ismertették terepmunkájuk eredményeit.

A Pest Megyei Múzeumok Igazgatóságával és az Aszódi Városi Múzeummal közösen az intézet *Etnikai kontaktzónák a Kárpát-medencében* címmel háromnapos nemzetközi tudományos konferenciát rendezett Aszódon 2004. augusztus 26–29. között. A konferencia az együtt élő népcsoportok interetnikus viszonyait, szociális, mentális, térbeli, történeti, nyelvi kapcsolatait, kontaktusjelenségeit vizsgálta.

Szeptember 16-án az intézet *Antropológiai tanulmányok* c. új sorozata első kötetének megjelenése alkalmából *Interkulturális átmenetek* címmel egynapos szimpóziumot rendeztek a Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatócsoportjával közösen a különböző kisebbségi csoportok között végzett kutatások eredményeiről.

2004. október 11-én a Pécsi Akadémiai Bizottsággal közösen Pécsen rendezte az intézet *A határon túli magyar tudományosság intézményrendszere* c. szakmai műhelyvitát, amelyen a magyarországi szakértőkön kívül részt vettek a szlovéniai, ausztriai, horvátországi magyar kutatócsoportok, tanszékek képviselői is.

Az intézet a sapporói Hokkaido Egyetem Szlavisztikai Kutatóközpontjával, az MTA Jogtudományi Intézetével, valamint a Teleki László Intézettel közösen rendezte meg 2004. október 14–16. között a *The Status Law Syndrome: Post-Communist Nation-Building or Post-Modern Citizenship?* c. nemzetközi konferenciát, amelyen japán, indiai, amerikai, német, angol kutatók vizsgálták a magyar kedvezménytörvényt és annak nemzetközi párhuzamait, kihatásait.

Október 28-án került sor *A magyarországi cigány népesség helyzete a 21. század elején* c. NKFP-kutatás záró szimpóziumára, amelyen az egyes részkutatások vezetői a legfontosabb kutatási eredményekről számoltak be.

Az Arany János Közalapítvány támogatásával, NKFP-program keretében november 16-án rendezte meg az intézet a *Magyarlakta kistérségek – kisebbségi identitások a Kárpát-medencében* c. konferenciát, amelyen a Közalapítvány határon túli magyar társadalomtudományi ösztöndíjasaival közösen vizsgálták a kistérségi magyar identitásformációkat és identitáspolitikákat.

2004. december 17-én a Teleki László Intézettel és a Budapesti Corvinus Egyetem Államigazgatási Karának Nemzetközi Jogi Tanszékével közösen – a szakma és sajtó komoly érdeklődése mellett – tartotta meg az intézet a Magyar Tudományos Akadémia Székházában a *Műhelybeszélgetés a kettős állampolgárságról* c. rendezvényt, melyen erdélyi, vajdasági és szlovákiai magyar szakértők is részt vettek.

Az intézet megújította honlapját, amely a párhuzamos technikai fejlesztésekkel alkalmassá vált arra, hogy ott működjen a *Kelet-közép-európai interetnikus tudásmenedzsment – IKM* c. adatbázis, valamint az intézet adattára. Ez utóbbi 2004-ben mintegy 800 archivált cikkel és tanulmánnyal bővült a magyarországi kisebbségi önkormányzatiság témakörében a 2000–2004-ig terjedő időszakra vonatkozóan.

Az intézet kutatásszervezési feladatainak megfelelően működtette a határon túli magyar kutatók részére kiírt Domus Hungarica ösztöndíjrendszert, a kisebbségi magyar tudományos műhelyeket támogató akadémiai támogatási rendszert, és koordinálta a határon túli akadémiai kutatóállomások működését.

III. Hazai kapcsolatok és pályázatok

A magyarországi szakmai kapcsolatokban kitüntetett helyet foglalnak el az intézeti NKFP-kutatások konzorciumi tagjai, illetve a közös OTKA-kutatások partnerintézményei: az MTA Földrajztudományi, Nyelvtudományi, Politikatudományi, Jogtudományi Intézetei, a Regionális Kutatások Központjának pécsi, miskolci, debreceni, békéscsabai és győri intézetei, továbbá a Teleki László Intézet, a Néprajzi Múzeum, az OSZK Könyvtartudományi Intézete, a KSH Népszámlálási Intézete, az ELTE Germanisztikai Tanszéke, illetve az ELTE-UNESCO Kisebbségsszociológiai Tanszéke. Ezen kívül folyamatos az együttműködésük a kisebbségi önkormányzatok intézetei közül a békéscsabai Szlovák és a pécsi Horvát Intézettel.

A kulturális kataszter munkálataiban a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és az Illyés Közalapítvány támogatta az intézetet. Az interetnikus adatbázis kiépítésében az Informatikai és Hírközlési Minisztériummal alakult ki együttműködés. Ennek magyarországi partnerintézetei: ELTE-UNESCO Kisebbségsszociológiai Tanszék, a Központi Statisztikai Hivatal, a Roma Sajtóközpont, az informatikai cégek közül pedig a Scriptum Bt., a Hungary Network és a GeoX Bt.

A kutatások révén eredményes együttműködést épített ki az intézet több országos kisebbségi önkormányzattal – így az Országos Német Önkormányzattal, az Országos Lengyel Önkormányzattal –, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatallal, amelyekkel napi szakmai kapcsolatot ápolt. Munkatársai több szakmai folyóirat – így a Pro Minoritate, a Kisebbségkutatás – szerkesztőségének is tagjai.

A kormányzati szférában a határon túli magyar kulturális intézmények felmérését célzó munkálatban a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumával és a Határon Túli Magyarok Hivatalával, az IKM adatbázis programban az Informatikai és Hírközlési Minisztériummal, a magyarországi kisebbségi adattárak kiépítésében pedig a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatallal áll az intézet kapcsolatban.

A szomszéd országok magyar szórványcsoportjaira irányuló kutatásban az ELTE TÁTK Kulturális Antropológiai Szakcsoporttal, az ELTE BTK Tárgyi Néprajzi Tanszékével és a Pécsi Egyetem Kommunikációs Tanszékével működik együtt az intézet.

IV. Nemzetközi kapcsolatok és pályázatok

Az intézet folyamatosan kapcsolatban áll számos határon túli magyar tudományos műhellyel. Erdélyben például a kolozsvári székhelyű Erdélyi Múzeum Egyesülettel, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Egyetemi Tudományos Intézetével, a Szabó T. Attila Nyelvészeti Intézettel, illetve a Magyar Néprajz és Antropológia Tanszékkel és a Kriza János Társasággal, valamint az Etnokulturális Forrásközponttal, illetve a csíkszeredai Regionális és Antropológiai Kutatási Központtal alakult ki szoros együttműködés. Szlovákiában a pozsonyi Mercurius Kutatócsoporttal, a somorjai Forum Kisebbségkutató Intézettel, a dunaszerdahelyi Gramma Nyelvi Irodával, a komáromi Egyetem újonnan létrejött intézetével és a komáromi Etnológiai Intézettel dolgozott együtt több projektben is az intézet. Kárpátalján a beregszászi Magyar Tanárképző Főiskolával és az ott működő Limes Társadalomtudományi Intézettel és a Hodinka Antal Nyelvészeti Intézettel alakult ki szoros kapcsolat. A Vajdaságban a szabadkai Magyarságkutató Tudományos Társaság és a vajdasági Magyar Tudományos Társaság jelenti a két legfontosabb partnert.

Az intézettel együttműködő külföldi nem magyar partnerek közül folyamatos az együttműködés a Szlovák Tudományos Akadémia pozsonyi Etnológiai Intézetével, valamint a kassai Társadalomtudományi Intézettel.

Az intézet migrációs kutatócsoportja 2004-ben a Rasszizmus és Idegenellenesség Európai Megfigyelőközpontja (EUMC) magyarországi központjaként működött, együttműködésben az Esélyegyenlőségi Kormányhivatallal és a Magyar Helsinki Bizottsággal. Az év végén együttműködési megállapodás született az Orosz Tudományos Akadémia Etnológiai Intézetével. Közös projektek előkészítése folyik a Linnköpingi Egyetem Etnológiai Tanszékével.

V. Az év folyamán megjelent jelentősebb publikációk

Könyvek

Blénesi Éva–Mandel Kinga (szerk.): *Kisebbségek és kormánypolitika Közép-Európában (2002–2004)*. Gondolat–MTA ENKI, Budapest, 2004, 402.

Hajnal Virág–Papp Richárd: „Mint leveleket a vihar...” Kulturális antropológiai tanulmányok az ezredforduló délvidéki magyarjairól. Forum Könyvkiadó, Szerbia/Montenegró, Újvidék, 2004, 285.

Ieda, O. – Halász, I. – Kántor, Z. – Majtényi, B. – Vizi, B. (szerk.): *The Hungarian Status Law: Nation Building and/or Minority Protection*. 2004. Series of Slavic Eurasian Studies, Slavic Research Center, Hokkaido University, Sapporo, 2004, 627.

Kállai Ernő (szerk.): *Helyi cigány kisebbségi önkormányzatok Magyarországon*, MTA ENKI-Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2004, 175.

Kovács Nóra–Osvát Anna–Szarka László (szerk.): Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből III. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004, 404.

Kovács Nóra (szerk.): Tanulmányok a diaszpóráról. MTA ENKI – Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2004, 164.

Prónai Csaba (szerk.): Cigányok Európában 4. Patrick Williams: Cigány házasság. Új Mandátum–MTA ENKI, Budapest, 2004, 187.

Szarka László (ed.): Hungary and the Hungarian Minorities. (Trends in the Past and in Our Time.) Atlantic Studies On Society In Change 122. Social Science Monographs, Boulder, Colorado – Atlantic Research and Publications, Inc. Highland Lakes, New Jersey. Distributed by Columbia University Press, New York, 2004, 297.

Tanulmányok

Ilyés Zoltán: Hárompatak település-, népesség- és akkulturációtörténete. In: Tomisa Ilona (szerk.): Hárompatak. Egy ismeretlen néprajzi kistáj Erdély és Moldva határán. MTA Néprajzi Kutatóintézete, Budapest, 2004, 7–53.

Tóth Ágnes–Vékás János: Határok és identitás. A 2001. évi magyarországi népszámláláskor kisebbségi nemzeti-etnikai kötődést vallott külföldön születettek jellemzői. In: Kovács Nóra–Osvát Anna–Szarka László (szerk.): Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és identitás kérdésköréből III. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004, 135–189.

VI. A kutatóhely tudományos teljesítményének főbb mutatói

Az igazgató neve: Szarka László

Intézeti átlagléltszám: ¹ 29	ebből kutató: ² 24	
Publikációk		
Az év folyamán megjelent összes tudományos publikáció száma: ³ 109		
<i>Könyv:</i>		
Monográfia: 1	magyarul: 0	idegen nyelven: 1
szerkesztett kötet: ⁴ 23	magyarul: 18	idegen nyelven: 5
egyéb egységes tartalmú könyv: ⁵ 4	magyarul: 4	idegen nyelven: 0
<i>Tanulmány, cikk:</i> ⁶		
Hazai tudományos folyóiratban	magyarul: 14	idegen nyelven: 1
	Idegen nyelven külföldi folyóiratban: 5	
Tanulmánykötetben	magyarul: 48	idegen nyelven: 13
Részvétel a tudományos életben:		
Tudományos előadások száma összesen: 98	ebből nemzetközi rendezvényen: 16	
Tudományos rendezvény szervezése összesen: 21	ebből nemzetközi: 4	
Szakértői tevékenység:		
egyéni szaklektori vélemény összesen: 19	ebből külföldön: 7	
opponensi tevékenység összesen: 8	ebből külföldön: 0	
Részvétel tudományos testületben:		

elnöki tisztség betöltése összesen: 0	ebből külföldön: 0
tagság összesen: 31	ebből külföldön: 12
Tudományos fokozat megszerzése:⁷	PhD: 0
	MTA doktora: 0
Felsőoktatásban végzett tevékenység:	
Felsőfokú oktatási tevékenységet végző munkatársak száma: ⁸ 12	
Ebből doktori iskolában oktatók száma: 4	Doktori iskolát vezetők száma: 0
Előadás kurzusok száma: ⁹ 45	Gyakorlati kurzusok száma: 35
Pályázati adatok:	
OTKA-témák száma: 4	A támogatás összege: 8,7 M Ft
OKTK-témák száma: 0	A támogatás összege: 0
M Ft	
NKFP-pályázat témáinak száma: 3	A támogatás összege: 12,7 M Ft
Egyéb pályázati témák száma: ¹⁰ 2	A támogatás összege: 8,9 M Ft
Nemzetközi pályázatok száma: 2	A támogatás összege: 21,3 M Ft

JOGTUDOMÁNYI INTÉZET

1014. Budapest, Országház utca 30. 1250 Budapest, Pf. 25.

Tel.: 355-7384, fax: 375-7858

E-mail: lamm@jog.mta.hu, honlap: www.mta-jti.hu

I. A kutatóhely fő feladatai a beszámolási évben

Az EU joga és a magyar jogrendszer; a gazdaság és a magánjog aktuális kérdései; környezetvédelmi jog az ezredfordulón; a Rule of Law problémái, különös tekintettel a hazai jogrendszerre; az alapjogok és az emberi jogok európai védelmi rendszere; a jogrendszer elméletének általános kérdései.

II. Az év folyamán elért kiemelkedő kutatási eredmények

IAz EU joga és a magyar jogrendszer

Az elmúlt években az EU jogharmonizációval összefüggő kérdések vizsgálata az intézet feladatai között jelentős helyet foglalt el. Magyarország 2004. tavaszi EU csatlakozásával ez a folyamat lezárult, de az új helyzet egyben új kutatási feladatokat is jelent, nevezetesen: az európai uniós tagsággal összefüggő jogi kérdések komplex vizsgálatát. Az ezzel kapcsolatos kutatásokban az intézet szinte valamennyi munkatársa közreműködik hiszen az európai jog befolyása valamennyi jogágban kimutatható, miután az mára beépült az egész magyar jogrendszerbe.

Az EU csatlakozás alkotmányos kérdései közül a legfontosabb, a többit meghatározó a *szuverenitás átruházásának* értelmezése és jelentése. Az Európai Uniót rendszerint „nemzetek felettinek” szokás leírni, amin az értendő, hogy az Európai Unió a tagállamok alkotmánya és a

nemzetközi jog szerint az államnak fenntartott („szuverén”) jogokat (hatásköröket) gyakorol, mégpedig önállóan, bizonyos esetekben a tagállamoktól függetlenül, saját nevében. Ezzel az Unió és joga a tagállamok szuverenitását korlátozza azzal, hogy egyre több hatáskört gyakorol, amelyek az államok tételes alkotmánya és az általános elméleti és doktrinális felfogás szerint is az államnak különösen és kizárólagosan fenntartott kompetenciák közé tartoztak. Ezek a hatáskörök – mint a jogalkotás, bírászkodás, nemzetközi szerződések megkötése és így tovább – a tagállamok alkotmányában egyes állami szerveknek (parlament, kormány, önkormányzatok, bíróságok) juttatott hatáskörök. Ezek átruházása más államokkal közösen létrehozott szervekre alkotmányos kérdések egész sorát veti fel.

A tárgyévben az Európai Unióhoz való csatlakozásra tekintettel vizsgálat tárgyát képezte az Európai Unió alkotmányos berendezkedése, az EU jogi természete, hatásköre, jogforrási rendszere, alkotmányos szervezete, továbbá az uniós állampolgárság kérdései, akárcsak az alapvető jogok és szabadságok biztosítására irányuló uniós politika. Áttekintésre kerültek az Európai Alkotmány létrehozásáról szóló szerződéstervezet intézményi újításai, továbbá az is, hogy az Unióhoz való csatlakozás milyen alkotmányjogi következményekkel jár a hazai alkotmányos berendezkedésre. A témából magyar és angol nyelvű tanulmány készült.

Az EU csatlakozás kihatásáról a közép-európai országok alkotmányaira, különös tekintettel a nemzeti parlamenteknek és a kormányoknak az uniós döntéshozatalban való részvételéről is készült tanulmány, amely Lengyelországban került publikálásra. Szintén régióbeli államban jelenik meg a Magyarország EU csatlakozásával kapcsolatos alkotmányjogi dilemmákról és problémákról szóló írás.

A beszámolási évben az Európai Bizottság felkérésére indultak meg azok a kutatások, amelyek a *gyermekek szexuális kizsákmányolásával összefüggő kérdések* vizsgálatára irányulnak. A kutatás célja empirikus felmérés elkészítése a gyermek szexuális kizsákmányolásáról az uniós tagállamokban, amely alapját képezné ezek megoldására kialakítandó jövőbeli uniós politikának.

Az európa-jogot is érinti a vesztegetési bűncselekmények egyik különleges esetének, a *magángazdaságban elkövetett vesztegetési cselekmények* jogi kérdéseinek vizsgálata. A vesztegetés passzív alanya (a megvesztegetett személy) tipikusan közhatalmat gyakorló tisztviselő, de bizonyos körben indokolt a magángazdaságban is a klasszikus vesztegetéshez hasonló cselekmények üldözése. Az e kérdéstről készült tanulmány az új büntető törvénykönyv előkészítését segíti. Angol nyelvű tanulmány született a vesztegetési cselekmények és a befolyással üzérkedés bűncselekményéről, különös tekintettel a kérdéskörhöz kapcsolódó EU kerethatározatra, illetve az ENSZ korrupció elleni egyezményére.

Az intézet foglalkozott továbbá azzal a kérdéssel, miként lehetne megkönnyíteni a *bűncselekménnyel szerzett bevételek elkobzását*. A bonyolult pénzmossási tranzakciók miatt rendkívül körülményes és időrabló bizonyítási eljárás egyszerűsítésére törekvő közös európai szabályozás – miközben a bűnüldözés hatékonysága feltétlenül ezt kívánja – számos nehézségbe ütközik. A kutatások eredményeit közreadó tanulmányok magyar és idegen nyelven most vannak megjelenés alatt.

Az európai bűnügyi együttműködés kérdéseiről magyar és német nyelvű PHD-disszertáció megvédésre került sor. A disszertáció anyaga önálló kötet formájában is megjelent, *Büntetőjog és bűnügyi együttműködés az Európai Unióban* címen. A könyv két részre tagolódik, az első rész a nemzetközi bűnügyi együttműködés témáival foglalkozik, a második rész az uniós jogharmonizációt büntetőjogi szempontból vizsgálja.

Az intézet keretében 2003-ban indult *infokommunikációs kutatások* kapcsolódnak az EU kutatásokhoz. A beszámolási évben átfogó tanulmány készült a jelentős piaci erő fogalmáról a magyar és az európai elektronikus hírközlési jogban.

A gazdaság és magánjog aktuális kérdései

Megjelent *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga* I–III. kötet. *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogával foglalkozó kutatások* azonban természetesen nem zárultak le, s a beszámolási évben a közös kereskedelempolitika „támadó” eszközei közül a partner-államok ellen a kereskedelem vámon kívüli akadályozása miatt lefolytatható (trade barriers regulation) eljárást, valamint a közösségi és tagállami kereskedelempolitikai hatáskörök viszonyát vizsgálta az intézet. A kutatás eredményei tanulmányok formájában kerültek publikálásra.

Intézeti kutatók közreműködésében, illetve szerkesztésében *több igen jelentős törvény-kommentár* látott napvilágot. E kommentárok rendkívül jelentősek a jogtudományi alap kutatások megismertetésében a gyakorló jogászok szélesebb körével. Megemlítendő ezek közül a Polgári Törvénykönyv magyarázata, a társasági és a cégtörvény kommentárja; szintén 2004-ben látott napvilágot a legújabb (abban az évben elfogadott) sporttörvény magyarázata, amely bemutatja a magyar sportjog fejlődését, áttekintést adva a sport jogi szabályozásának problémáiról.

A magánjogi kutatások közé sorolható, de részben közigazgatási és pénzügyi jogi kérdéseket is érintenek *a közalapítványokkal foglalkozó vizsgálódások*. A közalapítványokkal kapcsolatos hatályos szabályozás ugyanis a Polgári Törvénykönyvben található, az alapvető problémát azonban – egyebek között – az jelenti, hogy a közalapítványok háttérszabályozása az alapítvány, a köztestületek háttérszabályozása az egyesület, amely egyáltalán nem szerencsés, hiszen e szervezetek közjogi jogosítványokkal is rendelkeznek. A kutatás eredményeképpen született tanulmány a szabályozás alapos reformjára tesz átgondolt javaslatot.

Elkészült és megvédésre került *Az orvos kártérítési felelőssége* című PHD-disszertáció. A könyv alakban is megjelent mű feldolgozza az egészségügyi szolgáltató kártérítési felelősségével kapcsolatos gyakorlati és elméleti kérdéseket, különösen bőségesen merít a hazai és a külföldi bírói gyakorlatból. Az új technológiák jogi hátterének kutatásához kapcsolódóan az egészségügyi jog köréből a *géntechnológiai eljárások és kutatások jogi és etikai kérdéseivel* foglalkozó tanulmány készült.

Új kutatási téma volt 2004-ben a társasági jogi jogintézmények összehasonlító vizsgálata, ennek keretében a román részvénytársasági jogot elemző összehasonlító tanulmány született.

Környezetvédelmi jog az ezredfordulón

Tanulmány készült, amely feldolgozza az egészséges és tiszta környezethez való jog kudarcának okait, az emberi jogoknak az 1990-es években jelentkező ökológiai megközelítését, az emberközpontú környezetvédelmi jog gyakorlati érvényesítésének problémáit. A fenntartható fejlődés koncepcióját az emberi jogok szemszögéből, az emberi jogok védelmének és a környezetvédelem összekapcsolásának szinergikus hatását: s az 1988. évi Aarhus-i egyezményt, mint a szinergiát alátámasztó okmányt vizsgálja.

A nukleáris jogi kutatások aktualitását az adja, hogy Magyarországnak az Európai Unióhoz való csatlakozása következtében napirendre kerültek bizonyos, a nukleáris területet érintő nemzetközi szerződésekben való részvételének kérdése. Az intézetnek a kérdéskörrel foglalkozó kutatója több nukleáris tárgyú hazai és külföldi konferencián tartott előadást, amelyek a nukleáris kárfelelősségi kérdésekkel, az Európai Unió ún. „nukleáris csomagjával”, valamint a nukleáris létesítményekben bekövetkező üzemzavarokkal foglalkoztak. Ez utóbbi témakört tárgyaló tanulmánya külföldön is megjelent.

A Rule of Law (jogállamiság) problémái, különös tekintettel a hazai jogrendszerre

Nagyobb tanulmány elemezte a *szabadság jogi, különösen alkotmányos fogalmát*. Az alkotmányos jogállam legfontosabb célja az egyén szabadságának biztosítása. A jogtudomány és a jogfilozófia általában két, egymással ellentétes módon tekinti a jog és szabadság viszonyát: az egyik szerint a jog a természetes szabadság igazolt korlátozása, míg egy másik iskola szerint fordítva, a jog éppen a szabadság biztosítója. Az alkotmányos szabadság két fogalma az alkotmány és a megengedettség fogalmát kapcsolja össze. Az alkotmányos szabadság egyben az alkotmányosan igazolhatatlan szabadságkorlátozás általános tilalmát is jelenti: ez a tilalom kimutathatóan azonos az alkotmányos egyenlőséggel, pontosabban annak egyik esete. A fentebb említett kérdéseket boncolgató tanulmányt az egyik legtekintélyesebb külföldi szaklap fogja közölni.

A jogállamisággal összefüggő kutatásokban fontos helyet foglalnak el *az önkormányzatokkal kapcsolatos vizsgálódások*, amelyekről több írás is született. A központi közigazgatási szervek és a helyi önkormányzatok kapcsolatrendszerében lényeges kérdés az önkormányzatok feletti törvényességi ellenőrzés. A magyar szabályozásban ez a témakör meglehetősen kidolgozatlan, illetve az uniós csatlakozás miatt a közigazgatás egészének területi struktúrája módosulni látszik.

A magyar kormány az önkormányzati rendszer reformjának egyik lehetséges irányaként a kistérségi társulások bevezetését jelölte meg. Az erről készült tanulmány a többcélú kistérségi társulások létrejöttének okaira, a szabályozás jelenlegi formájára világít rá, illetve a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvényben nevesített társulási típusok (azok közül is elsősorban a körjegyzőségek) elemző bemutatására vállalkozik.

A közigazgatási reformok és a regionalizmus témakörben elkészült a magyar közigazgatás reformjairól és a regionális önkormányzatiság problémaköréről szóló idegen nyelvű tanulmány, amely a Cseh Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézetének gondozásában megjelent kötetben került publikálásra.

A közigazgatási joggal történeti szempontból foglalkozik *a fővárosi törvényhatósági bizottság 1920–1934 közötti működését feltáró kutatás*. Az elmúlt évben két résztéma feldolgozása történt meg. A kutatás egyrészt a fővárosi törvényhatósági bizottsági választásokra irányuló normák változásait tekintette át; másrészt pedig az 1930. évi XVIII. törvénycikk levéltári forrásait dolgozta fel. A bizottsági jegyzőkönyvek forrásértékük miatt jelentősek, hiszen a bizottságban elhangzott nézetek, vélemények kevesebb nyilvánosságot kaptak a parlamenti plénumon elhangzottakhoz képest.

A jogállamiság és a büntetőeljárás témában az intézet egyik kutatója áttekintette a büntetőeljárás változásait a rendszerváltás óta eltelt időszakban. Végigkísérte az új büntetőeljárás törvény hatálybalépéséig vezető jogalkotási folyamatot, értékelve annak egyes

állomásait. A témáról publikált tanulmány kritika alá veszi az új büntetőeljárás törvény eredeti koncepciójától eltérő megoldásokat is.

Az alapjogok és az emberi jogok európai védelmi rendszere

Regisztrálható-e az identitás? címmel az intézet gondozásában és két intézeti munkatárs szerkesztésében tanulmánykötet jelent meg, amely a nemzeti-nemzetiségi identitásválasztás szabadságával, a nemzeti hovatartozás nyilvántartásával, a magánélet oltalmával és más fontos kérdésekkel foglalkozik. A kötet a magyar szakirodalomban először elemzi a regisztráció által felvetett elvi és gyakorlati problémákat, bemutatva a történeti és jelenkori szabályozási modelleket, illetve felvázolva a módosítás lehetséges útjait.

Az alapjogok elméleti kérdései is kutatások tárgyát képezték. Az alapjogok két szempontból vetnek fel ma különösen markánsra váló kérdéseket mind az atlanti világban, mind pedig a nem európai hagyományok nyomán fejlődött iszlám, távol-keleti, avagy afrikai világban. Az első az univerzalizmus kérdése, a második pedig a jogosultságok és kötelezettségek szétválaszthatóságának vagy egymást feltételező és kiegészítő voltának kérdése. A témakörnek része végezetül az is, hogy mennyire élhet klauzulaszerű megfogalmazásokkal a jog, s ezek körében mennyiben és mennyire juttathat érvényre a jogn kívüli normarendszerek körébe eső vagy elsődlegesen azokban megfogalmazott értékeket.

A humanitárius intervenció nemzetközi jogi kérdéseiről készült PHD-disszertáció, amely *A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata* címmel könyv alakban is megjelent. E munka áttekinti a humanitárius intervenció jogszerűségével kapcsolatos kérdéseket, valamint a humanitárius intervenció gyakorlatát, az 1800-as évek elejétől egészen a legutóbbi időszakig.

Osztrák kezdeményezésre – egy jövőbeli kétoldalú együttműködés első állomásaként – elkészült egy menekültügyi kérdéseket és a szomszédos államokban élő magyar nemzetiségű munkaerő Ausztria felé irányuló migrációjának jogi hátterét és hatásait vizsgáló német nyelvű előtanulmány, amely nemzetközi együttműködésben induló interdiszciplináris kutatási együttműködés megalapozását szolgálja.

A nemzetközi emberkereskedelem témakörében elkészült három tanulmány, továbbá többkötetes magyar és angol nyelvű, a fentebb említett cselekmények leküzdésével foglalkozó szakembereknek szóló oktatási anyag, amelyeket az intézet egyik munkatársa szerkesztett. Az említett anyagokból hazai és külföldi szakemberek részvételével több képzési programot tartottak a rendőrség, a határőrség, a vám- és pénzügyőrség, a minisztériumok, illetve a civil szervezetek képviselői részére, s ezeken az intézet egyik munkatársa több alkalommal is előadott.

Az intézet büntetőjogászai aktívan működnek közre az Igazságügyi Minisztériumban folyó *büntetőjogi kodifikációs munkálatokban*. Elkészült az új Büntető Törvénykönyv jogösszehasonlításán és az új felelősségi rendszer kialakításán alapuló tervezeteknek általános része, a különös rész kodifikációjával kapcsolatban az állam elleni bűncselekmények vizsgálata köréből készült átfogó tanulmány. A munka áttekinti az elmúlt hatvan év politikai büntetőjogi kodifikációját, s a külföldi kitekintés során hét nyugat-európai állam büntető törvénykönyvének elemzése alapján kísérli meg a kodifikáció számára hasznosítható következtetések levonását.

Az Igazságügyi Minisztérium most tette közzé a hazai áldozatvédelmi törvény koncepcióját, ennek elkészítésében az intézet két munkatársa vállalt fontos feladatot.

A jogrendszer elméletének általános kérdései

Jogelmélet és gyakorlati filozófia: Jogelméleti módszertani vizsgálódások címmel monográfia készült. Ez a munka lefektette az interpretív (és konceptuális) jogelmélet alapjait, amely kifejezetten gyakorlati filozófiai alapokon áll. Az elmélet a jogot normatív és intézményes társadalmi gyakorlatként fogja fel, amelynek fogalmi karakterét az határozza meg, hogy a jogi intézmények a címzettekkel szemben sajátos autoritásigényt támasztanak. Az elmélet ezt az autoritásigényt politikai autoritásigényként azonosítja, ezért a jog fogalmi alapjainak tisztázását politikai filozófiai összefüggésekre alapozza. Ennek az elméletnek a szempontjából a jog fogalmi alapjait feltáró koncepció: a politikai jogelmélet.

Befogadás és eredetiség a jogban és jogtudományban, címmel készült tanulmánykötet. A dolgozatok szerint csak látszat az, hogy a jog nemzeti alkotás, mely az állam és nemzeti kultúra elszigeteltségében él. Valójában minden „nemzeti” jog bonyolult kölcsönzések eredménye, s a nemzeti joganyagok jelentős része (akár 80–90 százaléka) átvétel eredménye volt – már a globalizáció és a regionális integráció előtti korszakokban is. A tanulmányokban néhány terület, így a büntetőjog, sajtójog, emberi jogok, római jog, érintőlegesen közjogi problémák vizsgálatára került sor. A jog egyes területei eltérő mértékben érintkeznek más kulturális rendszerekkel (morál, vallás), egyes részei jobban, mások kevésbé nemzetiek, vagy kevésbé kell tekintettel lenniük meglévő, nemzeti keretek közt létrejött társadalmi szerkezetekre. Ez utóbbiak elvileg alkalmasabbak a nemzetközi trendek befogadására, azokkal való versenyre. E kérdéskörrel az intézet egyik vezető kutatójának szerkesztésében három tanulmánykötet jelent meg.

Megjelent *A jogi gondolkodás paradigmái* c. monográfia jelentősen bővített átdolgozott új változata. A jogrendszer elmélete sokrétű kérdés, melynek sorából a kutatás három összetevőre koncentrálni. Elsődlegesen a strukturális összetevőkre, így szabály, norma, elv jelenlétére, viszonyára, logizálhatóságára, illetőleg a szabályozás módszerére, különösen a kodifikációs út részkérdéseire, beleértve az Európai Unió közös törekvését is a (magán)jog közös kodifikálására. Másodsorban felöleli azokat az elméleti reflektálásra váró gyakorlati fejleményeket, amelyek mintaadó jellegüknél fogva különösen az Egyesült Államokban, Kanadában, valamint Nyugat-Európa több országában is az utóbbi években az eddigiekben megismertektől eltérő módszertani felfogások, így mindenekelőtt a hagyományos jog-, illetőleg szabály-pozitivizmus praktikus válságáról tanúskodnak. Harmadrészt pontosan ez utóbbi körben említett paradigmaváltás központi dilemmájaként vetődik fel a pozitivistikus hagyományú összehasonlító jog és a jog társadalmi-kulturális beágyazottságát hordozónak tekintő ún. összehasonlító jogi kultúrák kérdése.

Az elmúlt évben elkészült és a kiadónak átadásra került a *Nemzetközi Bíróság kötelező joghatósági rendszerét tárgyaló monográfia*. Ez a könyv a nemzetközi jog egyik klasszikus témakörével foglalkozó többéves kutatómunka eredménye. A mű részletesen tárgyalja mind a kötelező nemzetközi bíraskodással összefüggő legfontosabb elméleti problémákat, mind pedig a jelenleg működő nemzetközi bírói fórum kötelező joghatósági rendszerével kapcsolatos perjogi kérdéseket. A monográfia külön értéke, hogy a problémakör feldolgozása során nagyban támaszkodik a Nemzetközi Bíróságnak és elődjének az Állandó Nemzetközi Bíróságnak a kérdéskörhöz kapcsolódó több mint nyolc évtizedes joggyakorlatára.

III. Hazai kapcsolatok és pályázatok

Az intézet széleskörű kapcsolatokat ápol a hazai tudományos centrumokkal és egyetemekkel, s igen jelentős szakértői tevékenységet végez hazai állami szervek részére.

Az intézet társzervezője volt – az MTA Kisebbségkutató Intézetével és a Teleki László Intézettel együttműködve – annak a japán Hokkaido-i egyetem anyagi támogatásával megrendezett tanácskozásnak, amely *The Status Law Syndrome: Post-Communist Nation-Building or Post-Modern Citizenship* címmel került megrendezésre. A rendezvényen magyar, japán, amerikai, kanadai, német, görög és indiai kutatók tartottak előadást. A tanácskozás anyagának publikálása folyamatban van.

A Gazdasági Versenyhivatallal együttműködve került megrendezésre *A jelentős piaci erő meghatározásának elméleti és gyakorlati problémái* c. tudományos konferencia. Az informatikai és hírközlési miniszter védnöksége mellett megtartott tanácskozáson az Európai Bizottság, a GVH szakemberei, tudományos kutatók, valamint piaci szereplők képviselői vettek részt.

Az intézet és a Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Intézete közös szervezésében Győrben került sor *A médiakonvergencia előrehaladása és hatása a magyar médiaszabályozásra* c. tanácskozásra, amely egy igen aktuális kérdésben egyfajta politikamentes tudományos–szakmai párbeszéd volt az országos főhatóságok képviselői és a tudományos kutatók között.

A Friedrich Ebert Alapítvánnyal való együttműködés keretében *Az Európai Unió – föderáció, konföderáció vagy valami más?* c. rendezvényen hazai és külföldi szakemberek az Európai Unió jogi természetével összefüggő kérdéseket vitatták meg. Az előadások foglalkoztak az EU és a szuverenitás kérdésével, az alkotmány-szerződéssel, továbbá azzal a problémával, hogy az Unió esetében lehet-e szó egyfajta európai föderalistikus államalakulat felé való haladásról.

OTKA-pályázatok

Az európai integráció fejlődési tendenciái, különös tekintettel az integrációs modellekre és a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogának fejlődésére (2004–2006): A 2004-ben kezdődött kutatások a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogának vizsgálatára irányulnak. Az európai integráció témájához szorosan kapcsolódó kutatásokban kizárólag intézeti munkatársak működnek közre, s a témakörből a tárgyévben az Európai Unió kereskedelempolitikájával foglalkozó több tanulmány látott napvilágot.

Közérdek és közigazgatás (2004–2006): A munkálatokban a Corvinus Egyetem, valamint a Szegedi Egyetem Államigazgatási Karának több oktatója vesz részt. Résztanulmányok készültek, amelyek a közérdek fogalmát elemzik.

A nemzetközi emberkereskedelem (2004–2007): Az emberkereskedelem története a nemzetközi dokumentumok tükrében; az emberkereskedelem okai, folyamata és útvonalai; a prostitúció és az emberkereskedelem kapcsolata, a prostitúciót szabályozó rendszerek modelljei Európában témakörben születtek résztanulmányok.

A délszláv konfliktus egyes nemzetközi jogi problémái (2002–2005) c. téma legnagyobb eredményeként *A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata* című PhD-értekezés publikálása említhető.

NKFP-pályázatok

Modern technológiák jogi problémái (2001–2004): Az öt akadémiai kutatóhely közös együttműködésében folyó kutatások 2004. évben lezárultak, s a munkálatokról szóló beszámoló elfogadásra került. A kutatások eredményeinek publikálása önálló kötet formájában folyamatban van. A kutatóhely munkatársai a projekt keretében 2004-ben két tanulmányt írtak. Az egyik a géntechnológiai eljárások és kutatások jogi és etikai kérdéseivel foglalkozik, a másik pedig a nem-humán biotechnológia által felvetett problémákat vizsgálja.

Az információs társadalom keretfeltételei és a magyar versenyképesség az EU integráció tükrében (2004–2006): A vizsgálódások az infokommunikációs jogok területén felmerülő, a fenntartható versenyt és a versenyképességet akadályozó főbb jogi problémák megoldására keresik a választ az informatikai jog, az elektronikus hírközlés joga, valamint a médiajog és a szerzői jog területén. A pályázatban konzorciumi partnerként a Budapesti Műszaki Egyetem vesz részt.

Az Európai Unió előtt álló stratégiai feladatok (2001–2004): Az MTA Világgazdasági Kutatóintézete által irányított kutatásokban az intézet konzorciumi tagként működött közre. A munkatársak *magyar nemzeti politikai, gazdasági és jogi kultúra kihívásai 2000–2006 között a sikeres EU-csatlakozás érdekében, az EU belső integrációs szabályai változásainak tükrében* c. altéma kidolgozására vállalkoztak. A tárgyévben az Unió döntési mechanizmusának jogintézményeiről önálló kiadvány készült.

A „határon túliak” jogállása és a helyzetükkel foglalkozó politikák jogi és intézményi háttere a kelet-közép-európai térség államaiban: A téma jogi aspektusainak vizsgálatában az intézet több kutatója is részt vesz. Az OTKA kutatás keretében két tanulmánykötetet megírásában, illetve szerkesztésében működtek közre az intézet munkatársai. Az egyik a Gondolat Kiadónál látott napvilágot. *Ami összeköt? Státustörvények közel s távol* címmel; a másik pedig egy angol nyelvű mű, amely a Hokkaidói Egyetem gondozásában jelent meg, a kötet címe: *The Hungarian Status Law: Nation Building and/or Minority Protection*.

IV. Nemzetközi kapcsolatok és pályázatok

Az intézet hosszú évek óta kiterjedt nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezik, ezek ápolására a beszámolási évben is különös gondot fordított.

A 2004. évben tovább bővültek az intézetnek a Nagoya-i Egyetemmel (Japán) való kapcsolatai és öt évre szóló együttműködési szerződés aláírására került sor. Az együttműködés keretében a felek közös kutatásokat, kutatók cseréjét, közös rendezvényeket, valamint pályázatokon való közös részvételt irányozták elő. 2004-ben a japán féllel közösen sor került az egyik japán alapítványhoz pályázat benyújtására, a pályázat elbírálása folyamatban van.

2004 nyarán az alkotmánybíráskodásnak a demokratikus jogállam kiépítésében játszott szerepéről a japán féllel való együttműködés keretében Budapesten nemzetközi konferenciát szervezett az intézet, amelyen a két rendező ország szakemberein kívül cseh, lengyel, orosz, szlovák, dél-koreai, kínai és kambodzsai tudósok vettek részt.

A beszámolási évben tovább folytatódtak azoknak a konferenciáknak a sorozata, amelyeket az intézet évek óta a Friedrich Ebert Alapítvány támogatásával rendez. Ennek keretében az

európai alkotmánnyal foglalkozó – az előző pontban már említett – tanácskozás megrendezésére került sor.

Az intézet kutatói a 2004. évben is többször jártak külföldön kutatások végzése, illetve konferenciákon való részvétel céljából. A tanulmányutakra részben akadémiai csereegyezményes keretben, részben pedig külföldi támogatással (ösztöndíjak, meghívások) került sor. A munkatársak több rangos nemzetközi rendezvényen szerepeltek előadóként; a konferenciákon való részvétel anyagi fedezetét az esetek egy jelentős részében a pályázatokon elnyert támogatások biztosították.

Az intézet munkatársai több EU-projektben működtek közre, s a beszámolási évben bővültek a régióbeli államok szakembereivel való közös kutatások. Nemzetközi szervezetek részére is számos alkalommal végeztek szakértői tevékenységet. A kutatók összesen tizenkilenc nemzetközi tudományos társaságban működnek közre, s ezek közül több szervezetben vezető tisztséget töltenek be.

V. Az év folyamán megjelent jelentősebb publikációk

Könyvek

Bódig Mátyás: Jogelmélet és gyakorlati filozófia: Jogelméleti módszertani vizsgálódások. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2004, 601.

Dósa Ágnes: Az orvos kártérítési felelőssége. HVG-ORAC, Budapest, 2004.

Ligeti Katalin: Büntetőjog és bűnügyi együttműködés az Európai Unióban. KJK, Budapest, 2004.

Sajó András (szerk.): Befogadás és eredetiség a jogban és a jogtudományban. Áron Kiadó, Budapest, 2004, 215.

Sárközy Tamás: Sportjog. A 2004-es sporttörvény magyarázata. HVG-ORAC, Budapest, 2004, 444.

Sulyok Gábor: A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata. Gondolat, Budapest, 2004, 366.

Vörös Imre: A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga. Vol. I–III. Krim Bt, Budapest, 2004.

Tanulmányok

Bragyova András: Az Európai Unióhoz való csatlakozás alkotmányjogi kérdései. In: Inotai András (szerk.): EU-tanulmányok I. Nemzeti Fejlesztési Hivatal, Budapest, 2004, 1089–1115.

Horváthy Balázs: Az Európai Unió közös kereskedelempolitikája, hatása a magyar külkereskedelmi jogra, különös tekintettel a csatlakozásunkkal összefüggésben keletkező korrekciós kötelezettségekre. In: Inotai András (szerk.): EU-tanulmányok IV. Nemzeti Fejlesztési Hivatal, Budapest, 2004, 829–867.

Sajó András: Militant democracy and transition towards democracy. In: Sajó András (ed.): Militant democracy. Eleven International Publishing, Utrecht, 2004, 209–230 p.

Varga Csaba: La Codification à l'aune de troisième millénaire. In: Wachsmann, P. et al (eds.): Mélanges pour l'hommage de Monsieur le Professeur Paul Amselek. Bruylant, Bruxelles, 2004, 745–766.

VI. A kutatóhely tudományos teljesítményének főbb mutatói

Az igazgató neve: Lamm Vanda

Intézeti átlagléttség: ¹ 51	ebből kutató: ² 38
Publikációk	
Az év folyamán megjelent összes tudományos publikáció száma: ³	130
<i>Könyv: 29</i>	
Monográfia: 9	magyarul: 9 idegen nyelven: 0
szerkesztett kötet: ⁴ 15	magyarul: 9 idegen nyelven: 6
egyéb egységes tartalmú könyv: ⁵ 5	magyarul: 3 idegen nyelven: 2
<i>Tanulmány, cikk: ⁶ 101</i>	
Hazai tudományos folyóiratban	magyarul: 24 idegen nyelven: 7
	Idegen nyelven külföldi folyóiratban: 3
Tanulmánykötetben	magyarul: 45 idegen nyelven: 22
Részvétel a tudományos életben:	
Tudományos előadások száma összesen: 89	ebből nemzetközi rendezvényen: 49
Tudományos rendezvény szervezése összesen: 5	ebből nemzetközi: 3
Szakértői tevékenység:	
egyéni szaklektori vélemény összesen: 8	ebből külföldön: 0
opponensi tevékenység összesen: 10	ebből külföldön: 0
Részvétel tudományos testületben:	
elnöki tisztség betöltése összesen: 11	ebből külföldön: 5
tagság összesen: 32	ebből külföldön: 19
Tudományos fokozat megszerzése: ⁷ PhD: 3	MTA doktora: 0
Felsőoktatásban végzett tevékenység:	
Felsőfokú oktatási tevékenységet végző munkatársak száma: ⁸ 29	
Ebből doktori iskolában oktatók száma: 6	Doktori iskolát vezetők száma: 4
Előadás kurzusok száma: ⁹ 72	Gyakorlati kurzusok száma: 40
Pályázati adatok:	
OTKA-témák száma: 7	A támogatás összege: 8 M Ft
OKTK-témák száma: 1 M Ft	A támogatás összege: 0
NKFP-pályázat témáinak száma: 3	A támogatás összege: 11,5 M Ft
Egyéb pályázati témák száma: ¹⁰ 5	A támogatás összege: 8,5 M Ft
Nemzetközi pályázatok száma: 0	A támogatás összege: 0 M Ft

MŰVÉSZETTÖRTÉNETI KUTATÓINTÉZET

1014 Budapest, Úri u. 49.; 1250 Budapest 1. Pf. 27

I. A kutatóhely fő feladatai a beszámolási évben

Az intézet stratégiai kutatási céljai: a magyarországi és magyar művészet, illetve annak nemzetközi kapcsolatai átfogó, interdiszciplináris szempontokat is figyelembe vevő vizsgálata, emlékanyagának dokumentálása és értékelése. Az intézet emellett fokozni kívánta a diszciplína hazai művelésében betöltött integratív szerepét, ezért tevékeny részt vállalt a nagyobb tudományos projekteknél, kezdeményező szerepet töltött be a tudományág aktuális metodológiai feladatainak tisztázásában, a művészet társadalmi beágyazottságával összefüggő kérdések vizsgálatában. Új feladatként jelentkezett a művészettörténeti szakbibliográfia digitális formában való elkészítése.

II. Az év folyamán elért kiemelkedő kutatási eredmények

A magyarországi és magyar művészetre vonatkozó általános kutatások

Az intézet szerkesztésében megjelent a *Maradandóság és változás* c., a magyar művészettörténet szinte teljes spektrumát átfogó konferencia anyaga. A 38 tanulmányt tartalmazó kötet átfogó képet nyújt a szakma jelenlegi állapotáról s az újonnan felmerülő metodológiai szempontok alkalmazhatóságának kérdéseiről. Ezzel kapcsolatban megemlítendő, hogy az intézet támogatja a tudományág önszerveződési törekvéseit, s ennek szellemében további konferenciákat tervez. Megjelent a magyar művészettörténettel foglalkozó *Ars Hungarica* és nemzetközi rangú folyóirata, az *Acta Historiae Artium* legújabb kötete.

Magyarországi művészet a 11–16. században

Az intézet tevékeny részt vállalt az egyik legfontosabb szakmai projektben, a nemzetközi együttműködéssel megvalósuló *Luxemburgi Zsigmond és kora* c. kiállítás előkészítésében. Munkatársai egyaránt részt vesznek a kiállítás szakmai irányításában s a katalógus tanulmányainak elkészítésében.

A lipcsei *Forschungsschwerpunkt Mitteleuropa* elnevezésű projekt koordinálásával, az intézet részvételével folytatódtak az egész régióra kiterjedő Jagelló-kori kutatásokat végeztek, melyek elsősorban a késő gótikus szárnyasoltárok vonatkozásában hoztak eredményeket. Fontos fejlemény volt a középkorkutatás jelenleg talán legtekintélyesebb képviselőjének, a berlini R. Suckale professzornak intézeti meghívása, s az egész szakmát megmozgató előadása a magyar és német művészet későközépkori kapcsolatairól.

Az egyéb kutatási témák között ki kell emelni a *Képes Krónikára* s annak a magyar kultúrában betöltött szerepére vonatkozó kutatásokat, az – elsősorban a magyar szentek kultuszával kapcsolatban – mind több eredményt hozó ikonográfiai kutatásokat, valamint a mindig is fontos szakmai súlypontot jelentő kodikológiai kutatásokat, melyek különösen a Corvina-kutatás terén hoztak fontos eredményeket

Magyarországi művészet a 17–18. században

A Flamand Tudományos és Művészeti Akadémia és az MTA közös, majdnem 10 évig tartó projektjének lezárásaként az intézet közreműködésével megjelent a magyarországi gyűjteményekben található flamand műtárgyakkal, illetve a 17–18. századi németalföldi-magyar művészeti kapcsolatokkal foglalkozó kötet.

Az intézet meghatározó szerepet játszott a 2004. év egyik legjelentősebb vállalkozása, a *Mariazell és Magyarország – egy zarándokhely emlékei* c. kiállítás, s annak tudományos katalógusa megvalósításában. A több korszakot átfogó, s számos határterületet feldolgozó kiállítás abból a szempontból is figyelemre méltó, hogy először került sor komolyabb együttműködésre az intézet és a Fővárosi Képtár között.

A barokk kutatáson belül egyre fontosabb súlypontot képeznek a mecenatúra-kutatások, melyek különösen a főúri és a városi értelmiségi mecénások vonatkozásában hoztak fontos új eredményeket. Részben ehhez kapcsolódik a főúri műveltség vizsgálatára indított projekt, mely interdiszciplináris keretek között foglalkozik a témával. Tovább folytatódtak az Eszterházára és a kertművészetre vonatkozó kutatások

Magyar művészet a 19. században

A Collegium Budapesttel együttműködve indult el a *National and Universal Antiquities* c. program, melynek keretében az intézet a 19. századi muzeológiára és műgyűjtésre (Fejérváry – Pulszky-gyűjtemény) és az antikvitás recepciójára vonatkozó kutatásokat végezte.

Az intézet által kidolgozott másik nagyobb projekt – megfelelő pályázati támogatás esetén – a 19. századi polgári építészet, valamint az enteriőrök vizsgálatára irányul.

Elsősorban a Székely Bertalanra vonatkozó kutatások kapcsán új lendületet kaptak a művészképzés történetére, illetve a nőművészetre és a polgári intimitás kérdéseire vonatkozó vizsgálatok. Tovább folytatódtak a 19. század építészetére vonatkozó kutatások, elkészült a historizáló kastélyépítészet corpora.

Magyar művészet a 20. században, kortárs művészet

Az intézet tevékeny részvételével valósult meg a pozsonyi Szlovák Nemzeti Galériában és a bécsi Belvederében a *Mednyánszky-kiállítás*, illetve jöttek létre annak katalógusai. A két világháború közti törekvéseket kutató, az intézet vezetésével és koordinálásával folyó nemzetközi projekt keretében elkészült, s kiadásra vár a korszak magyar művészetpolitikájával s művészetelméletével foglalkozó forráskiadvány. A program keretében több forráskiadvány (*A Tamás Galéria története, Haár Ferenc fotográfiái*) jelent meg, folytatódott a képi adatbázisok gyűjtése.

Intenzív kutatások folytak a szecesszió, valamint az 1945 utáni nonfiguratív törekvések tárgykörében, fontos eredmények születtek konceptuális törekvésekre, valamint a természettudományoknak a modern művészetben történő recepciójára vonatkozóan. Ki kell emelni egyes meghatározó jelentőségű neoavantgárd művészek (*Altorjai Sándor, Hajas Tibor, Vető János*) tevékenységét tárgyaló forráskiadásokat, az 1960-as évek művészetével, az underground és alternatív művészeti tevékenységgel foglalkozó kutatásokat.

Metodológia, tudománytörténet

Ki kell emelni az intézet által rendezett *Art History on the Crossroads* c. művészetelméleti konferenciát, melyen fiatal magyar, német, francia, cseh, szlovák és lengyel kutatók foglalkoztak különböző témák kapcsán az aktuális módszertani kérdésekkel. Ehhez kapcsolódott a konferencia díszvendégének, *Hans Belting* professzornak (Karlsruhe–Bécs) az előadása.

Intenzív kutatások folytak az ikonológia, valamint egyes posztmodern teóriák művészettörténeti recepciója, a *New Art History* témájában, valamint a szöveg és kép viszonyának tárgyában. A tudományág strukturális modernizálása jegyében nagy hangsúlyt kaptak a kortárs muzeológiával, a műgyűjtéssel és a műkereskedelemmel foglalkozó vizsgálatok is. Tanácskozást rendeztek a művészettörténeti felsőoktatás problémáiról.

A már említett tudománytörténeti kutatásokon kívül konferenciát rendeztek *Németh Lajos* munkásságáról, megjelent *Kállai Ernő* összegyűjtött írásainak újabb kötete és kiadásra kész *Körner Éva* írásainak válogatása.

Dokumentáció, adattárak

Az intézet feladata az MTA Művészeti Gyűjteményének szakmai gondozása. Elkészült és megjelent a *Magyar Tudományos Akadémia művészeti kincsei* c. tudományos katalógus.

Komoly team-munka eredményeképp elkészült a magyar művészettörténeti irodalom 1990-es szakbibliográfiája, mely az eddigiektől eltérően új rendszerrel, digitális formában valósult meg. Újabb lépések történtek a nemzetközi szakbibliográfia, a *Bibliography of History of Art*, illetve a *Saur Allgemeines Künstlerlexikon* magyar vonatkozású anyagának összeállítása érdekében.

Megkezdődtek a tudománytörténeti szempontból nagy jelentőségű, s a mai követelmények szerint átalakítandó, Genthon István gyűjtötte *Magyar műkincsek és emlékek külföldön* c. anyag digitális adatbázissá alakításának munkálatai. Az Adattárban található *Fischer József-hagyaték* anyagából kiállítás nyílt az N&N Galériában.

Megkezdődött a Fotótár képanyagának új típusú digitális feldolgozása, valamint az Adattár újonnan bekerült fondjainak digitális katalógizálása. Elkészült az intézet új honlapja (www.arthist.mta.hu).

III. Hazai kapcsolatok és pályázatok

Az intézet a különböző tudományos projektek kapcsán szorosan együttműködött az országos, (Magyar Nemzeti Galéria, Szépművészeti Múzeum, Magyar Fotográfiai Múzeum), valamint a fővárosi (Fővárosi Képtár) és vidéki (Janus Pannonius Múzeum) múzeumokkal. Szakmai kapcsolatban állnak a Kulturális Örökségvédelmi Hivatallal, közös projektben vesznek részt a Collegium Budapesttel.

Az interdiszciplináris kutatások révén együttműködik más tudományágak (régészet, történelem, néprajz) intézeteivel, részt vesz a Társadalomtudományi Kutatóközpont programjaiban.

Komoly szerepet játszik a felsőoktatásban, mind a graduális képzésben (ELTE, PPKE, PTE, Magyar Képzőművészeti Egyetem, Magyar Iparművészeti Egyetem, BKÁE – az UCLA

kihelyezett kurzusa, Wesley János Lelkészképző Főiskola), valamint a posztgraduális képzésben (doktori iskola, tutori, opponensi tevékenység). Munkatársai részt vesznek a Sulinet program szakmai anyagának kidolgozásában.

Az NKFP- és az OTKA-pályázatok mellett a Nemzeti Kulturális Alaptól részesült pályázati támogatásban.

IV. Nemzetközi kapcsolatok és pályázatok

Az intézet több nemzetközi projektben vett részt. A kutatási témáknál említettekén kívül szoros kapcsolatot épített ki a párizsi Művészettörténeti Kutatóintézettel, valamint a müncheni Zentralinstitut für Kunstgeschichtevel. A *Visegrádi Országok* együttműködésének keretében közös projekt indításában (közép-európai regionális problémák, tudománytörténeti kutatások) állapodott meg a Lengyel, Cseh és Szlovák TA művészettörténeti intézeteivel. Az orosz–magyar tudományos vegyesbizottság keretében felvette a kapcsolatot az Orosz TA művészettörténeti intézetével. A potsdami székhelyű Deutsches Kulturforum Östliches Europa építészettörténeti munkabizottságával közösen programot indított a 19. századi német–magyar építészeti kapcsolatok kutatásáról.

Alapító tagja a RIHÁ-nak, a művészettörténeti intézetek nemzetközi szövetségének, s magas szinten képviselteti magát a CIHÁ-ban, a diszciplína legfontosabb nemzetközi szervezetében. Az intézet munkatársai több nemzetközi konferencián és kongresszuson vettek részt, többek között az USA-ban, Kanadában, Franciaországban, Ausztriában és Szlovákiában.

V. Az év folyamán megjelent jelentősebb publikációk

Könyvek

Beke László (szerk.): Képkorbácsolás. Hajas Tibor Vető Jánossal készített fotómunkái / Image Whipping. Tibor Hajas' Photo Works with János Vető. MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, Budapest, 2004, 232.

Geller Katalin: A magyar szecesszió. Stílusok – korszakok. Corvina Kiadó, Budapest, 2004, 163.

Markója Csilla (szerk.): Mednyánszky. Slovenská národná galéria, Bratislava, 29. april - 29. august 2004. Slovenská národná galéria, Bratislava, 2004, 523.

Papp Gábor György–András Edit (szerk.): A Magyar Tudományos Akadémia képzőművészeti kincsei. Magyar Képek Kiadó, Veszprém-Budapest, 2004, 317.

Pataki Gábor–Bodnár Sz.–Lövei Pál–Sümei Gy.–Szilágyi A. (szerk.): Maradandóság és változás. Művészettörténeti konferencia Ráckeve, 2000. MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, Képző- és Iparművészeti Lektorátus, Budapest, 2004, 534.

Sisa József: A nádasdladányi Nádasdy-kastély. Műemlékek Állami Gondnoksága, Budapest, 2004, 167.

Tímár Árpád (szerk.): Kállai Ernő: Összegyűjtött írások 6. Magyar nyelvű cikkek, tanulmányok 1938–1944. Argumentum Kiadó–MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, Budapest, 2004, 256.

Tanulmányok

Aknai Katalin: "... Az emberi létezés mélységi kérdéseire vezet el...". A fogyatékoság jelensége a művészettörténetben. In: Tágabb értelemben vett gyógypedagógia. Szerk.: Zászkaliczky P.–Vedres T. ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar és Kölcsey Ferenc Protestáns Szakkollégium, Budapest, 2004, 601–624.

Beke László: Magyar művészet a hatvanas években, In: "Hatvanas évek" Magyarországon. Tanulmányok. Szerk.: Rainer M. János. 1956-os Intézet, Budapest, 2004, 447–473.

Bicskei É.: "The Education of Women at the Hungarian Drawing School and Drawing Teacher's Training College, 1871–1908". In: Anatomies of the Mind, the Body, and the Soul: On the Work of Orshi Drozdik. Conference. Budapest: Ludwig Museum Budapest – Museum of Contemporary Art. 2002. február 22. (Ed. Timár K), Ludwig Museum Budapest – Museum of Contemporary Art, Budapest, 2004, 27–53.

Bubryák O.: Egy polgári mecénás a 17. században. Weber János eperjesi főbíró (1612–1684), *Ars Hungarica* 31 (2), 225–280 (2003) [2004]

Dávid Ferenc–Fatsar Kristóf: Esterházy Fényes Miklós itineráriuma és az általa rendezett ünnepségek hercegi rangra emelkedésétől haláláig (1762–1790). *Levéltári Közlemények* 75 (2004) 83–103.

Ébli G.: Privatsammlungen als nationales Kulturerbe. Ein widerspruchsvolles Verhältnis in Ungarn. In: Nationales Kulturerbe, Konferenzband, Wien, (Ed. Sommer M), Paasagen Verlag, Wien, 2004, 9–24.

Galavics Géza–Van de Velde C: Jan Thomas, der letzte Rubens-Schüler und seine ungarischen Mäzene, In: Flemish Art in Hungary. (Budapest, 12-13. May 2000.), (Ed. Van de Velde C), Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten, Bruxelles, 2004, 45–53.

Hornyik Sándor: Naiv realizmus és "természettudományos koncept". A modern természettudomány helye Erdély Miklós művészetében. *Magyar Műhely* 43 (131) 16–50 (2004).

Kerny Terézia: Das Engelskrönungsmotiv in der Ikonographie König Stephans des Heiligen. *Acta Ethnographica Hungarica* 49 (2004) (3–4), 313–342.

Marosi Ernő: Die Domskulpturen von Pécs. Kunsthistorische Einordnung und Inszenierung als ein Paradigma ungarischen Selbstverständnisses. In: Die Kunsthistoriographien in Ostmitteleuropa und der nationale Diskurs. (Eds.: Born R, Janatková A, S. Labuda A), Humboldt-Schriften zur Kunst- und Bildgeschichte, Berlin, 2004, 233–252

Marosi Ernő: Die Inszenierung des Mittelalters in der Kunstgeschichte des 19. Jahrhunderts. In: Bilder gedeuteter Geschichte. Das Mittelalter in der Kunst und Architektur der Moderne.

(Göttinger Gespräche zur Geschichtswissenschaft Bd. 23.) I. Teilband, (Eds.: Oexle, O.G.–Petneki Áron–Zyner, L.), Max-Planck-Institut für Geschichte, Göttingen, 2004, 31–54.

Pócs Dániel: Mátyás király elpusztult freskója Rómában. In: Mi végre a tudomány? Fiatal Kutatók Fóruma 1. (2003). MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2004, 85–112.

Sisa József: Die angewandte Kunst am Budapester Wohnbau des 19. Jahrhundert. Hausbau Und Bauforschung In Ungarn. Jahrbuch Für Hausforschung 47 (2004) 183–198. (Marburg)

Szentesi Edit: "Kassalik Ferenc levele. Adalék a Dob utca 4. számú ház és a pesti építésügy történetéhez az 1830-as évek végéről". In: Romantikus kastély. Tanulmányok Komárik Dénes tiszteletére. (Ed.: Vadas Ferenc), Hild–Ybl Alapítvány, Budapest, 2004, 166–183.

Tatai Erzsébet: Duchamp az 1990-es évek magyar művészetében. ENIGMA, 11 (39), 130–150 (2004)

Végh, János: Arnold Ipolyi und die Anfänge der ikonographischen Forschung in Ungarn. In: Die Kunsthistoriographien in Ostmitteleuropa und der nationale Diskurs. (Die mitteleuropäischen Kunsthistoriographien und der nationale Diskurs. Berlin, Humboldt-Universität, 2001. június 28–30, rendezte: Kunshistorisches Seminar, Prof. Adam – S. Labuda.), Eds.: Born R.–Janatková A.–S. Labuda, Gebr. Mann Verlag, Berlin, 2004, 192–199.

Wehli, Tünde: Influssi lombardi nella miniatura della corte di Mattia Corvino. Arte Lombarda 139 (2004) (3), 81–86.

VI. A kutatóhely tudományos teljesítményének főbb mutatói

Az igazgató neve: Beke László

Intézeti átlaglétszám: ¹ 35	ebből kutató: ² 26
Publikációk	
Az év folyamán megjelent összes tudományos publikáció száma: ³ 254	
<i>Könyv:</i>	
Monográfia: 7	magyarul: 6 idegen nyelven: 1
szerkesztett kötet: ⁴ 4	magyarul: 3 idegen nyelven: 1
egyéb egységes tartalmú könyv: ⁵ 7	magyarul: 4 idegen nyelven: 3
<i>Tanulmány, cikk:⁶</i>	
Hazai tudományos folyóiratban	magyarul: 18 idegen nyelven: 2
	Idegen nyelven külföldi folyóiratban: 7
Tanulmánykötetben	magyarul: 151 idegen nyelven: 58
Részvétel a tudományos életben:	
Tudományos előadások száma összesen: 104	ebből nemzetközi rendezvényen: 20
Tudományos rendezvény szervezése összesen: 4	ebből nemzetközi: 1
Szakértői tevékenység:	
egyéni szaklektori vélemény összesen: 42	ebből külföldön: 1
opponensi tevékenység összesen: 6	ebből külföldön: 0
Részvétel tudományos testületben:	
elnöki tisztség betöltése összesen: 3	ebből külföldön: 0
tagság összesen: 45	ebből külföldön: 9
Tudományos fokozat megszerzése:⁷ PhD: 1	MTA doktora: 0
Felsőoktatásban végzett tevékenység:	
Felsőfokú oktatási tevékenységet végző munkatársak száma: ⁸ 11	
Ebből doktori iskolában oktatók száma: 5	Doktori iskolát vezetők száma: 1
Előadás kurzusok száma: ⁹ 25	Gyakorlati kurzusok száma: 2
Pályázati adatok:	
OTKA-témák száma: 4	A támogatás összege: 6,91 M Ft
OKTK-témák száma: 0 M Ft	A támogatás összege: 0
NKFP-pályázat témáinak száma: 2	A támogatás összege: 9,42 M Ft
Egyéb pályázati témák száma: ¹⁰ 4	A támogatás összege: 6,87 M Ft
Nemzetközi pályázatok száma: 0	A támogatás összege: 0 M Ft

NÉPRAJZI KUTATÓINTÉZET

1014 Budapest, Országház u. 30.; 1250 Budapest, Pf. 29

I. Az intézet fő feladatai a beszámolási évben

Az intézet 2004. évi fő tevékenységeit kutatási alapkoncepciója határozta meg. Ennek alapján az alábbi témacsoportokba osztható feladatok szerepeltek tudományos tervében:

- a *Magyar Néprajz* című kézikönyv munkálatai;
- az angol nyelvű magyar néprajzi enciklopédia (*Encyclopaedia of Hungarian Folk Culture*) munkálatai;
- folklórszövegek (mesék, mondák, egyéb elbeszélő műfajok), a hitvilág és szokások forrásainak feltárása, adatbázisuk kiépítése, elemzése, a hagyományozódás kérdései;
- a népi kultúra tárgyi és szellemi örökségének forrásfeltárása, adatbázisokba való rendezése, elemzése;
- társadalomtörténeti kutatások és a jelenkori kultúraváltozások vizsgálata;
- etnológiai kutatások.

Az intézet tudományszervező feladatai közt szerepelt több, az egész szakmát érintő kiadvány szerkesztése, a hazai és külföldi néprajzi intézményekkel való kapcsolattartás, konferenciák, műhelyviták szervezése, valamint a nemzetközi kutatási programokba való bekapcsolódás.

II. Az év folyamán elért kiemelkedő kutatási eredmények

A Magyar néprajz című kézikönyv munkálatai

2004-ben a sorozat főszerkesztője a nyolc kötetesre tervezett kézikönyv egyetlen hiányzó kötetének ún. „történeti félkötetére” NKA pályázati támogatást nyert el. Ennek terhére kiadta az intézet a szerzői megbízásokat és elkészült egy fejezet 3 szerzői ív terjedelemben. A másik félkötet munkálatai OTKA támogatással folytatódtak, abból is újabb 4 szerzői ív terjedelmű szöveg érkezett be. Megtörtént 6 szerzői ív szakmai lektorálása is.

A *Magyar Néprajz* eddig elkészült hét kötete és a *Magyar Néprajzi Lexikon* teljes anyaga megjelent CD-ROM formátumban az Arcanum Kiadó gondozásában.

Az Encyclopaedia of Hungarian Folk Culture munkálatai

Tárgyévben 32 ív szerkesztetlen kézirat született a nyolcvan ív terjedelműre tervezett kézikönyvből. Megkezdődött az NKA támogatással készülő enciklopédia eddig megírt mintegy 65 ívnyi fejezeteinek a szerkesztése. A kézikönyvet az Akadémiai Kiadó kívánja megjelentetni.

Folklórszövegek (mesék, mondák, egyéb elbeszélő műfajok), a hitvilág és a szokások forrásainak feltárása, adatbázisuk kiépítése, elemzése, a hagyományozódás kérdései

Nemzetközi konferenciát rendezett az intézet Folklór Osztálya *Folklór és irodalom* címmel. A kétnapos rendezvényen munkatársai közül nyolcan szerepeltek előadással, a 38 elhangzott előadás konferenciakötetbe szerkesztése megkezdődött.

Folklór és hagyomány címmel válogatott tanulmánykötet jelent meg. Intézeti munkatársak társszerkesztésében jelent meg a háromkötetes *Az idő rostájában. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára* című tanulmánykötet.

Az Osiris Kiadónál megjelentetni tervezett *Magyar szólások és közmondások* című terjedelmes kötet összeállítása a korábbi gyűjtemények és a különböző szakfolyóiratokban megjelent magyarázatok feldolgozásával folytatódott.

Elkezdődött az anekdoták műfajelméleti, rendszerezési kérdéseivel foglalkozó kutatás, amely Jókai Mór anekdotái kapcsán vizsgálja a műfaj elnevezésének, meghatározásának történetét a magyar irodalomtörténetben és folklorisztikában, továbbá a folklorizmus és folklorizáció összetett folyamatait az egyes anekdotatípusokban.

Elkészült a számítógépre vitt *Ipolyi Arnold kéziratos gyűjtemény* sajtó alá rendezése, az anyag korrigálása és kiegészítése.

Hangsúlyos kutatási téma az elbeszélő folklór szembesítése az írásos forrásokkal, a folklór alkotásmódjának vizsgálata az apokrif irodalom legendáinak hagyományozásán keresztül. Előrehaladt kódexeink ószövetségi apokrif történeteinek szövegfilológiai feltárása és a népies irodalom/ponyvák szövegközléseinek gyűjtése.

Több vizsgálat folyt az *Írásbeliség és szóbeliség kapcsolatai, az írott szövegek, elsősorban népies ponyvanyomtatványok és kalendáriumok jelentősége a XIX–XX. századi folklór alakulásában* című témakörben. A forrásfeltárást gyimesközéploki terepmunka egészítette ki, a vallásos tárgyú, Genovéa legenda folklorizálódásának útját végigkövetve, társadalom- és művelődéstörténeti okait elemezve. A kalendáriumokban található anyag, illetőleg a vele párhuzamosan vizsgált ponyvaszövegek elemzéséből három tanulmány jelent meg. A teljes Magyarországon megjelent kalendárium-anyagra vonatkozó összesített bibliográfia, illetve regesztá (azok lelőhelyeit is tartalmazó index) készítésének munkálataihoz mintegy 500 kötet áttekintése fejeződött be. PhD-disszertáció készül a honfoglalásra és a korai Árpád-korra vonatkozó történeti mondák 18–19. századi népies nyomtatványokon való megjelenéséről.

Több munkatárs fő kutatási területe a *történeti mondatakutató*. Folytatódtak a magyar történeti mondaanyag teljes körű archiválásának és rendszerezésének célját kitűző *Történeti mondatakatalógus* munkálatai.

A Habsburg Történeti Intézet ösztöndíjának támogatásával az intézet egyik munkatársa kutatta a 19–20. századi Habsburg-ház tagjainak (elsősorban Ferenc Józsefnek, Erzsébet királynénak és Rudolf trónörökösnek) folklóráját. Publikált, kéziratos, valamint saját gyűjtésű memorátókkal és mondákkal bővült a *Magyar Történeti Mondaarchívum*, kapcsolódva az OMFB-pályázati támogatással folyó *Kárpát-medencei néphagyományok – szakértői rendszer elkészítése* elnevezésű intézeti projekthez, melynek célja az, hogy a szövegek és adataik az Interneten keresztül is hozzáférhetőek legyenek.

Intenzív terepmunka keretében összesen másfél hónap alatt 37 településen folyt monda- és mesegyűjtés Alsó-Fehér megyében, Gyimesben, Moldvában, a Kis-Küküllő völgyében és Bekecsalján. Megjelent a Magyar Népköltészet Tára sorozat negyedik és ötödik köteteként a *Herencsényi mesék, mondák és tréfás népi elbeszélések*, illetve a *Kalotaszegi népmondák*, továbbá a Gömör Néprajza sorozatban a *Kiskovácsvágási mesék és mondák*. Elkészült és kiadásra vár két táji mondatakorpusz (Füleki vidéke, Kis-Küküllő völgye) és két mesemondó

folklórrepertoárját (Martonyi, Kiskovácsvágása), valamint egy szilágysági népi énekes dal repertoárját bemutató kötet.

Két intézeti munkatárs megszerkesztette és kísérőtanulmányaival megjelentette egy kazári asszony önéletírását *Palócul tanított imádkozni anyám* címmel.

Három intézeti munkatárs részvételével monográfia jelent meg OTKA-program keretében az Erdély és Moldova határán fekvő Hárompatak nevű kistáj néprajzáról.

A magyar szentkultusz több éve folyó kutatásának keretében kiadásra kész az Árpád-házi szentek legendaanyagát feldolgozó motívumindex, a Helsinkiben szerkesztett Folklore Fellows Communications sorozat számára.

A *Mátyás-hagyomány évszázadai* témakörben a felvilágosodás kori irodalomban – többek között Dugonics műveiben – megjelenő folklór adatok számbavételére került sor. Új, reprezentatív kiadvány jelent meg, elsősorban 19. századi források alapján *Mátyás mesék és mondák* címmel a Helikon Kiadó felkérésére.

Szatmár megyében, Tyukodon terepmunka keretében két cigány mesemondó klán vizsgálata során elkészült a lejegyzett anyag tipologizálása, a meseszövegek fordításra való előkészítése. Ez a *jelenkutatás* az etnikus és regionális jellemzőket vizsgálja a napjainkig élő-létező cigány és magyar mesélési szokásokban. Megjelentetés alatt áll az OM támogatásával cigány általános iskolák számára készülő cigány népmese válogatás.

A *Magyar népmesék számítógépes adatbázisának létrehozása a Kárpát-medencei néphagyományok* program keretében valósul meg. Tárgyévben 110 oldalas meseszöveg válogatás készült el az Oracle-programba történő integráláshoz. Ugyanennek a programnak a keretében került sor a kalendáriumi szokásokat feldolgozó számítógépes adatbázis fejlesztésére.

A *Kalendáriumi szokások – Hon- és népismeret, néphagyomány* digitális oktatási segédanyag elkészült. A leadott anyag tartalmaz szakszövegeket, filmrészleteket (kb. 40), fotókat (kb. 150), hangzóanyagokat (kb. 50), szómagyarázatokat, történeti forrásidézeteket, interaktív feladatokat, résztémánként javasolt olvasmányokat, feladatokat, tevékenységeket a diákoknak, és ajánlott irodalmat a pedagógusoknak.

Több akadémiai intézettel együttműködve, a *Rendszerváltás Magyarországon* című NKFP-támogatással folyó program keretében, a *Szokásrendszerek, az ünnepi és a mindennapi élet kultúrájának átalakulása* témakörben a Magyar Tudomány ünnepe alkalmából *Ünnepek, ünneplés tegnap és ma* címmel kétnapos konferenciát rendezett az intézet Folklór Osztálya.

A kultúra tárgyi és szellemi örökségének forrásfeltárása, adatbázisokba való rendezése, elemzése

Megjelent az intézet által 2001-ben rendezett *Times, Places, Passages. Ethnological Approaches in the New Millennium* címmel rendezett 7. SIEF konferencia válogatott előadásainak kötete. A legnagyobb európai néprajzi szimpózium 738 oldalas konferenciakötetének főszerkesztője és öt szerkesztője intézeti munkatárs volt.

Elméleti, módszertani jelentőségű publikációkkal folytatódott a nemzeti kulturális örökség fogalmának, tárgyának, illetőleg az etnográfia „hagyomány” és „örökség” kategóriáinak

értelmezése, e fogalmak történeti jelentésmódosulásának feltárása. Az intézet tárgyévben indult *Etnológiai Műhely* előadássorozatának nyitóelőadása a fenti témakört mutatta be.

Folytatódott a kultúra regionális kereteinek, alakító tényezőinek vizsgálata. *Járás – kistáj – kistérség* címen tanulmány készült és jelent meg a tárgykörből.

Az ökológiai antropológia elmélete és módszertana témakörben könyv jelent meg a L'Harmattan Kiadó gondozásában *Elefánt a hídon. Gondolatok az ökológiai antropológiáról* címmel.

A magyar szekerezési, fogatolási tradíciók tárgyában két tanulmány született: egyik a lovas kocsis technikatörténeti jelentőségű szerkezeti elemeit tekinti át, különös tekintettel a magyar járműtörténetre, a másik a honfoglalás kori magyar kerekes járművek és fogatolási módok, eszközök történeti rekonstrukciójára tett kísérletet.

A magyar kézművesipar történetének vizsgálata eredményeként elkészült 3 szerzői ív terjedelemben a kézműipar- és háziipar történetéről szóló fejezet a Magyar Néprajz című kézikönyv ún. „történeti félkötet”-e számára.

A Mesteremberek szervezetei, életformája, készítményei. Új levéltári források feltárása, elemzése, közlése (16–19. sz.) című OTKA-kutatás keretében megjelent a *Vásárosok, kovácsok, kerékgyártók, kaskötők (1626-1821)* című 400 oldalas kötet. Számítógépre kerültek a fegyverkészítéssel kapcsolatos szakmák árszabásai.

Befejeződött a *Magyar mesterlegények vándorútjai Közép-Európa térségében a 18–19. században* című téma feltárása. Eredményeként angol nyelvű cikk jelent meg nemzetközi sorozatban.

A népi kultúra a nemzettudatban. Közvélemény és szakkutatás (19–20. század) című OTKA-program keretében a „magyar ruha” tárgykörben két jelentős tanulmány született, illetve az intézet *Etnológiai Műhely* előadássorozatában előadás hangzott el a köznép öltözködésének 18. századi változásáról.

Az Öltözködés és nemzeti identitás – nemzeti stílusjegyek kimunkálása az öltözködésben a 19. századi Habsburg Monarchiába című kutatás keretében újabb angol nyelvű kézirat született *Visual imagery of ethnicity and of nationhood* címmel.

A keleti férfi és nő európai ábrázolásának ikonográfiai hagyománya tárgykörben két megjelentetésre váró tanulmány készült el. A téma feldolgozása kapcsán jelentős mennyiségű képanyag digitális archiválására került sor.

OTKA-támogatással folytatódott az adatgyűjtés a 17–19. századi dunántúli szőlőhegyi közösségek változását vizsgáló kutatás keretében a levéltári-adattári forrásfeltáró munka és a *Hegytörvény Archivum* bővítése. Eredményeképpen bevezető tanulmánnyal ellátva megjelent a *Szőlőhegyek történetének forrásai* sorozat harmadik köteteként a *Hegytörvények és szőlőtelepítő levelek Győr és Sopron vármegyéből (1551–1883)* című forráskiadvány.

Az Egyház és közösség a Küküllői Református Egyházmegye 17–18. századi iratainak tükrében című kutatás keretében két tanulmány készült. A vizsgálat az egyház és közösség kapcsolatrendszerének alakulásával, a paraszti értékrendre, magatartásmintákra gyakorolt

egyházi hatások kérdéskörével foglalkozik. A leendő doktori disszertáció témájában egy előadást hangzott el és két tanulmány jelent meg.

A *Reformátusok Budapesten* kutatási program keretében egy előadás és két tanulmány született a református egyház Budapesten játszott 19–20. századi művelődéstörténeti szerepéről.

Befejeződött a *Nemzetiségi népcsoportok felfedezői* című téma kutatása. Eredménye kb. 20 íves kötet összeállítása a 19. század első felében a magyarországi nemzetiségek néprajzáról megjelent publikációk köréből. A kötet bevezető tanulmánya *Nemzetiségek néprajza a reformkorban* címen készült.

Társadalomtörténeti kutatások és a jelenkori kultúraváltozások vizsgálata

A Társadalomtudományi Kutatóközpont *Rendszerváltás Magyarországon* című kutatásában az intézet konzorciumi tagként vett részt. A kilenc intézeti munkatárs bevonásával, három altémával és NKFP-támogatással folyó vizsgálatok a tárgyévben befejeződtek. A kutatási részeredmények bemutatására 2003-ban rendezett az intézet *Utóparaszti hagyományok és modernizációs törekvések a magyar vidéken* címmel konferenciát, melynek kötete – 9 intézeti munkatárs tanulmányaival - már tördelt változatban van. A csoportos munka egyik altémája keretében, abban az 5 faluban zajlottak jelenkutatások, amelyekben az 1970-80-as években alapos néprajzi vizsgálatok folytak (Varsány, Zsombó, Alsópáhok, Nagyrákos, Táp). A gyűjtött anyagok elemzése önálló kötetben jelenik majd meg *Esélyek és buktatók. A gazdasági és társadalmi változások eltérő modelljei 5 magyar faluban* címmel.

Befejeződött az OTKA-támogatással folyó *Varsány. Egy északmagyarországi falu megismételt társadalomnéprajzi vizsgálata* című kutatás. Az intézet 3 kutatója részvételével zajlott, terepmunkára támaszkodó kutatás a szocialista rendszerből a piacgazdaságon alapuló polgári demokráciára áttérés tényleges menetét, társadalmi kihatását és a falusi népesség mentalitására gyakorolt hatását vizsgálta. Tárgyévben két összegző tanulmány kézírata készült el.

Gazdálkodáskutatás, életstratégia és kisebbségi identitás vizsgálat folyt Tarjánban és Kocséron. A doktori disszertációnak szánt kutatás keretében tanulmány jelent meg a tarjáni svábok etnikai identitásváltozásáról.

A kisalföldi Táp falu 1920-tól napjainkig tartó időszakának gazdálkodására és társadalmára vonatkozó témában egy tanulmány kézírata készült el.

Az intézet *Etnológiai Műhely* előadássorozatának keretében *A gazda–szolga viszony változásai az alföldi mezővárosokban* címmel előadás hangzott el.

A kalotaszegi térségben az utóbbi 10 évben két intézeti munkatárs által több mint 70 faluban végzett néprajzi gyűjtés eredményeit összegzi az Akadémiai Kiadónál megjelent *Társadalom, tájszerkezet, identitás Kalotaszegen. Fejezetek a regionális csoportképzés történeti folyamatairól* című monográfia.

A *Zsolnay család kutatása* keretében féltucatnyi terjedelmes életút- és családirterjú készült.

Fehéren, feketén. Varsánytól Rititiig. Tanulmányok Sárkány Mihály tiszteletére címmel két kötetes tanulmánykötet jelent meg társadalomnéprajzi, etnológiai és antropológiai írásokkal.

Az intézeti munkatársak szerkesztésében létrejött munka 18 intézetkutató tanulmányát tartalmazza.

Etnológiai kutatások

A magyar etnogenezis, a magyarság, a finnugor és az ázsiai népek közötti érintkezések és kölcsönhatások, továbbá a samanizmus vizsgálata hagyományosan az intézet etnológiai kutatásának leghangsúlyosabb iránya.

A magyar etnogenetika tárgykörében két tanulmány jelent meg. Másfél hónapos külföldi hivatalos kiküldetés keretében Oroszországban és az Örmény Köztársaság területén intenzív terepmunka folyt a kaukázusi cserkesz-sapszug reliktum jellegű etnikai csoportnál, illetve a velük nyelvrokon Fekete-tenger mellékén élő abházok auljaiban, továbbá az őshonos izolált örmény hegyi falvakban. A terepmunkát Moszkvában, Jerevánban, továbbá az adyge nemzetiségi köztársaság fővárosában, Maykopban levéltári munka egészítette ki.

A samanizmus kutatása két intézeti kutató részvételével 5 hét terepmunkával folytatódott Kínában, Kirgizisztánban és Kazahsztánban. A témakörben három tanulmány jelent meg. A *Samanizmus Archívum* anyagának rendszerezése, a sámánszövegek megfejtése, számítógépre vitele, fordítása folytatódott.

A nemzetközi együttműködés keretében készülő *Uráli Mitológiai Enciklopédia* eddig elkészült hat kötete után megjelent a szelkup kötet oroszul, melynek egyik főszerkesztője intézetünk kutatója.

A beszámolási évben két munkatárs dolgozott ösztöndíjjal a *European Cultural Heritage Online (ECHO)* nemzetközi kutatási program munkálatainak keretében a hallei Max Planck Institute for Social Anthropology intézményében. Egyikük négy hét alatt a *Néprajz tudomány a szocializmusban* kötetet szerkesztette meg, másikuk a Siberian Studies központjában egy évig dolgozott. Ösztöndíja alatt 4 hónapos szociálanropológiai terepmunkát folytatott az evenkik, burjátok és a délszibériai oroszok körében. A nyugati burjátok társadalmi jelenségeiről és a Bajkál-vidéki burját-evenki interetnikus kapcsolatokról gyűjtött adatok feldolgozását végezte. A témakörben 4 tanulmány jelent meg. Megvédett PhD-dolgozat született *A nyugati burját társadalomszerkezet alapvonásai. Egy füvespusztai és egy tajgai exirit falu példáján* címmel.

Részletes szakirodalmi jegyzék összeállítása folyt az eddigi török-mongol folklórgyűjtésekről és kutatásokról, valamint a Magyarországon fellelhető kéziratos anyagok, gyűjtések felmérése (Diószegi Vilmos, Mándoky Kongur István, Torma József).

A belső-ázsiai folklórgyűjtések (1995–2002) részletes lejegyzéséhez, az anyag nyelvi és filológiai feldolgozásához kapcsolódva angol nyelvű könyv jelent meg a kirgiz nyelvtanról.

Tanulmány jelent meg *A haladástól a kontingenciáig* címmel az evolúció gondolatának mai helyzetéről, amely bemutatja a szocio-kulturális elméletek alakulásának vázlatát.

Idegennyelvű tanulmány jelent meg a *Teleki-expedíció (1887–88) tudományos értékeléséről*, különös tekintettel a fénykép-dokumentációra.

Délkelet-Ázsia néprajzának kutatása keretében, különös tekintettel Vietnam és az egykori francia Indokína hegyi törzseinek vallás-etnológiai vizsgálatára, a beszámolási évben 3

hetes terepmunkára került sor. Ennek eredményeképpen előadás hangzott el és tanulmány jelent meg.

Tartós amerikai tartózkodással a délnyugati indián kultúráterület történeti antropológiai vizsgálatát végezték. Két tanulmány született az értelmiségi „hagyomány”-koncepciók, a „hagyomány” oktatásának kézikönyvei a jelenkori amerikai indiánok körében tárgykörben.

III. Hazai kapcsolatok

Az intézet 13 munkatársa vállalt jelentős részt a hazai felsőoktatásban, az ELTE Tárgyi Néprajz- Kulturális Antropológia- és Belső-Ázsia Tanszékein, a Pécsi Tudományegyetem Néprajz-, Újkortörténeti- és Vallástudományi Tanszékein, a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékén, a Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszékén, a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, az Evangélikus Hittudományi Egyetemen, a Szent István Egyetemen, a zsámbéki Apor Vilmos Katolikus Főiskolán és az ELTE Tanárképző Főiskolán. Összesen heti 34 óra előadói- és 28 szemináriumi, gyakorlati kurzust tartottak. A felsőoktatásban tanító intézeti kutatók együttvéve mintegy 25 szakdolgozati téma vezetői.

Az ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszékén folyó Európai Etnológia PhD-iskola programvezetői feladatát az intézet akadémikus kutatója látja el. 6 munkatárs tanít doktori iskolában. 5 fiatal kutató doktorandusz egyetemi PhD-programon. A különböző egyetemeken működő PhD-képzéseken oktató munkatársak 28 doktori disszertáció témavezetői egyben.

Az intézmény kutatói összesen 41 hazai szaklektori- és 15 opponensi véleményt írtak, 74 tudományos testületi tagsággal rendelkeznek, és több elnöki tisztséget töltenek be. Az intézet kutatói 9 OTKA-, 1 NKFP-, 1 OKTK- és 6 egyéb pályázatot vezetnek.

IV. Nemzetközi kapcsolatok

A különböző egyetemeken működő külföldi oktatási programokban, így a Közgazdaságtudományi Egyetem International Study Centerén és az Education Abroad Program of University of California at ELTE vállaltak főkollégiumokat az intézet munkatársai. Négy esetben tartottak – tömbösített – előadói kurzust külföldi egyetemen az intézet kutatói.

Egyes intézeti kutatások különböző külföldi együttműködések keretében folytak. A hallei Max Planck Institute of Ethnologyval szoros együttműködésben folytak a tárgyévben lezárult társadalomnéprajzi vizsgálatok. Az intézetnek összesen 12 ország társintézményeivel volt érvényes együttműködési megállapodása. Tárgyévben összesen 5 külföldi kutatót fogadtunk vendégként rövid tanulmányútra (2–4 hét) egyezményes keretben.

Tíz intézeti munkatárs tartózkodott összesen 1 év 10 hónapot külföldi tanulmányúton. Számos esetben tartottak külföldi konferencia előadásokat és végeztek összesen 381 napon keresztül Magyarországon kívül terepmunkát.

Az intézet munkatársai közül huszonketten tagok, többen pedig tisztségeket töltenek be nemzetközi tudományos testületekben.

Megalakult a *Hungarian Review of Sociocultural Anthropology – Magyar Néprajzi-Kulturális Antropológiai Szemle* szerkesztőbizottsága. Az intézet tervezett angol nyelvű évkönyvének célja a magyar kutatás orientálása, illetve a magyar kutatások megismertetése a világgal.

V. Az év folyamán megjelent jelentősebb publikációk

Könyvek

Balogh Balázs–Fülemile Ágnes: Társadalom, tájszerkezet, identitás Kalotaszegen. Fejezetek a regionális csoportképzés történeti folyamatairól. Néprajzi Tanulmányok, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004, 276.

Balogh Balázs–Fazekas Zsuzsa–Fülemile Ágnes–Stefány Judit (szerk.): Tözsér Kapcsos Anna: Palócul tanított imádkozni anyám. Egy kazári palóc asszony önéletírása. Budapest, 2004.

Borsos Balázs: Elefánt a hídon. Gondolatok az ökológiai antropológiáról (Borsos Béla, Kiss Lajos András és Lányi András vitacikkeivel). L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2004, 161.

Borsos Balázs–Szarvas Zsuzsa–Vargyas Gábor (szerk.): Fehéren, feketén. Varsánytól Rititiig. Tanulmányok Sárkány Mihály tiszteletére. I-II. L'Harmattan, Budapest, 2004.

Égető Melinda (szerk. és a bev. tanulmány): Hegytörvények és szőlőtelepítő levelek Győr és Sopron vármegyéből (1551–1843). (Szőlőhegyek történetének forrásai III.) Közreadják: Égető Melinda és Dominkovits Péter. L'Harmattan Könyvkiadó, Budapest, 2004, 260.

H. Csukás Györgyi: Az Mester Emberek Míveinek árazása. Vasárosok, kovácsok, kerékgyártók, kaskötők árszabásai (1626-1821). MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest, 2004, 400.

Hoppál Mihály: Folklór és hagyomány (Válogatott tanulmányok). Budapest, Gondolat Kiadó-Európai Folklór Intézet. 2004, 193.

Kríza Ildikó: Mesék és mondák Mátyás királyról. Budapest, Helikon, 2004.

Magyar Zoltán: A herencsényi mesemondó. Herencsényi mesék, mondák és tréfás népi elbeszélések. (Magyar Népköltészet Tára IV.) Balassi Könyvkiadó, Budapest, 2004, 214.

Magyar Zoltán: Bucsek József mesél. Kiskovácsvágási mesék és mondák. (Gömör Néprajza LIX.) Debreceni Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen, 2004, 150.

Magyar Zoltán: Kalotaszegi népmondák. (Magyar Népköltészet Tára V.) Balassi Könyvkiadó, Budapest, 2004, 610.

Andrásfalvy Bertalan–Domokos Mária–Nagy Ilona (szerk.): Landgraf Ildikó–Mikos Éva (a szerkesztők munkatársai): Az Idő rostájában. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára I–III. L'Harmattan, Budapest, 2004.

Paládi-Kovács Attila (főszerkesztő)–H. Csukás Györgyi–Kiss Réka–Kristóf Ildikó–Nagy Ilona–Szarvas Zsuzsa (szerkesztők): Times, Places, Passages. Ethnological Approaches in the New Millenium. 7th SIEF Conference. Selected Papers. 2004, 738.

Boross Marietta–Karácsony Zoltán–Tátrai Zsuzsanna: Magyar népi kultúra. Népművészet, népszokások, néptáncművészet Kiadó, 2004, 310.

Tomisa Ilona (szerk.): Hárompatak Egy ismeretlen néprajzi kistáj Erdély és Moldva határán. Budapest, 2003 [2004], 350.

Tanulmányok

Borsos Balázs: Whose Merit is it Anyway? The Evaluation of Count Teleki and Ritter von Höhnel's Roles in the Teleki Expedition to East Africa in 1887–1888. Christian F. Feest – Margit Krpata – Barbara Plankensteiner – Christian Schicklgruber – Bettina Zorn (szerk.): Archiv 54. Archiv für Völkerkunde. Wien: Museum für Völkerkunde. 2004, 27–48.

Paládi-Kovács Attila: Guild Tradition in Hungary. Old Journeymen's Routes in the 18th-19th Centuries. In: Studies in Folk Culture, Vol. III. International Festschrift for Elle Vunder. Tartu, 2004, 55–68.

VI. A kutatóhely tudományos teljesítményének főbb mutatói

Az igazgató neve: Hoppál Mihály

Intézeti átlaglétszám: ¹ 43	ebből kutató: ² 31
Publikációk	
Az év folyamán megjelent összes tudományos publikáció száma: ³ 122	
<i>Könyv:</i>	
Monográfia: 6	magyarul: 5 idegen nyelven: 1
szerkesztett kötet: ⁴ 13	magyarul: 12 idegen nyelven: 1
egyéb egységes tartalmú könyv: ⁵ 4	magyarul: 3 idegen nyelven: 1
<i>Tanulmány, cikk:⁶</i>	
Hazai tudományos folyóiratban	magyarul: 22 idegen nyelven: 6
	Idegen nyelven külföldi folyóiratban: 0
Tanulmánykötetben	magyarul: 58 idegen nyelven: 13
Részvétel a tudományos életben:	
Tudományos előadások száma összesen: 79	ebből nemzetközi rendezvényen: 32
Tudományos rendezvény szervezése összesen: 10	ebből nemzetközi: 6
Szakértői tevékenység:	
egyéni szaklektori vélemény összesen: 28	ebből külföldön: 7
opponensi tevékenység összesen: 15	ebből külföldön: 0
Részvétel tudományos testületben:	
elnöki tisztség betöltése összesen: 3	ebből külföldön: 1

tagság összesen: 74	ebből külföldön: 17
Tudományos fokozat megszerzése: ⁷ PhD: 1	MTA doktora: 0
Felsőoktatásban végzett tevékenység:	
Felsőfokú oktatási tevékenységet végző munkatársak száma: ⁸ 13	
Ebből doktori iskolában oktatók száma: 6	Doktori iskolát vezetők száma: 1
Előadás kurzusok száma: ⁹ 34	Gyakorlati kurzusok száma: 28
Pályázati adatok:	
OTKA-témák száma: 9	A támogatás összege: 23 M Ft
OKTK-témák száma: 1 M Ft	A támogatás összege: 1
NKFP-pályázat témáinak száma: 1	A támogatás összege: 10 M Ft
Egyéb pályázati témák száma: ¹⁰ 5	A támogatás összege: 10 M Ft
Nemzetközi pályázatok száma: 1	A támogatás összege: 2 M Ft

POLITIKAI TUDOMÁNYOK INTÉZETE

1014 Budapest, Országház u.30.; 1399 Budapest Pf. 694/115

Tel.: 224-6726; fax: 224-6725

E-mail: ipshas@mtapti.hu; honlap: www.mtapti.hu

I. A kutatóhely fő feladatai a beszámolási évben

A kutatómunka terén

- Az NKFP-, EU-F5, EU-F6 és az ESS-EUTE (European Social Survey – Európai Társadalomtudományi Elemzések) pályázatok, továbbá a Miniszterelnöki Hivatal és az MTA közötti megállapodásban szereplő, az intézetre háruló kutatási projektumok eredményes teljesítése;
- Magyarország európai és észak-atlanti integrációjával kapcsolatos kutatások tematikai bővítése és e témákhoz kapcsolódóan a nemzetközi tudományos kapcsolatrendszer további építése;
- A már kialakult együttműködések keretében eredményes közös oktatás és kutatás a magyarországi és a határon túli felsőoktatási és kutatóintézményekkel.

Tudományszervezési feladatok terén

- A hazai és nemzetközi tudományos hálózatok szélesítésében való közreműködés;
- A nemzetközi tudományos pályázatokban a közreműködői feladatok mellett a kutatási konzorciumokban regionális vezetői, koordinátori feladatok elérése.

II. Az év folyamán elért kiemelkedő kutatási eredmények

Változások a kutatások területén

Az intézetben a korábbi évek tudományszervezési törekvéseire támaszkodva sikerült elérni, hogy valamilyen szinten a kutatások többségébe beépült a globális és az európai integrációs problematika. A nemzetközi együttműködésben folytatott kutatások nemcsak a kutatási hálózatok bővülését, a kutatások hazai és európai szempontrendszernek való megfelelését, hanem a módszertani eljárásoknak a nemzetközi sztenderdekhez való igazodását is eredményezték. További eredmény, hogy egyes tudományos problémák megfogalmazása, a kutatások megvalósítása is igazodik a nemzetközi színvonalhoz. Tapasztalható, hogy a kutatómunka a korábbinál is intenzívebb és szervezettebb keretek közé kerül.

A mai magyar társadalom állapotáról

E témában folytatott kutatások megvilágították, hogy a magyar társadalom is részese a nemzetközi (globális és európai) folyamatoknak, de múltja, sajátos helyzete és a tizenöt éves átmeneti korszak sajátos formációkat, trendeket, kihívásokat hozott létre, amelyek kezelése különösen nehéz feladatokat ró a társadalom összes polgárára és intézményére. Az elmúlt 15 év folyamatai összetettebbek és ellentmondásosabbak, mint azt feltételezni szokás. A régió több más országához hasonlóan Magyarországon is egyszerre történik egy megkésett modernizáció, egy erőteljes posztindusztrializáció és globalizáció, s egy gyenge posztmodernizáció. Ez a sokféleség egyfelől sok új lehetőséget kínál az embereknek és az országnak, másfelől nehezíti a gazdasági-társadalmi fejlődést, és túlterheli, zűrzavaros, bizonyos területeken patológiás állapotban tartja a társadalmat és a társadalmi tudatot.

Dramai módon felerősödött a magyar társadalom kettészakadásának (egyres elemzők szerint három részre szakadásának) folyamata. Közismert, hogy ez gazdaságilag, a családi jövedelmeket, életesélyeket, az egészségi állapotot, az infrastrukturális ellátottságot tekintve tényszerűen megalapozott, ezen túlmenően hatással van az életformák, a magatartáskultúra, az értékrend változására is.

Az elemzések kimutatták, hogy a mai magyar társadalom alsó negyedét/harmadát a gazdasági ínség, a társadalmi kirekesztődés, a kulturális javaktól való megfosztottság hármasságja nyomja. Az elmúlt másfél évtizedben a társadalmi mobilitás folyamatosan csökkent. Ma már csaknem általános az a trend, hogy a munkanélküliek gyermekei munkanélküliek lesznek, az épp hogy megélőké épp hogy megélők, az értelmiségieké értelmiségiek, a gazdagoké gazdagok. Az esélyegyenlőtlenség csökkentésére hivatott intézmények – a családi keretek, oktatás, szociális támogatási rendszerek, médiumok – ma még/vagy már – igen alacsony határfokkal működnek. A kutatások megállapították, hogy a közművelődés korábbi intézményei megrokkantak, az új típusú intézmények hálózata pedig a szükségesnél sokkal (és veszélyesen) lassabban alakul ki.

E helyzetelemzést az *Ifjúság 2004 kutatás* eredményei is megerősítik. A mai magyar ifjúság társadalmi helyzetében, politikai-közéleti aktivitásában, értékvilágában jelentős változások következtek be az elmúlt évtizedben. Szembetűnő a társadalmi egyenlőtlenségek generációs és regionális metszetben történő összesűrűsödése, és az, hogy erősödik az iskolarendszer szelekciós szerepe. Egyes ifjúsági korosztályokban a korábbinál lényegesen meghatározóbb a drogfogyasztás, erre épülő szubkulturális sajátosságok jelentek meg, és összekapcsolódtak az ifjúsági bűnözéssel. A mai ifjúsági csoportkultúrákat írja le két magyarországi és két erdélyi kisváros összehasonlító kutatása nyomán készített tanulmánykötet. A mai Magyarország ifjúságának helyzete egy másik – intézeti munkatársak által írt – könyv (*Fiatalok az újkapitalizmusban*) alapján is megismerhető.

A három különböző, az értékutatások, a 23 országra kiterjedő, az *Európai Társadalomtudományi Elemzések (ESS-EUTE)* kutatás magyar és európai adatok elemzése során tett megállapítások, illetve az *Ifjúság 2004. kutatás* eredményei is összekapcsolódnak. Következtetésük szerint Magyarország még mindig a fejlett világ félperifériáján helyezkedik el, mind gazdaságilag, mind az életmód, a társadalmi tudat, a magatartáskultúra, és az értékrend tekintetében, bár vannak jelei a fejlett világ felé történő elmozdulásnak (Európa és a világ érték-térképe ábrázolja ezt, amelyet a PTI munkatársai a World Values Survey-ben szereplő 65 ország adatai alapján szerkesztettek meg).

A magyar társadalomban is kimutatható a hagyományos nyugati civilizáció átalakulásának, térvészésének, keveredésének folyamata a kibontakozóban lévő fogyasztói civilizációval. 1977 óta állnak rendelkezésre adatsorok, amelyek azt mutatják, hogy 1977-től a magyar társadalom értékrendje csak lassan, viszonylag kis mértékben változott. A körülöttünk drámai gyorsasággal átalakuló világban e kettősség kezelendő veszélyt jelent, mert egy merev, diszfunkcionáló társadalmi tudat és értékrend súlyosan rontja esélyeinket az Európai Unióban. Magyarország mint félperiféria rosszabb helyzetben van, mint a fejlett országok, mert a hagyományos közösségek bomlása pusztítóbb és radikálisabb volt, az új típusú virtuális, illetve „tercier” közösségek kialakulásának folyamata pedig lassabban halad előre.

Az ESS-EUTE nemzetközi összehasonlító kutatás adatainak intézeti elemzése is arra utalnak, hogy az intenzív politikai érdeklődés és tájékozódási igény a 2002. évi választásokat követően is legfeljebb az állampolgárok egy tizedét jellemzi. Miután nincs az emberek által belátható értelme a kollektív cselekvésnek – illetve azt a politika világát alakító intézmények folyamatosan korlátozzák-gátolják, a politikától elforduló, elzárkózó magatartás a társadalom minden csoportja körében dominál – nem véletlen, hogy az állampolgárok többsége (több mint 50%-a) elégedetlen a demokrácia működésével. A kollektív politikai cselekvés szinte teljes hiánya magyarázhatja azt is, hogy a magyar lakosság részvétele a társadalom önkéntes (civil) szervezeteinek életében legfeljebb formálisnak nevezhető. Csak a sport és kulturális, kisebb részben egyházi szervezetekben éri el a tagsági, szimpatizánsi viszony a mérhető szintet. A közösségi értékek – ahogyan a politika világát kísérő elutasítás alapján várható volt – jelentősen meggyengültek.

Az intézet vizsgálatai szerint a magyarországi piacgazdaság megszilárdulásának jelenlegi szakaszában tovább erősödött a gazdaság és társadalom – már az ezredforduló körül is észlelhető – kettős jellege. A gazdasági elit által szerzett támogatások domináns része nem az állami költségvetésen keresztül, hanem más állami csatornákon (pl.: ÁPV Rt., MFB) jut el a gazdasági elit érdekeltségeihez. A kutatások azt is megállapították, hogy az EU források elosztásának szabályozása és az elosztás gyakorlatilag egy helyen történik, ez teret adhat a hivattal való visszaélésnek és korrupciónak. A gazdasági erőcsoportok „nyomása” erős az EU technokrácia irányába. A gazdasági elit hat a politikai elit döntéseire, 2003-tól már nem is informális nyomásgyakorlással, hanem a nyilvánosság fórumait felhasználva világosan megfogalmazza, mit vár el a politikai elitől. Megállapítható, hogy mára intézményesült a gazdasági elit dominanciája a politikai elit felett. Az önkormányzatok működésében hasonló tapasztalható, a lokális gazdasági elit dominál.

A *helyi politikum elemzése* során az fogalmazódott meg, hogy a szocializmus szervilis rendszerét egy fél-kapitalista szervilis rend váltotta fel. A falvakban a rendszerváltás alatt a végbement birtok- és hatalom koncentráció rideg és függő társadalmakat eredményezett, s ezt a parlamenti demokrácia adta önkormányzatiság intézménye sem tudta „felpuhítani”. Az egzisztenciálisan a helyi hatalomtól függő életvilágokban a helyi társadalom többségének érdeke nem érvényesül, s esetenként még megszólalni is képtelen.

Az önkormányzatok működésében nagy problémát okoz, hogy a kormányzat által az önkormányzatokra hárított többletfeladatokhoz nem biztosított és biztosít elegendő pénzügyi forrást. A helyi társadalom egyik újra jelentkező gondja a tanyákon – külterületeken – élők helyzete. Az ország népességének 3%-a él tanyákon, külterületen. Mivel községi, városi önkormányzatokhoz tartoznak, a települési szavazóközetek szétszabdalták e területeket, s így reprezentációjuk a helyi politikában nem intézményesült. Még azokon a településeken sem érvényesül e népesség érdeke, ahol a tanyán, külterületen élők aránya a 10%-ot is meghaladja.

A lokalitás egy másik problémája, hogy a halmozottan hátrányos kistérségekben az alacsony gazdasági aktivitás miatt mind az egyének, mind a közösségek szociális lejtőre kerültek. Ezekben a kistérségekben a gyermek-szegénység, az előregedés, a cigány népesség szociális gondjainak kezelése sürgős kormányzati intézkedéseket kíván, mert az önkormányzatok forráshiányosak, belső tartalékaik nincsenek. Ugyanakkor a kistérségi szerveződések önmaguktól, konszenzus elven alapulva nem alakultak és alakulnak ki, mert ehhez a kormányzatok nem teremtettek olyan bizalmi hálót, amely segítené az atomizált helyi társadalmak egymásra találását. A kistérségi autonóm szerveződések hiánya leginkább a szociális ellátó rendszer elégtelenségén mutatkozik meg. A gyengén integrált és a helyi érdekeket rosszul érvényesítő közösségekben, települési önkormányzatoknál a helyi szociális ellátás visszaszorul, s súlyos gondként jelentkezik.

A magyar vidék állapotát vizsgáló kutatások is új eredményeket hoztak. Sokat és sokak által vitatott kérdés az agrárium helyzete. A kutatások felhívták a figyelmet arra, hogy a vidéki népességen belül 36%-os az agrárérintettség (ami azt jelzi, hogy a mai magyar társadalom mekkora hányada van valamilyen kapcsolatban a mezőgazdasági tevékenység valamilyen formájával). Az előzőekből következik, hogy az agrárérintettség egyaránt falusi és városi jelenség is. Egységes politikai kezelése jelenleg elképzelhetetlen. Az agrárérintettségnek korábban meglévő ún. „szociális háló” funkciója megszűnőben van.

A kutatások azt is jelezték, hogy a vidéki népesség 40%-a semmilyen előnyt nem vár az EU csatlakozástól. A pozitív változást várók (28,7%) pedig elsősorban a könnyebb utazás és a külföldi munkavállalás lehetőségét fogalmazták meg.

A magyar politikai rendszer, választási rendszer, pártrendszer kérdései

A hazai kormányzás ezredfordulós problémái kapcsán a kormányzati tevékenység kutatásának keretében megállapítható volt, hogy a '90-es évek második felétől határozottan növekszik a kormányok politikai szerepe, a kormány a politika önálló ágenseként jelenik meg. Ez növeli a miniszterelnökök szerepét, és egyben a perszonális-médiacentrikus politizálás új kereteit is kijelöli. Szignifikáns eltérések vannak a különböző kormányok kormányzásfilozófiai elképzelései között, bár közös gyökerük is van, mégpedig az, hogy a kormányzat a politikai verseny önálló kompetitív tényezőjeként van jelen.

A Miniszterelnöki Hivatallal kötött megállapodás keretében elkészült 15 év választási kutatásainak ún. kódkönyve, *A demokratikus átmenet és stabilizálódás Magyarországon* címmel. Egy másik hasonló, 10 év kutatásait reprezentáló elkészült kódkönyv a parlamenti képviselők politikai kultúrájának változásáról nyújt adatokat.

Tanulmánykötetben került összefoglalásra a választási rendszerek összehasonlításának tapasztalata, a magyar választási rendszer működése, belső törvényszerűségei. A kötet érdeme, hogy a választások legfontosabb közjogi elméleti és gyakorlati kérdései így egy

kötetbe kerültek, s a téma átfogó jellegénél fogva a választás-politológiai kötet a felsőoktatásban és a továbbképzésben jól hasznosítható.

A választási konfliktusok kezelésének módszerei nemzetközi projekt keretében a magyar választási modell sajátosságai elemzésére is sor került. A kutatók egy összehasonlító modellt teszteltek (a világ összes ismert és mérvado választási rendszerének figyelembe vételével). Így az előzetes modelljavaslat finomításával olyan empirikusan tesztelhető eszköz született, amely alkalmas arra, hogy javaslatokat lehessen tenni a választási konfliktusok kezelésének komplex módosítására a különböző országok történelmi és kulturális hagyományainak különbségeit figyelembe véve.

Az intézet hat fiatal kutatója külsős fiatalok közreműködésével, vezető kutató irányításával feldolgozták a *2004. évi európai parlamenti választások kampányát*. A kutatás legfontosabb újdonsága az, hogy a paradigmaticus vizsgálat szerint Magyarországon egyértelműen elmozdulás figyelhető meg az EU parlamenti választásoknál az országosan nagy médiákban folyó kampányoktól a lokális kampányolás irányába. E kutatás a nemzetközi szakirodalomban elismert metodikai keretben valósította meg az európai parlamenti választások kampányainak elemzését. A kutatás napi rendszerességgel történő adatgyűjtést (online és nyomtatott sajtó), és szisztematikus adatfeldolgozást igényelt.

A lokális kampányolás legfőbb jellemzője, hogy az országos médiumok vezető szerepe csökken, megnő a jelentősége a helyi kampányrendezvényeknek (országjáró körutak, különböző fórumok). Ezek „helyileg releváns” üzenetet közvetítenek a választók felé, amire érthető módon az országos médiumok nem képesek, szemben a regionális sajtóval és televízió csatornákkal, amelyek szerepe viszont megnő. A választókkal való személyes vagy kvázi-közvetlen kapcsolat kialakítását és fenntartását szolgáló kampányeszközök (személyes találkozó, direct mail) használata a politikától eltávolodó választók aktivizálását szolgálja. A (kvázi-) közvetlen kapcsolaton alapuló eszközök megjelenése a magyar politikában (sms-kampány, direct mail) szintén alátámasztja a nagy médiától való elmozdulást.

A magyar pártok kutatása feltárta, hogy bár több nehézséggel küzdenek, de az EU csatlakozás folyamatában integrálódtak a nagy európai párt-családokba, az Európai Parlament frakcióiba, s kimondható, hogy a magyar pártok EU kapacitása nem áll rosszul. A pártok alkalmazkodó képesek és hatnak egymásra. Az európai és a magyarországi pártok hasonló trendeket mutatnak: új tematikákat, vezetőket, mediális stratégiákat követnek.

A globalizáció, az európai és észak-atlanti integráció hatásai

Az intézetben több kutató is foglalkozik a globalizációs folyamat elméleti és gyakorlati vonatkozásaival. E kutatások eredményeként mindjobban tudatosul az, hogy nagy horderejű átalakulás zajlik az egész nemzetközi rendszerben, ami befolyásolja az egyes országok szuverenitását, gazdasági és geopolitikai helyzetét, az erőforrásokhoz való – egyenlőtlen – hozzáférését. A vizsgálatok kiterjednek a globális ököpolitika problémáira, a világrendszeren belüli gazdasági és geopolitikai változásokra, a kommunikációs, a biztonságpolitikai és belpolitikai következményekre. Ezen belül külön témakör a populista kihívás természetének és hazai jelentkezésének vizsgálata. A következő időszak feladata e kutatások összehangolása, az eredmények megvitatása és közös publikálása.

A nemzetközi viszonyok kutatásának keretében vizsgálat folyt az amerikai külpolitikai döntéshozatali rendszerének változásával kapcsolatban. A kutatás átfogóan feltérképezte az Egyesült Államok külpolitikai döntéshozatali mechanizmusait, általánosan és konkrét esetekre

(iraki háborúk, NATO-bővítés) vonatkozóan is. A kutatás fontos eredménye az a megállapítás, hogy a döntések a hidegháború utáni korszakban, az ideiglenes egypólusú rend időszakában igen esetlegesen, esetenként másodlagos megfontolások alapján születnek. Ez alól kivételt képeznek a nemzetbiztonsági szempontból közvetlen veszélynek minősíthető ügyek. A különböző hatalmi ágak változó szerepe mellett döntő körülménnyé vált a Kongresszus és a Fehér Ház egyszínű (republikánus) jellege a '90-es években, az Európa-politika abszolút elsőbbségének megingása, majd relativizálódása. Az egypólusúvá vált nemzetközi politikai rendszerben az USA maximálisan kiterjeszteni igyekezett gazdasági, katonai és politikai képességeinek határait. Az új erőegyensúly megteremtése jegyében új szövetségek szerveződnek (EU–Oroszország, Oroszország–Kína–India). E kutatás eredményeit 2005-ben két kötetben teszi közzé az intézet.

A fejlett nyugati országokban is komoly viták folynak arról, hogy a vállalatvezetők, üzletemberek hogyan lehetnek jó polgárai annak az országnak, amelyben dolgoznak. A felelősségteljes viselkedésre, az adott környezettel való együttműködésre, a településen, régióban, országban fölmerülő társadalmi problémák megoldásában való közreműködésre sok pozitív példa van. De sok a negatív példa is (kártétel a természeti és emberi környezetben). Mivel Közép-Európában a fejlett országokbeli helyzetnél kedvezőtlenebb a helyzet, ezért az Intézet több kutatója kezdeményezésével új megközelítések körvonalazódhatnak a „*Találjuk ki Közép-Európát*” programban.

Törésvonal állapítható meg a régebbi EU tagországok (Németország, Franciaország, Hollandia), illetve a lemaradottak és új belépők (Spanyolország, Görögország, Magyarország) között. A régebbi tagországokban a jogi szabályozás területén (a szegénységi és szociálpolitikai megoldások, munkaerő-gazdaság, felnőttképzés, szociális és egészségügyi-mentális szabályozás) előbbre tartanak, mint a kellő forrással nem rendelkező lemaradottak vagy újonnan csatlakozók.

A társadalom és politikaelmélet szintetikus elméleti felfogásának és módszertanának kidolgozását követően a világrendszer kutató iskolának a globalizációval kapcsolatos álláspontja került monografikus feldolgozásra. A megalkotott reprezentatív összkép kiterjed új, vagy eddig kevésbé vizsgált problématerületekre: a jog, a kulturális hegemonia és a régiók verseny szerepének leírására és értelmezésére egyaránt.

„*A transitions urbaines*” témában – egy több résztvevős nemzetközi projektum keretében három ország (így Románia két erdélyi városa), illetve magyar és francia városok élete került és kerül összehasonlításra.

Elméleti kutatások

Elvégezték a modern *igazságosság elméletek* főbb irányzatainak részletes áttekintését és elemzését, az igazságosság elméletek megalapozás-problémájának meghatározását és a megalapozás eddigi koncepcióinak bírálatát. Eredendően új javaslat kidolgozása van folyamatban a probléma megoldására. Az újabb keletű igazságosság elméletek a modern jóléti állam legitimitációs válságára adott racionális válaszkísérletek. A válság kettős, egyrészt a teljesítmény hiánnyal összefüggő funkcionális válság, másrészt a polgár-citoyen politikai aktivitásán alapuló legitimitáció-formának a válsága. A modern igazságosság elméletek jelentőségét az adja, hogy egyidejűleg kínálnak válaszlehetőséget e válság mindkét összetevőjére.

Eric Voegelin politikai filozófiájáról született a *Kérdéstilalom – Eric Voegelin politikai filozófiája* című monográfia.

A diszkurzív szerepek a politikában témakörben „*Politikai idegen*” címmel ugyancsak egy monográfia készült el, amelyben a kutató a diszkurzív politika alapszerepeit (veszélyes idegen; érvénytelen idegen; ismeretlen idegen) elemzi, bemutatja sajátosságait, megjelenésüket a politikai életben.

Több éves kutatómunka összegzéseként monográfia jelent meg *Globális ökopolitika* címmel, amely tárgyalja a globális piac, a globális politika és a globális társadalom kérdéseit, s a szerzője azt a következtetést fogalmazza meg, hogy ma nem azonosítható egyértelműen az a szereplő vagy az a cselekvési mező, amely a globális változások dinamikáját uralja.

Az internetes politikai kommunikáció témájában a Ch. Raab és Ch. Bellamy által kidolgozott felfogásban vázolták a kutatók azt a politikatudományi keretet, amelyben a téma elhelyezhető. Az internetes politikai kommunikáció egyenetlenül jelenik meg a demokrácia, illetve a politikai rendszer különböző intézményeinél, szinterein, nyilvánosságában. Míg a leggazdagabb alkalmazások a civil társadalmi mozgalmakban, az állampolgári társalgásokban vannak jelen, a pártok már kevésbé, a kormányzatok és parlamentek pedig kevésbé használták eddig az internetet politikai kommunikációs céllal.

III. Hazai kapcsolatok és pályázatok

Az intézet tovább építette gazdag hazai kapcsolatrendszerét. A már működő együttműködések mellett 2004-ben a Debreceni Egyetem Nyíregyházi Főiskolai Karával kötött kutatási és oktatási együttműködési megállapodást, amelynek megvalósítása 2005-től várható.

Együttműködési megállapodás született az Európai Parlament budapesti Tájékoztató Irodájával, amelynek keretében 2005-ben két közös tanácskozást szerveztek az Európai Parlament működéséről, munkájáról, s a tanácskozásokon elhangzottak közös konferencia kötetben is kiadásra kerülnek.

Az intézetnek 2004-ben kiemelten sikeres kutatásai voltak az NKFP-projektumok, illetve az ESS-EUTE kutatás, s több OTKA téma kutatása is. Kutatóik minisztériumi pályázatokat nyertek el, és a MeH-MTA megállapodás keretében is eredményes pályázatok születtek.

Ezeket túl két olyan kutatás emelhető ki, amelyek a csíkszeredai KAM és az MTA PTI intézményi együttműködése során sikeresen megvalósultak. *A Földbirtoklás, földhasználat és gazdálkodás Erdélyben* kutatás az Erdélyben élő magyar lakosság földbirtok- és földhasználati viszonyainak jellemzőit tárta fel. Arra keresett választ, hogy milyen földterületeket birtokol a magyar lakosság, milyen a birtokszerkezet, mennyire terjedt el a bérleti forma, mi jellemzi a gazdaságokat, milyen a felszereltségük, mennyire képesek felhalmozni, a piaci műveleteknek milyen jelentősége van a tulajdonosok megélhetésében, a gazdaságok életében, milyen okok készítetik – kényszerítik őket – földjeik megművelésére. A vizsgálat három tömb-magyar térségre terjedt ki: Székelyföld, Belső-Erdély, Partium. A kutatást a Határon Túli Magyarok Hivatala és az Új Kézfogás Közalapítvány támogatta. Eredményeit e két intézmény és a két kutatóintézet közös konferencia keretében mutatta be. A kutatás adatbázisa unikális, ilyen kutatás e területen ez idáig nem készült.

Az ESS-EUTE kutatásnak rendkívül fontos szerepe van a hazai társadalomkutatások között. Bázisa az MTA PTI és az MTA SZKI. A kutatás olyan alapszolgáltatásokat nyújt, amelyek szervesen épülhetnek be a politikai döntés-előkészítő munkába, illetve a 2007–2013 közötti fejlesztési tervek társadalmi-humán erőforrás fejlesztési megalapozásaihoz nyújthatnának háttérrel. 2005. II. negyedévében az ESS–EUTE nemzetközi kutatás második hulláma már lehetővé teszi azt, hogy 24 országra kiterjedően alapozódhasson meg az összehasonlító elemzések lehetősége. A kétévenként ismétlődő kutatás a döntéshozók számára olyan háttér-információkat szolgáltat, amelyek lehetővé tennék egyes, hosszú távú folyamatok monitorozását, a társadalomban zajló értékminták és orientációs változások feltárását, több társadalmi probléma kezelésének tervezhetőségét.

A felsőoktatásban tovább erősödött az intézet részvétele. A Miskolci Egyetemen intézeti munkatárs kapott a Politikatudományi Tanszék vezetésére megbízást, s két munkatárs a Debreceni Egyetem Szociológiai Tanszékén kapott egyetemi tanári és docensi kinevezést.

IV. Nemzetközi kapcsolatok és pályázatok

Tovább bővült 2004-ben az intézet és kutatóinak nemzetközi kapcsolatrendszere a kutatási hálózatokban.

Az EU integráció folyamatában az MTA PTI *Európai Munkaügyi Tanulmányok Központja* az European Foundation for Improvement of Living Condition magyarországi központja (National Centre) lett. A szervező központ az EU Írországban székelő intézménye, amelynek feladata a munka világának, és az ahhoz kapcsolódó szociálpolitikai, társadalompolitikai és törvénykezési folyamatoknak a nyomon kísérése, dokumentálása, kutatása. A nemzeti központ működéséhez, feladatai ellátásához az EU-tól folyamatosan éves támogatásban részesül. A szakértői háttérmunka eredményeként egy elemzés készült az euró bevezetését megelőzően az EU régebbi tagállamaiban megkötött szociális paktumokról.

Az intézet eredményesen pályázott

- A fenntartható vidékfejlesztési politika a tudásalapú társadalom körülményei között (EU-F6 CORASON);
- A nemzetközi munkaerő modell dinamikája (EU-F6 DYNAMO);
- Foglalkoztatói gyakorlat a kelet-közép-európai, német és USA társaságoknál (Warwick University – MTA PTI)

projektumokban.

Az intézet 2004-ben öt EU-F5-ös, két EU-F6-os projektumban végzett konzorciumi tagként kutatásokat, és ezeket 2005-ben is folytatja.

Az intézet kutatói közül többen külföldi egyetemeken oktatómunkájában vettek részt felkérésre (India, Spanyolország, Csehország, Olaszország, Románia, Nagy-Britannia, Németország).

Két intézeti munkatársat választottak vezető tisztségviselőnek nemzetközi kutató intézmények.

Az év folyamán a hazai és nemzetközi kutatási programokhoz kapcsolódóan az intézet számos nemzetközi konferenciát, munkaülést szervezett.

V. Az év folyamán megjelent jelentősebb publikációk

Könyvek

Boda Zsolt: Globális ökopolitika. Budapest, Helikon Kiadó, 2004. 253.

Csizmadia Ervin: A Medgyessy-talány. Budapest, Századvég Kiadó, 2004. 263.

A. Gergely András–Papp Richárd (Szerk.): Kisebbség és kultúra. Antropológiai tanulmányok. Budapest, MTA Kisebbségkutató Intézet, MTA Politikai Tudományok Intézete, 2004. 378.

G. Fodor Gábor: Kérdéstilalom – Eric Voegelin politikai filozófiája. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2004. 221.

Gaszó Ferenc–Laki László: Fiatalok az újkapitalizmusban. Budapest, Napkelet Kiadó, 214.

Guba László–Füstös László (Szerk.): Társadalmi regiszter 2002. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete, MTA Szociológiai Kutatóintézet, 2004. 303.

Simon János (Szerk.): A politikai kultúra színeképei. Tanulmánykötet. Budapest, Századvég, 2004. 424.

Szalai Erzsébet: Az első válaszkísérlet. A létezett szocializmus – és ami utána jön... Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004. 130.

Szoboszlai György (Szerk.): A közjogi választások egyes elméleti és gyakorlati kérdései. Tanulmánykötet. Budapest, Magyar Közigazgatási Intézet, Országos Választási Iroda, 2004. 370 p.

Tanulmányok

Balogh István: Igazságosság és politikai legitimáció. Jogelméleti Szemle, (Internet) 2004. 2. (terjedelem: 32.)

Csité András–Csurgó Bernadett–Kovács Imre–Kristóf Luca–Nagy Ildikó (Szerk.): Building Rurban Relations. Deliverable 2. Hungarian Report. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete, 2004. 72.

Fricz Tamás: Kormányváltások vagy „rendszerátalakítások”? Az eddigi kormányváltások személyi és szervezeti következményei Magyarországon, 1990–2003. In: Kurtán Sándor–Sándor Péter–Vass László (Szerk.): Magyarország Politikai Évkönyve 2003-ról. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány, 2004. 122–140.

Galló Béla: Az Európai Unió és Magyarország stratégiai viszonyának néhány politológiai problémája a XXI század elején. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete, 2004. 43.

Kéglér Ádám: Lobbizás az EU-ban. Politikatudományi Szemle, 2004. 1–2. 181–202.

Stumpf István: Trends in Part Choice after the Change in Government. In: Kolosi Tamás–Tóth István György–Vukovich György (Eds.): Social Report 2004. Budapest, TÁRKI, 2004. 427–440.

VI. A kutatóhely tudományos teljesítményének főbb mutatói

Az igazgató neve: Bayer József

Intézeti átlagléttség: ¹ 56	ebből kutató: ² 40
Publikációk	
Az év folyamán megjelent összes tudományos publikáció száma: ³ 145	
<i>Könyv:</i>	
Monográfia:	magyarul: 8 idegen nyelven: 0
szerkesztett kötet: ⁴	magyarul: 14 idegen nyelven: 1
egyéb egységes tartalmú könyv: ⁵	magyarul: 7 idegen nyelven: 6
<i>Tanulmány, cikk: ⁶</i>	
Hazai tudományos folyóiratban	magyarul: 55 idegen nyelven: 3
	Idegen nyelven külföldi folyóiratban: 3
Tanulmánykötetben	magyarul: 39 idegen nyelven: 9
Részvétel a tudományos életben:	
Tudományos előadások száma összesen: 149	ebből nemzetközi rendezvényen: 57
Tudományos rendezvény szervezése összesen: 37	ebből nemzetközi: 17
Szakértői tevékenység:	
egyéni szaklektori vélemény összesen: 64	ebből külföldön: 14
opponensi tevékenység összesen: 48	ebből külföldön: 9
Részvétel tudományos testületben:	
elnöki tisztség betöltése összesen: 6	ebből külföldön: 3
tagság összesen: 45	ebből külföldön: 12
Tudományos fokozat megszerzése: ⁷	
PhD: 1	MTA doktora: 1
	MTA levelező tag: 1
Felsőoktatásban végzett tevékenység:	
Felsőfokú oktatási tevékenységet végző munkatársak száma: ⁸ 38	
Ebből doktori iskolában oktatók száma: 13	Doktori iskolát vezetők száma: 2
Előadás kurzusok száma: ⁹ 87	Gyakorlati kurzusok száma: 0
Pályázati adatok:	
OTKA-témák száma: 18	A támogatás összege: 22 M Ft
OKTK-témák száma: 9 M Ft	A támogatás összege: 5
NKFP-pályázat témáinak száma: 5 M Ft	A támogatás összege: 27
Egyéb pályázati témák száma: ¹⁰ 18 M Ft	A támogatás összege: 89
Nemzetközi pályázatok száma: 7 M Ft	A támogatás összege: 34

RÉGÉSZETI INTÉZET

1014 Budapest, Úri u. 49.; 1250 Budapest, Pf. 14

Tel.: 356-4567, fax: 224-6719

E-mail: balint@archo.mta.hu; honlap: www.archo.mta.hu

I. A kutatóhely főbb feladatai a beszámolási évben

Az intézet feladata a Kárpát-medence és történetileg kapcsolódó vidékeinek, a történeti Magyarország régészetének a társtudományokkal együttműködve történő művelése és értelemszerűen egyetemes régészeti kérdések kutatása, a nemzetközi tudományos munkamegosztás keretei között. Kutatási spektruma felöleli a neolitikumtól a késő középkorig terjedő időszakot: közép-európai, délkelet-európai (a neolitikum és a középkor esetében közép- és délkelet-európai), a népvándorlás kor és honfoglalás kor tanulmányozása során kelet-európai és eurázsiai steppei irányú kutatások, a római kor művelésénél az egykori Római Birodalom teljes területének figyelembevételével. Részvétel az őskori vallástörténethez, a középkori magyar történelemhez kapcsolódó, valamint római kori és középkori numizmatikai kutatásokban. A régészeti kutatások kiegészítése fizikai antropológiai, történeti genetikai, talajtani, malakológiai, palinológiai, makrobotanikai és archeozoológiai vizsgálatokkal, hogy az egyes régészeti-történeti korok kultúrái a mindenkori környezettörténeti háttér ismeretében legyenek kutathatók.

II. Az év folyamán elért kiemelkedő kutatási eredmények

Az intézet itthoni súlyát tükrözi, hogy a *Magyar régészet az ezredfordulón c.* reprezentatív kötet – amely 2004-ben angol kiadásban is napvilágot látott – mintegy negyede 13 kutatójuk munkája.

A fiatal kutatók többsége az autópályák építését megelőző nagy feltárásokban önálló ásatásokat vezetett: ezek tudományos igényű feldolgozása PhD-programok keretében valósul meg. 2004-ben négy fiatal kutató végezte PhD-tanulmányait, két fő Bolyai-ösztöndíjasként kutat. Egy munkatársukat az MTA levelező tagjává választották, egy kutató akadémiai doktori fokozatot szerzett, két további kolléga akadémiai doktori eljárása folyamatban van. Egy fiatal kutató az elmúlt évben benyújtotta PhD-értekezését.

Gyarapodásuk új válfaja az egyéni, digitális kutatói adatbázis. Legnagyobbak és a leggyorsabban bővülnek az M7-es autópályás ásatások, *Magyarország Régészeti Topográfiaja* és az intézet Adattára, valamint a genetikai-antropológiai és középkori királyi központok adatait tartalmazó adatbázisok.

Magyarország Régészeti Topográfiaja

Az eddig megjelent tíz kötet után a folyamatban lévő munkálatoknak megfelelően három újabb, Békés, Fejér és Pest megye lelőhelyeit magában foglaló kötet megjelenése várható. Előrehaladás a Fejér megyei I. kötetben (*Székesfehérvár és környéke középkori topográfiaja*) történt: 2004-ben befejeződött a szöveg javítása, lektorálása. A Békési kötet befejezéséről és kiadásának költségeiről tárgyalások kezdődtek a megyei múzeum vezetőjével. Törvénymódosítások következtében a topográfia hagyományos feladatait a KÖH vette át: a

minden település számára kötelezően kialakítandó rendezési tervhez megalakulása óta ez a szervezet készít hatástanulmányokat.

A terepbejárások hatékonyságát, a lelőhelyek ellenőrzését nagymértékben segíti a légifotózás, amelyet az intézet egyik munkatársa kitartóan és országos elismertségtől övezve folytatott: elsősorban hóban, valamint tavasszal és gabonaérés idején, tehát optimális látási viszonyok közepette végzett számos alkalommal légi felderítést. 2004-ban Tolna megyében kilenc új lelőhelyet talált (köztük egy bronzkori földvár). A *Régészeti kutatások Magyarországon 2002 és 2003.* c. kötetekben közölte több mint harminc új lelőhely és a *Műemlékvédelem* c. folyóiratban a Tolna megyei templomok légi feltárásáról szóló új eredményeit.

ŐSKORI TÁRSADALOM- ÉS TELEPÜLÉSRÉGÉSZETI KUTATÁSOK

Az intézet őskorral foglalkozó kutatói elsősorban egy-egy mikrorégió intenzív és multidiszciplináris szempontú kutatásával nemzetközi programokhoz kapcsolódnak. Az 1995 óta a nyugat-dunántúli Kerka völgyében 7500 év településtörténetének feltárását célzó munka befejeződött. E program végeredményeként – a korábbi kisbalatoni és hahót-völgyi mikroregionális kutatási programokhoz kapcsolódva – a Balaton nyugati medencéjétől a Mura-vidékig terjedő régió történetéről alapvetően új információkhoz jutottak. A kerka-völgyi kutatási program eredményei az Antaeus tematikus számában jelennek meg. A kötet 5 intézeti és 9 külső szerző munkájaként kb. 25 íves terjedelemben, bőséges képanyaggal és térképekkel, angol nyelven kiadásra vár (Antaeus 28). Ezen túl a kerka-völgyi mikroregionális kutatások és azok egyik kora neolitikus lelőhelyének feltárása szolgáltatott alapot egy nagyobb lélegzetű, a Nyugat-Dunántúlnak az európai neolit átalakulásban betöltött szerepét vizsgáló monográfia (egyben: akadémiai doktori értekezés) megszületéséhez, amely 2004-ben angol nyelven jelent meg az intézet monográfia-sorozatában (Varia ArchHung 15).

2002-ben az intézet szervezésében egy nemzetközi tanácskozás a Kárpát-medence újkőkori távolsági kapcsolatait vizsgálta. Ennek alapján készült el a tíz tanulmányból és a konferencia vitafórumának szerkesztett közléséből álló tematikus blokk, amely az Antaeus 27-ben jelent meg.

A University of Wales és az intézet együttműködési programja keretén belül befejezés előtt áll az ecsefalvi (Békés megye) kora újkőkori település leletanyagának feldolgozása, amelyet nem kis részben az intézet kutatói végeznek. Az eredményeket a Brit Tudományos Akadémia és az MTA Régészeti Intézet közös kiadásában, a Varia ArchHung sorozatban tervezik megjelentetni.

A Brit Tudományos Akadémiával kezdődött további együttműködésük fontos állomása a Balatonszárszóról származó újkőkori csontminták angliai elemzése. Az év folyamán megtörtént a csontanyag válogatása, a brit kutatók helyszíni mintavétele és megszülettek az anyagvizsgálatok is. Az újkőkori telep és temető feldolgozása két fiatal kutató PhD-témája.

2004-ben befejeződött a Wisconsin Egyetem Fulbright-ösztöndíjas PhD-hallgatójának szakmai vezetése. A jelölt részvételével kutatóik új dunántúli kutatási projekt megelőző munkálatait végezték el. A program célja a Kr.e. 6. évezredi vadász-gyűjtögető alaplakosság és a balkáni földművelők kapcsolatának, keveredésének jobb megismerése a Dél-Dunántúlon. Az eddigi leleteken túl a Regöly határában nyitott szondázó ásatás hiteles körülmények között talált mezolitik kőeszközt eredményezett, így a helyi alaplakosság léte bizonyítottá vált.

Folytatódott az ELTE Régészettudományi Intézetével és a Magyar Nemzeti Múzeummal együttműködésben a budakalászi késő rézkori temető feldolgozása. 2004-ben elkészült a 437 síros temető katalógusának kézírata.

A Római Birodalom és peremterületei

Az ókori, kelet-magyarországi barbár törzsek életével foglalkozó kutatójuk az év nagy részében az M3-as autópálya-program kazári, mezőszemerei és kompolti lelőhelyének feldolgozásával foglalkozott. A leletanyag értékelésének egy része 2004-ben megjelent.

Az olaszországi San Potitóban nemzetközi együttműködés keretében az intézet kutatói bő másfél évtizede végeznek feltárásokat. 2004-ben folytatták a császárkori villa feltárását: az északi udvar közepén lévő cisterna környékét kutatták, amelynek során korábbi (őskori?) kultúrréteget is találtak.

Avarok, magyarok és szomszédaik

A témacsoportban dolgozó munkatársak kutatómunkája szerves egységet alkot: a Kárpát-medence és a környező területek 7–10. századi településtörténetével, társadalmi folyamatainak elemzésével többen is foglalkoztak. Avarokkal foglalkozó munkatársuk a magyar vezetője egy tíz országot egybefogó nemzetközi programnak: az European Commission, Directorate-General for Education and Culture *CULTURE 2000* programja keretében a *Foreigners in the Early Medieval. Migration–Integration–Acculturation* c. projekt brüsszeli központtal működik.

Zalavár/Mosaburg központban és környékén a Dunántúl 9. századi emlékéanyagának feldolgozását végezték. A Magyar Nemzeti Múzeummal közösen folyó kutatás végső célja a területről származó teljes emlékéanyag közzétevése. A hatalmas leletanyag feldolgozásának és értékelésének egyes részleteiről – a Karoling-kori ablaküvegekről – egy társszerzővel írt tanulmány született.

Megjelent a nagyszentmiklósi kincsről írt nagyívű monográfia (VariaArchHung 16.). A temesvári múzeummal együttműködve – ilyen először fordult elő a két ország kora középkori régészetében! – műszeres vizsgálattal lokalizálták a kincs lelőhelyét. A kompolti és a lébényi nagy mennyiségű avar leletanyag feldolgozását végezték. A kauricsiga-amulettekről szóló, eurázsiai kitekintésű angol nyelvű monográfia megjelenés előtt áll. Két munkatársuk vett részt az alsó-ausztriai Gnadendorfban napvilágra került – régészetileg és történetileg egyaránt kiemelkedő jelentőségű – honfoglalás kori lovassír értékelése köré szerveződött nemzetközi kutatócsoport munkájában.

Az intézet egyik NKFP-programja keretében 8–12. századi temetők régészeti és embertani feldolgozását végezték. A tavalyi eredményekhez képest a vizsgálatok mind időben, mind térben kiterjedtebbek lettek: megkezdődött a Kárpát-medence (Csekej, Gyulaféhevár, Leobersdorf) egészén túl a magyar őstörténet szempontjából kiemelt jelentőségű steppei lelőhelyek molekuláris genetikai vizsgálata. 2004-ben befejeződött a laboratórium saját protokolljainak kidolgozása és beállítása. Az NKFP-program régészeti része folyamatos feldolgozás alatt áll. Mindszent, Kóspallag értékelése már megjelent, további lelőhelyek feldolgozása elkészült, közzétételük hamarosan várható. A hartai lelőhely publikálása – kiemelkedő jelentősége miatt – hosszabb időt vesz igénybe.

KÖZÉPKORI KUTATÁSOK

Jelentős eredményeket értek el munkatársaik az Árpád-kori földvárak feltérképezésében, a középkori telephálózat, határhasználat, a székesfehérvári, a váci és a Decs melletti középkori mezőváros és környékének települései, valamint a magyarországi török kori emlékanyag kutatásában. A Tolna megyei földvárak feldolgozásában is előrehaladás történt, és folytatódott a Decs–Etén előkerült leletek feldolgozására került sor, elsősorban pénzek és vasleletek adatbázisba rögzítésére.

A 2001-ben elnyert NKFP-pályázat (*Medium Regni – Királyi központok*) új lendületet és elsősorban anyagi fedezetet nyújt ahhoz, hogy korábban már feltárt várak, királyi lakóhelyek feldolgozatlan emlékanyaga – köztük az intézetalapító Gerevich László pilisszentkereszti ásatása – végre méltó módon, monográfiák formájában kerüljön közlésre. E program több évre nyújt feladatot az intézet és együttműködő társintézményei, budapesti és vidéki múzeumok középkoros munkatársainak. 2004-ben nyomdába került az első kötet, két további kötetet előkészítettek. Ezen kívül számos természettudományos vizsgálatra is sor került, amelyek elsősorban a pilisi apátság területén előkerült leletek és környezeti jelenségek elemzésére irányultak. 2004-ben a pilisi temetkezéseken kívül adatbázisba kerültek az épületkerámia-, salak- és kőanyagvizsgálatok eredményei is. A projekt résztvevői a Budapesti Történeti Múzeummal közösen rendezett konferencián adtak számot az eredményeikről.

A középkori Székelyföld régészeti kutatása c. program egy székelykeresztúri késő középkori udvarház leleteinek helyszíni tanulmányozásával, fotózásával, valamint székelyföldi kályhacsempék feldolgozásával folytatódott. Megjelent egy, a középkori Kolozsvár külvárosának régészeti emlékeit feldolgozó magyar nyelvű monográfia.

A középkori Magyarország és a Balkán kapcsolatait kutató munkatársuknak a balkáni államok középkori régészetét feldolgozó monográfiája a befejezéshez közeli állapotba került.

Folytatódott a bajcsai vár feltárásának feldolgozása. A késő középpkorral foglalkozó munkatársuk részt vett a zsámbéki vár ásatásán is, ahol egy kút török kori és újkori periódusainak tisztázását végezte el.

Természettudományos kutatások

Geológus, botanikus, zoológus munkatársaik segítségével az elmúlt évben elsősorban az M7-es autópálya-építést megelőző feltárások több ásatásához, a Dél-Dunántúl mocsaras vidékeihez, a Fertő-tó vidékéhez és a Sárréthez készült az őskortól a középkorig terjedő környezettörténeti tanulmány. Az ehhez kapcsolódó NKFP-program (*Magyarország környezettörténete a neolitikumtól a középkorig*) anyagi segítséget nyújt ehhez. Megjelent a *The Geohistory of Bátorliget Marshland* c. kötet, amely a bátorligeti láp környezettörténeti elemzését tartalmazza régészeti szempontú településtörténeti tanulmányokkal kiegészítve.

A neolitikum kialakulásának környezeti hátteréről munkatársaik 2003-ban nemzetközi konferenciát szerveztek, amelynek előadásai tematikus blokk formájában az Antaeus 27. számában jelentek meg.

Elkészült az NKFP-programban vállalt kötetek közül egy újabb, *Északkelet-Magyarország környezettörténete* c. angol nyelvű monográfia, amely 2005-ben a VariaArchHung sorozatban fog megjelenni. Megkezdődött egy hasonló, a Dunántúl környezettörténetét taglaló kötet összeállítása is.

Antropológus ösztöndíjas kollégájuk több késő neolitikus, késő rézkori és avar temető csontanyagának metrikus feldolgozását végezte el.

AUTÓPÁLYÁS ÁSATÁSOK

2004-ben a Somogy megyei M7-es szakaszon a befejezéshez érkezett a megelőző régészeti feltárások sora. Az intézet munkatársai négy lelőhelyen (Balatonkeresztúr–Kiserdei dűlő, Tikos–Homokgödrök, Sávolly–Bákosdomb és Sávolly–Benyiló dűlő) végeztek megelőző feltárást, melynek során összesen 58.400 m²-t, azaz közel 6 hektárnyi területet tártak fel és dokumentáltak az előírásoknak megfelelően. 1999–2003 között az intézet munkatársainak vezetésével feltárt terület összesen 425.400 m², azaz több mint 42 hektár! 2004-ben – egyre közelebb kerülve az autópálya tényleges építésének idejéhez – a még feltárandó lelőhelyek száma és mérete csökkent, és itt az intézeti ásatások befejeződtek.

Folyamatosan történt a 2000–2003. évi ásatások leleteinek restaurálása, fotóztatása, a végleges dokumentáció készítése és a leltározás. A digitális technikának köszönhetően a dokumentációban semmilyen elmaradás nincs, a feliratozó géppel történő leltározás eredményeként pedig – az utolsó év anyagát kivéve – a teljes leletanyag lajstromba került. Az M7-es feltárásokról munkatársaik szerkesztésében egy minden lelőhelyet és az egyes régészeti korszakokat is bemutató kötet készül. Az ásatásokról írott előzetes beszámolók folyamatosan jelennek meg a Somogy Megyei Múzeumok Közleményeiben.

Az autópályás ásatásokhoz mérhető nagyságú megelőző feltárást végeztek a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága felkérésére Abonyban. A több mint 2 hektárnyi feltárt területen a badeni kultúra korai szakaszának nagy kiterjedésű telepe került elő.

Restaurálás

Országosan elismert munkájuk miatt a kerámia- és fémrestaurátoraik az intézeti ásatások leletanyagán kívül külső felkéréseket is kapnak; az autópályás megelőző feltárásokból származó régészeti leletek restaurálásának az intézet lett az egyik fő központja. Ezen kívül egy-egy különleges leletegyüttes helyreállítását is elvégzik. 2004-ben már az új, minden szempontból kielégítő műhelyben folyt a munka: 15 lelőhely restaurálását végezték. A legtöbb munkát az M7-es autópályás ásatások és Zalavár anyaga jelentette: 2004-ben 7 lelőhely fém- és kerámiaanyagát restaurálták. Csak az M7-es anyagból 402 fémtárgy és kislelet (köztük gyöngyös párták, bronzveretes vaskések, római pénzek) restaurálása készült el, s 76 edény kiegészítésére is sor került.

FOTÓMŰHELY ÉS GRAFIKAI RÉSZLEG

A feldolgozó munka, a publikáció előállításának elengedhetetlen feltétele a képanyag, rekonstrukciók, térképek és egyéb felmérések készítése. A hagyományos eljárásokat egyre inkább háttérbe szorító számítógépes adatfeldolgozás és előkészítés technikai háttere a közelmúltban megvalósult. A következő évek feladata a nyomdakész kéziratok intézeten belüli előállítása; a legtöbb elkészült tanulmány képanyaga szerkesztett, elektronikus formában adható nyomdába. Mindkét 2004-ben megjelent Varia-kötet és számos tanulmány képfeldolgozása már az intézetben készült. Gyarapodott a számítógépen tárolt térkép-állomány is.

KÖNYVTÁR

A több mint százezer egységből álló nagy értékű szakkönyvtárak, amelynek több teljes hagyaték és egy vásárolt könyvtár is értékes része, nemcsak a szűk szakmai közönség, hanem társtudományok kutatói és különböző egyetemek, főiskolák hallgatói előtt is nyitva áll, így jelentős mértékben segíti mind a kutatást, mind a felsőoktatást. 400 cserepartnerükkel való kapcsolatuk biztosítja szakkönyvtárak folyamatosan gyarapodó, minőségi szakkönyveit. 2004-ben folytatódott a teljes számítógépes nyilvántartás kialakítása. A könyvek rövid címléírásban (szerző, cím) kb. 95%-os arányban gépen vannak, és kb. 28% van teljes címfelvétellel az adatbázisban. Megindult a folyóiratok gépi feldolgozása is, a magyar folyóiratok kb. 5%-át sikerült eddig feldolgozni.

2004-ben 929 könyvvel gyarapodott a könyvtári állomány. Lezárult a teljes csereállomány revíziója, valamint a kölcsönzési revízió. A kijáratnál a vonalkódot érzékelő biztonsági rendszer működik.

ADATTÁR

Az intézetben őrzött fotók, rajzok, geodéziai felmérések, kéziratok, hagyatékok megőrzése és jól áttekinthető tárolásuk az Adattár feladata. Folytatódott a számítógépes nyilvántartás: 2004 végére elsősorban a diapozitívok, a fényképes kartonok, a térképek és rajzok növelték az adattári állományt, míg a pozitív képanyag mintegy háromezer darabbal csökkent, mivel a korábban az Adattár részét képező Hekler-gyűjtemény visszakerült az ELTE Régészettudományi Intézetébe. Az összállomány az év folyamán 1 061 389-ről 1 073 595-re nőtt.

Leletanyag

Az intézet szűkös raktározási felületeit igyekeznek minél jobban kihasználni, folyamatosan küldik vissza a területileg illetékes múzeumokba a már feldolgozott leletanyagot (2004-ben befejezték a korábbi évtizedek nagy ásatási anyagainak múzeumokba történő visszaszállítását: Herpály, Sopron, Kompolt és békési mikrorégió, Szolnok megyei topográfiai terepbejárások anyagai). A felszabadult mintegy 90 folyóméterre a folyamatban lévő feldolgozások anyagai, elsősorban autópálya-ásatások és a DNS-laboratóriumban genetikai vizsgálatokhoz és hagyományos antropológiai elemzésekhez szükséges embertani anyagok kerültek.

III. Hazai kapcsolatok és pályázatok

Az intézeti kutatóknak a hazai tudományos közéletben elfoglalt súlyát tükrözi a különféle bizottságokban való részvételük (Magyar Akkreditációs Bizottság, Ásatási Bizottság, MTA Ókortörténeti Bizottsága, MTA Régészeti Bizottsága), az MTA saját bizottságaiban végzett munka (II. Osztály elnökhelyettes, Nemzetközi Kapcsolatok Bizottsága, Vagyonkezelő Kuratórium), alapítványi elnökségi és kuratóriumi tagság (Felsőoktatási Tankönyvkiadási Pályázat Történeti Kuratórium, Arany János Közalapítvány Ránki György Kollégium, Pro Archaeologia Hungariae, Avicenna Közalapítvány), díjbizottságokban (Bolyai Díj, Talentis Díj), OTKA–MTA–EURYI Bizottságban, valamint társulati alelnöki tisztség (Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat) és programtanácsi tagság (Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program). Meghatározó súlyú kutatóiknak az egyetemi oktatásban és doktori képzésben végzett munkája is. A kulturális szakértők országos jegyzékében 21 kutatójuk szerepel különböző szakterületeken.

A munkatársak a következő hazai egyetemeken végeznek oktató munkát:

ELTE BTK Régészettudományi Intézet (10 fő), ELTE BTK Egyiptológiai Tanszék (1 fő), Szegedi TE Földtani és Őslénytani Tanszék (2 fő), Miskolci Egyetem, Ős- és Koratörténeti Tanszék (1 fő), Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Ókori Történeti Tanszék (1 fő).

Az intézet 15 kutatója vett részt az egyetemi alapképzésben (ELTE Régészettudományi Intézet, Miskolci Egyetem, Pécsi Egyetem, SZTE Földtani és Ásványtani Tanszék), közülük 10 kutató részt vesz doktori iskolák munkájában is (ELTE Régészettudományi Intézet, Egyiptológia Tanszék; SZTE Földtani és Ásványtani Tanszék). Több kutató vezet múzeumi gyakorlatot, témavezetője, illetve konzulense szakdolgozatoknak és doktori értekezéseknek. Egyik kutató három doktori értekezést irányít (Budapest, Berlin).

Tudományos projekteken együttműködő belföldi szervezetek:

Békés Megyei Múzeumigazgatóság (régészeti topográfia, angol–magyar együttműködés), Debrecen, ATOMKI (14C-vizsgálatok), Debreceni Egyetem Ásvány- és Földtani Tanszéke (őskori petrográfiai vizsgálatok), Debrecen, Déri Múzeum (Gnadendorfi sír-kutatás), Budapesti Szépművészeti Múzeum (őskori tárgyak meghatározása és feldolgozása, egyiptológiai kutatások, kopt kiállítás rendezése), Budapesti Történeti Múzeum (Királyi Központok), ELTE Egyiptológia Tanszék (egyiptomi őskori pattintott kőeszközök feldolgozása), ELTE Geofizikai Tanszék (negyedidőszaki éghajlati változások kutatása), ELTE Közettani-Geokémiai Tanszéke (geoarcheológiai vizsgálatok), ELTE Régészettudományi Intézet (doktori iskola, állatcsont-meghatározások, rézkori leletanyag-feldolgozás), Esztergomi Balassi Bálint Múzeum (Királyi Központok), Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumigazgatóság (vaskori kutatás, Sopron–Krautacker, Ménfőcsanak, Lébény lelőhelyek), Heves Megyei Múzeumok (honfoglaláskori korpusz, autópályás lelőhelyek), Kalocsai Viski Károly Múzeum (fajszi kutatások, honfoglaláskori feltárások és kiállítás rendezése), Keszthely, Balatoni Múzeum (antropológiai kutatás), Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok (honfoglaláskori korpusz), MÁFI (geológiai, pollen- és makrobotanikai vizsgálatok), Magyar Nemzeti Múzeum (csőszhalmi ásatás, késő rézkori temető, Zalavár-projekt, állatcsont-meghatározások, kőeszköz-meghatározások, kerka-völgyi mikrorégiós feldolgozás, langobárd, avar kori és honfoglalás kori korpusz, gnadendorfi sír), MTA Földtudományi Kutatóközpont Geokémiai Laboratórium (a budakalászi rézkori temetőhöz kagylóvizsgálatok), Miskolci Egyetem (Szeleta-barlangi régészeti park), Nógrád megyei Múzeumok (leletmentő ásatások), Nyíregyházi Jósa A. Múzeum (gnadendorfi sír), Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága (Abony – megelőző régészeti feltárás), Somogy megyei Múzeumok (autópálya-építést megelőző feltárások, közös kiadvány, kiállítás-rendezés), Százhalombatta, Matrica Múzeum (régészeti park), Szeged, Biológiai Kutató Központ (történeti genetika, valamennyi megyei múzeum), Szeged, Földtani és Őslénytani Tanszék (palinológiai, makrobotanikai, geológiai, talajkémiai vizsgálatok), Székesfehérvári István Király Múzeum (a középkori Fehérvár régészeti kutatása), Szekszárd, Wosinsky Mór Múzeum (a Dunántúl neolitikuma, S-9-es út megelőző feltárásainak feldolgozása), Szentendre Múzeum (szentendrei római tábor, budaörsi későkelta-római telep, budakalászi avar temető és pilisi középkori anyag feldolgozása), Veszprémi Múzeum (Balácai kutatások), Zala Megyei Múzeumigazgatóság (Kerka-völgyi mikrorégiós program, Zalalövő-projekt, vasútépítést megelőző feltárások, Zalavár-projekt), Váci Múzeum (régészeti topográfia, a középkori Vác régészeti kutatása).

IV. Nemzetközi kapcsolatok és pályázatok

Az intézeti kutatások fedezetét egy esetben német partnerrel történő Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD)-csereprogram, 3 NKFP- és 19 OTKA-pályázat, valamint egy, a European Commission által több ország részvételével meghirdetett *Culture 2000* elnevezésű program jelentik. Három munkatársuk a 18 éve folyó olaszországi és egy Egyiptomban zajló magyar ásatás vezetője, illetve résztvevője volt. Az intézet szervezésében 2004-ban is kiemelkedő hazai és nemzetközi tudományos rendezvények zajlottak: márciusban a magyar őstörténet helyzetének elemzéséről tartottak előadás-sorozatot, novemberben pedig nemzetközi konferencia zajlott *Die Chronologie der Mittelawarenzeit* címmel.

Az intézettel együttműködő külföldi szervezetek

Alexandria, Görög-Római Múzeum (kopt kiállítás), Alexandria, Nemzeti Múzeum (kopt kiállítás), Aquila, Egyetem (San Potito-i ásatások), Berlin, Freie Universität (DAAD), Bochumi Egyetem (DAAD), Bolgár Tudományos Akadémia (kora középkori kapcsolatok), Brit Tudományos Akadémia, National Environment Research Council (balatonszárszói radiokarbon, izotóp-vizsgálatok), Brüsszel (Culture 2000-program), Bukarest, Román Történelmi Múzeum (őskori madárcsont leletek feldolgozása), Cardiff, Egyetem (Ecsegfalva-projekt, közös könyvkiadás), Carnuntum, Régészeti Park (pfaffenbergi leletek feldolgozása), Deutsches Archäologisches Institut, Frankfurt (Corpus der Römischen Funde im Barbaricum-sorozat), Deutsche Forschungsgemeinschaft (fajszi őskori feltárások), Egyiptomi Legfelsőbb Régészeti és Múzeumi Tanács (kopt kiállítás), Institut für Ur- und Frühgeschichte, Wien (neolit körárcok kutatása, Karoling-kori díszkerámia, gnadendorfi sír), Kairo, Kopt Múzeum (kopt kiállítás), Kolozsvár, Állatorvosi Egyetem (római lelőhelyek állatcsont leleteinek feldolgozása), Kolozsvár, Babeş-Bolyai Egyetem Földtani Tanszék (krími lelőhely madárcsont leleteinek feldolgozása), Marburgi Egyetem (DAAD-program), Norvég Tudományos Akadémia (ókortudomány), Orosz Tudományos Akadémia, Moszkva (kurgán-projekt, Kr.u. 1. évezred), Osztrák Tud. Akadémia (kelta program, római szobrászati emlékek feldolgozása), Peking, Egyetem, Ökológiai Tanszék (TÉT együttműködés), RGZM, Mainz (gnadendorfi sír, Culture 2000 projekt), Saarbrücken, Egyetem, Institut für Ur- und Frühgeschichte (közös könyvkiadás), Soprintendenza Archeologica dell'Abruzzo, Chieti (San Potito), Stadtarchäologie Wien (Vindobona-kutatások), Székelyföldi múzeumok (középkori kutatások), Szlovák Tudományos Akadémia, Nyitrai Régészeti Intézet (római kerámia, a barbaricum, kora- és javaközépkor régészeti kutatása, honfoglalás kori korpusz), Tallinn, Institute of Ecology (TÉT együttműködés), Temesvár, Muzeul Banatului (a nagyszentmiklósi kincs lelőhelyének lokalizálása), Tübingeni Egyetem, Ős- és Koratörténelmi tanszék (fajszi kutatások), University of Wales, School of History and Archaeology (az Alföld neolithikuma), Wisconsin, Egyetem (Fulbright ösztöndíjas, Kapos-Koppány völgyi őskori program), Würzburgi Egyetem (ókortudomány).

V. Az év folyamán megjelent jelentősebb publikációk

Könyvek

Bálint Csanád: A nagyszentmiklósi kincs. Régészeti tanulmányok. *VariaArchHung* 16. Budapest 2004, 659.

Bánffy, Eszter: The 6th Millennium BC boundary in Western Transdanubia and its role in the Central European transition (The Szentgyörgyvölgy–Pityerdomb settlement). *Varia ArchHung*. 15. Budapest, 2004, 452.

Benkő Elek: Kolozsvár magyar külvárosa a középkorban. Kolozsvár, 2004, 358.

Sümegei, Pál–Gulyás, Sándor (eds.): The Geohistory of Bátorliget Marshland. An Example for the Reconstruction of Late Quaternary Environmental Changes and Past Human Impact from the Northeastern Part of the Carpathian Basin. *Archaeolingua* 16 (2004) 130.

Tanulmányok

Bánffy, Eszter: Advances in the research of the neolithic transition in the Carpathian Basin. In: A. Lukes – M. Zvelebil (eds): LBK dialogues. Studies in the formation of the Linear Pottery culture. BAR S1304. Oxford, 2004: 49–70.

Horváth, Friderika: Römische bodenständige Keramik. *Antaeus* 27 (2004) 343–365.

Horváth, Tünde: A new human representation of the Baden Culture: mask from Balatonőszöd. *ActaArchHung* 55, 2004, 179–237.

Gabler, Dénes: Frühe Romanisierung in Nordwest-Pannonien? In: Romanisation und Resistenz in Plastik, Architektur und Inschriften der Provinz des Imperium Romanum. Neue Funde und Forschungen. Akten des VII. Internationalen Colloquium über Probleme der Provinzialrömischen Kunstschaftens. Köln 2. bis 6. Mai 2001 (hrsg. P. Noelke). Mainz 2004, 385–393.

Redő, Ferenc: Municipium Aelium Salla, in: The Autonomous Towns of Noricum and Pannonia (eds.: M. Šašel Kos – P. Scherrer) *Situla* 41, Ljubjana 2003 (2004) 191–235.

Takács Miklós: A balkáni vlachok kutatásának régészeti vetülete. In: *Genesisia. Tanulmányok Bollók János tiszteletére.* Szerk.: Horváth László–Laczkó Krisztina et alii. Bp. 2004, 239–289.

Zalai-Gaál, István: Die Geweihharpunen und Harpunenfischerei im Spätneolithikum des Karpatenbeckens. *Praehistorische Zeitschrift* 79 (Berlin–New York), 2004, Heft 2, 133–144.

Zatykó Csilla: Reconstruction of the settlement structure of the medieval Nagyszakácsi (Somogy county). *Antaeus* 27 (2004) 367–443.

VI. A kutatóhely tudományos teljesítményének főbb mutatói

Az igazgató neve: Bálint Csanád

Intézeti átlaglétszám: ¹ 60	ebből kutató: ² 33
Publikációk	
Az év folyamán megjelent összes tudományos publikáció száma: ³ 160	
<i>Könyv: 4</i>	
Monográfia: 3	magyarul: 2 idegen nyelven: 1
szerkesztett kötet: ⁴ 1	magyarul: 0 idegen nyelven: 1
egyéb egységes tartalmú könyv: ⁵ 0	magyarul: 0 idegen nyelven: 0
<i>Tanulmány, cikk:⁶ 156</i>	
Hazai tudományos folyóiratban	magyarul: 50 idegen nyelven: 19
	Idegen nyelven külföldi folyóiratban: 9
Tanulmánykötetben	magyarul: 13 idegen nyelven: 65
Részvétel a tudományos életben:	
Tudományos előadások száma összesen: 68	ebből nemzetközi rendezvényen: 28
Tudományos rendezvény szervezése összesen: 4	ebből nemzetközi: 2
Szakértői tevékenység: 74	
egyéni szaklektori vélemény összesen: 62	ebből külföldön: 3
opponensi tevékenység összesen: 12	ebből külföldön: 0
Részvétel tudományos testületben: 68	
elnöki tisztség betöltése összesen: 7	ebből külföldön: 0
tagság összesen: 61	ebből külföldön: 18
Tudományos fokozat megszerzése:⁷	PhD: 0 MTA doktora: 1
Felsőoktatásban végzett tevékenység:	
Felsőfokú oktatási tevékenységet végző munkatársak száma: ⁸ 15	
Ebből doktori iskolában oktatók száma: 3	Doktori iskolát vezetők száma: 0
Előadás kurzusok száma: ⁹ 31	Gyakorlati kurzusok száma: 19
Pályázati adatok:	
OTKA-témák száma: 13	A támogatás összege: 17,5 M Ft
OKTK-témák száma: 1 M Ft	A támogatás összege: 1,8 M Ft
NKFP-pályázat témáinak száma: 4	A támogatás összege: 58,7 M Ft
Egyéb pályázati témák száma: ¹⁰ 1	A támogatás összege: 3,6 M Ft
Nemzetközi pályázatok száma: 2	A támogatás összege: 4,1 M Ft

SZOCIOLÓGIAI KUTATÓINTÉZET

1014 Budapest, Úri u. 49.

Tel: 224-6740, fax: 224-6741

E-mail: h8756tam@ella.hu; honlap: www.socio.mta.hu

I. Az intézet fő feladatai a beszámolási évben

2004-ben az elmúlt évekhez hasonlóan a szociológiai kutatást a nagy projektek, ezek között is elsősorban a nemzetközi kutatások és a stratégiai munkák köré rendelődő adatfelvételek uralták: romakutatás; szegénységkutatás; településkutatás; környezetpolitikai vizsgálatok; innováció- és technológiapolitikai kutatások; szociálpolitikai kutatások; értékvizsgálatok; politikai szociológiai tanulmányok.

II. Az év folyamán elért kiemelkedő kutatási eredmények

A beszámolás évében az intézet 10 műhelyében 26 nemzetközi együttműködésben megvalósuló projekten dolgoztak (ebből öt az EU 6. keretprogramba, hat pedig az EU 6. keretprogramba tartozott) és 45 magyar kutatási program végrehajtása folyt.

Az intézet 2004-ben lényegében a versenyszférából érkező megrendelésekkel nem foglalkozott, az államigazgatás adat- és elemzési szükségletét esetenként igyekezett kielégíteni. Az intézet kutatásai erősen az empirikus munkákhoz kötődtek, közvetlenül alkalmasak társadalompolitikai stratégiák előkészítésére és tesztelésére. Ugyanakkor az így gyűjtött adatok és más társadalmi tényfeltárások alkalmasak alapkutatási szintézisek előállítására is.

A kisebbségkutatáson belül a hagyományos etnopszociológiai kutatások átalakultak. Helyettük az iskolarendszerben megvalósuló szegregációt, illetve az integratív oktatási programok „megbicsaklásainak” háttérében álló társadalmi folyamatokat, illetve a szociális elosztás etnikai-faji megkülönböztetéseit kiváltó intézményi és társadalmi mozgásokat vizsgálták. Megállapították, hogy minden politikai jó szándék és tervezői elkötelezettség ellenére az elmúlt években foganatosított roma programok rendre céljaikkal ellentétes hatásokat váltottak ki. A romaközösségek szegénységének csökkentése helyett leszakadásukat növelték, és az őket körülvevő intézményi gettó falait vastagították. A roma gyerekek iskolai felzárkóztatása helyett romló színvonalú szegregált oktatásukat erősítették.

A szegénységkutatás egyre inkább nemzetközi erőterbe kerül, s a munkák a lemaradás, a végleges leszakadás és a halmozottan hátrányos helyzetek újratermelődését egyre inkább komparatív erőterbe helyezik. Így a felülről-kívülről kezdeményezett programok megalkotói rendre zavarba kerültek. Vajon több és jobban elosztott forrás lévén hatékonyabb elosztáspolitikai lépéseket foganatosítsanak, vagy alapvetően *kisebbségpolitikai* kérdésként közelítsenek az itt említett deficitek felszámolásához? Azaz röviden: az elosztáspolitikai vagy az elismeréspolitikai eszköztár erősítésére van-e ma szüksége a hazai társadalompolitikának, ha elejét kívánja venni a roma-kérdés körüli társadalmi konfliktusok további éleződésének? A dilemma a másik oldalon, hasonló módon fogalmazódik meg: a roma politikusok körében folytatott vizsgálódások azt mutatják, hogy a roma politikai elit ma úgyszintén eljutott az alapvető kérdéshez: a romák érdekeit elsősorban elosztáspolitikai lobbiharcokban, vagy elismeréspolitikai kisebbségi politizálás révén képviseli-e hatékonyabban. A dilemma megfogalmazásai, illetve a továbbhaladás irányának kijelölésére tett kísérletek ma mindkét

oldalon meglehetősen képlékenyek, az azonban világosnak látszik, hogy a következő évek hazai társadalmpolitikáját e válaszok fokozatos kikristályosodásai határozzák majd meg. A 2005-re tervezett és a következő években folytatni kívánt kutatások „in statu nascendi” kívánják feltérképezni, rendszerezni és elemezni a születő válaszokat, és egyúttal szélesebb keretbe is ágyazni azokat azáltal, hogy a hazai alternatívákat egybevetik az „elosztás vagy elismerés”-kérdésre ma az Európai Unió más, nagy kisebbségekkel rendelkező társadalmában született válaszokkal.

A településkutatások egyre inkább térségeket és a közép-városokat vizsgálják és egyre nagyobb figyelmet szentelnek a helyi eliteknek, a városi-térségi innovációs rendszereknek, a tudáshasznosítás lehetőségeinek a helyi társadalmakban. A MEH támogatásával folyó kutatások jelezték a regionális politikák tudásalapú, innovációközpontú újraértékelésének lehetőségét, illetve szükségességét. A regionális politikák hagyományos tematikája helyett az intézetben végzett kutatások az innovációt javasolják a helyi politikák középpontjába állítani. Egyfelől világossá vált, hogy a régió, vagy a nagyvárosi térség válik a térré, amelyben innovációpolitikák megbízhatóan működnek, következésképpen a régiók innovációs rendszereinek számba vétele a legfontosabb technológiapolitikai kérdések közé sorolható újabban. Másrészt sikerült bebizonyítani, hogy épp az innovációs és oktatási politikák helyi és regionális szintű összekapcsolásával, a régió humán és társadalmi tőkéjének rendszerszerű kezelésével építhetők fel azok a politikák, amelyek az európai régiók versenyében a magyaroknak is elfogadható szereplést kínálnak. A regionális szintű tudástermelő és -alkalmazó képesség tervszerű működtetése ezért nyilvánvalóan a város-, és térségpolitikák központi elemévé válik.

A környezetpolitikai vizsgálatokban két téren lehet eredményekről beszámolni. Ennek keretében több empirikus kutatás valósult meg. A kutatásokból kiderültek a polgári átmenet környezeti társadalmi konfliktusai, a települések ökológiai érdekérvényesítési mechanizmusai, a környezetvédelmi társadalmi mozgalmak szerveződésai, a nemzetközi és a hazai civil környezetvédelmi szervezetek kapcsolatrendszerei, a civil társadalom környezeti érdekei, az európai integráció környezeti, társadalmi hatásai. Továbbá a globális klímaváltozás szociológiai összefüggései. Ide kapcsolódnak a városszociológiai munkák, amelyek a különböző város és várostérségi típusok gazdasági és társadalmi viszonyait vizsgálják. Az eddig megvalósított empirikus városszociológiai vizsgálatok keretében kiderültek a poszt-szocialista új városok (Dunaújváros, Tatabánya) mai társadalmi jellegzetességei, az átmenet keretében szerveződött új viszonyok, a régi és az új városok közötti közeledés trendjei, valamint a globális gazdaság város- és várostérség-fejlesztő folyamatai.

Az innovációs, technológiapolitikai fogantatású kutatásaink négy irányban produkáltak új eredményeket. Lezáródott a több éves empirikus munka a magyar kutatás-fejlesztés európai projektjeinek állapotáról, illetve szerkezetéről. Befejeződött a terepmunka az új kutatógeneráció életstratégiáiról, illetve annak összevethetőségéről más EU kutatási rendszerekkel. Sikerrel zárultak a terepmunkálatok azokban az európai projektekben, amelyek a multinacionális vállalatok által bevezetett innovációkkal, illetve egyáltalán, szélesebb értelemben a szervezeti megújulással foglalkoztak állami szervezetekben és kivállalkozásoknál. Végül, egy európai projekt keretein belül kutatás kezdődött a folyamatos tanulás modelljéről és a skillek eloszlásáról a magyar gazdaságban.

A szociálpolitikában számos projekt jutott el az összegzés állapotába. Több nemzetközi projekt foglalkozott a nyugdíjrendszer átalakulásával, az idősödő munkaerő munkaerő-piaci helyzetével, az idősek autonómiájának problémájával, illetve az idős korúak térhasználatával. Az egészségpolitikai kutatások legfőbb színtere a rendszer egyik legfontosabb kísérlete, az ún.

veresegyházi projekt volt. A projekt azonban abbamaradt. A zárójelentés elkészülte után a műhely új súlypontokat keres. Az év során elsősorban az egészségügyi rendszerek és döntések hatáselemzésének területén látható komolyabb előrelépés.

Az értékvizsgálatok két nagy projekt köré rendeződtek. Mindkét munka a MEH stratégiai megrendeléseinek köré szerveződött és az év végére gyűjteményes kötet kéziratának összeállításával fejeződött be. Az egyik az ifjúságpolitika talán legfontosabb aktuális kérdésével, a fiatal csoportok megszólíthatóságával foglalkozott. Közismerten azok a kommunikációs formák és stíluselemek, amelyek eddig a köz kérdéseiről a fiatalok felé üzeneteket közvetítettek, dekódolhatatlanok voltak, vagy legalábbis a célközegben nem voltak érthetőek. Azokat a kulturális és értékproblémákat vizsgálták itt, amelyek ennek a szélesebben vett blokkolt társadalmi kommunikációs helyzetnek a feloldásában segíthetnek. Hasonló kötettel zárult a nemzetpolitikai, identitás vitákat összefoglaló, illetve feldolgozó policy munka is. Tovább folyt a 2002-es nagy európai társadalmi felvétel adatainak elemzése.

A politikai szociológiai munkák nagy nemzetközi projektekhez kapcsolódóan elsősorban európai témákkal foglalkoztak. Sikeres nagy európai konferenciát szerveztek a transznacionális civil mozgalmak összehasonlító szociológiájáról. Befejeződött az empirikus munka az európai társadalomtudományi adatbank projektben, illetve az állampolgári aktivitás keleti és nyugati hagyományairól folyó EU projektben.

III. Hazai kapcsolatok és pályázatok

Az intézet munkatársai szinte valamennyi nagy egyetemen tanítanak a posztdoktori képzésben, de ezen kívül alkalmazottak, vagy óraadók főiskolai karokon (ELTE, BKÁE, BMGKE, DE, SZE, PE, SzIE) is. 2004-ben kinevezett oktatóvá (egyetemi tanárrá) minősítettek több kollegát a Magyar Iparművészeti Egyetemen, az ELTE Kulturális Antropológia Szakán, a Debreceni Egyetemen és a Székesfehérvári Kodolányi Főiskolán.

A 2002-ben kötött egyezmény a Pécsi Egyetemmel jól működött. A kihelyezett tanszék elsősorban nem az oktatásba, hanem a pécsiek európai kutatási projektjeibe kapcsolódott be. Tovább élnek a korábbi években indított nyári egyetemi programok szerb, szlovák, ukrán, horvát és lengyel projektekből.

Hagyományosan részt vettek az intézet munkatársai különböző szakmapolitikai testületekben, szaktanárságokban: MTA Szociológiai Bizottság (elnököt is adtak); MTA Településtudományi Bizottság (elnököt is adtak); MTA Tudomány- és Technikatörténeti Bizottság; MTA Doktori Tanácsa Szociológiai Szaktanárság; MTA IX. Osztály: Szervezés-, Vezetéstudományi Szaktanárság; OTKA Szociológiai Szaktanárság; OTKA Posztdoktori Pályázat Kuratóriuma; OTKA Bolyai Ösztöndíj Pályázat Kuratóriuma; Magyar Akkreditációs Bizottság Szociológiai Szekció; Magyar Szociológiai Társaság vezetőségi tagság; HIF Elnöki Tanácsadó Testület; Rézler Gyula Kuratórium; Magyar Kulturális Antropológiai Társaság; MTA Elnöki Bizottság az e-kormányzásról; A Kormány Tudománypolitikai és Technológiapolitikai Tanácsadó Testülete; Central European Research Area-Egyesült; UNESCO Magyar Nemzeti Bizottság.

A szakmai jelenlét fontos elemei az intézetben szerkesztett periodikák: a KÉK, a Társadalomkutatás, a Módszertani Füzetek, az East Central Europe/l'Europe du Centre-Est, illetve a Working Paper sorozat.

IV. Nemzetközi kapcsolatok és pályázatok

Az intézet bevételeinek 2004-ben több mint 40%-a származott részben vagy teljesen nemzetközi projektekből. Ezek többsége, mint korábban, a technológiapolitikához, a környezetpolitikához és a szociálpolitikához kapcsolódik. Az 5. EU Keretprogramnak 2004-ben öt programja futott az intézetben és elindult a 6. Keretprogram négy további projektje is. Más programok közül kiemelhető a Japán Alapítvány segítségével létrehozott öregprogram, a Wisconsini Egyetemmel közös HIV/AIDS megelőző program, a IIASA (Laxenburg, Ausztria) kockázat projektje, a CNRS-sel, az Orosz, a Lengyel, az Ukrán, az Örmény és a Román Tudományos Akadémiákkal működtetett kétoldalú csereprogramokat és az egyre több ágon kibontakozó együttműködést a nagy berlini társadalomtudományi intézettel, a WZB-vel. Az intézet tagja lett egy prágai székhelyű közép-európai társadalomkutató doktoranduszképző hálózatnak. Elindult egy együttműködés az ENSZ Egyetem Környezetpolitikai Intézetével (Bonn) és folytatódik az UNESCO Globális Vízprogramjával (Párizs).

V. Az év folyamán megjelent jelentősebb publikációk

Könyvek

Kemény István–Janky Béla–Lengyel Gabriella: A magyarországi cigányság 1971–2003. Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004, 192.

Makó Csaba–Melles Károly–Tamás Pál: Szervezeti innováció és a munkavégzés formái: távmunka példája (A kis- és középvállalkozások és a távmunka nemzetközi összehasonlítás perspektívájában). MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest, 2004, 93.

Szalai Júlia–Laki Mihály: Vállalkozók vagy polgárok? Osiris, Budapest, 2004, 271.

Tamás Pál–Steiner Helmut (eds.): The Business Elites of East Central Europe. Berlin, Trafo, 2004, 208.

Tanulmányok

Eröss Gábor: Régulation scolaire dans un arrondissement ouvrier de Budapest. Recherches Sociologiques folyóirat, 2004, 103–119.

Szalai Júlia: East Central Europe/L'Europe du Centre-Est, vol. 31, Part 1 c. folyóirat, 2004, 148.

Tamás Pál: The Hungarian Business Elite: Behaviour, Business Culture, Values. In: Tamás Pál–Steiner H. (eds.), 2004, 59–99.

VI. A kutatóhely tudományos teljesítményének főbb mutatói

Az igazgató neve: Tamás Pál

Intézeti átlagléltszám: ¹ 57	ebből kutató: ² 49
---	-------------------------------

Publikációk		
Az év folyamán megjelent összes tudományos publikáció száma: ³ 125		
<i>Könyv:</i>		
Monográfia: 2	magyarul: 2	idegen nyelven: 0
szerkesztett kötet: ⁴ 23	magyarul: 18	idegen nyelven: 5
egyéb egységes tartalmú könyv: ⁵ 4	magyarul: 2	idegen nyelven: 2
<i>Tanulmány, cikk:⁶</i>		
Hazai tudományos folyóiratban	magyarul: 47	idegen nyelven: 0
	Idegen nyelven külföldi folyóiratban: 29	
Tanulmánykötetben	magyarul: 10	idegen nyelven: 10
Részvétel a tudományos életben:		
Tudományos előadások száma összesen: 127	ebből nemzetközi rendezvényen: 68	
Tudományos rendezvény szervezése összesen: 8	ebből nemzetközi: 4	
Szakértői tevékenység:		
egyéni szaklektori vélemény összesen: 10	ebből külföldön: 4	
opponensi tevékenység összesen: 16	ebből külföldön: 0	
Részvétel tudományos testületben:		
elnöki tisztség betöltése összesen: 2	ebből külföldön: 2	
tagság összesen: 13	ebből külföldön: 7	
Tudományos fokozat megszerzése:⁷	PhD: 0	MTA doktora: 3
Felsőoktatásban végzett tevékenység:		
Felsőfokú oktatási tevékenységet végző munkatársak száma: ⁸ 17		
Ebből doktori iskolában oktatók száma: 5	Doktori iskolát vezetők száma: 1	
Előadás kurzusok száma: ⁹ 17	Gyakorlati kurzusok száma: 6	
Pályázati adatok:		
OTKA-témák száma: 20	A támogatás összege: 22	
M Ft		
OKTK-témák száma: 5	A támogatás összege: 2	
M Ft		
NKFP-pályázat témáinak száma: 6	A támogatás összege: 19 M Ft	
Egyéb pályázati témák száma: ¹⁰ 45	A támogatás összege: 80 M Ft	
Nemzetközi pályázatok száma: 15	A támogatás összege: 87 M Ft	

TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET

1014 Budapest, Úri u. 51.; 1250 Budapest Pf. 9

Tel: 224-6750, fax: 224-6756

E-mail: faroeva@tti.hu; honlap: www.tti.hu

I. A kutatóhely fő feladatai a beszámolási évben

A 2002-ben kidolgozott hosszú távú elképzeléseknek megfelelően az intézet 2004-ben is az alapvető kézikönyvek készítését és más alapkutatások végzését tekintette legfontosabb feladatának. A szakma egyik fő nemzetközi tendenciája is tükröződik abban, hogy az intézet ad otthont az embert mint biológiai egységet, mint a földi életegyüttes részét vizsgáló új típusú történeti alapkutatásoknak (Gaia szemlélet). A kutatói tevékenységen túlmenően az intézet oktatási és tudományos közéleti működésével, rendezvényei és széleskörű kapcsolatrendszere révén arra törekedett, hogy megőrizze központi műhely szerepét a magyar történettudományban.

II. Az év folyamán elért jelentős kutatási eredmények

Kézikönyvek, forráskiadványok

A beszámolás évében a *Magyar Történeti Atlasz* modern kori részének, valamint a *Magyar Történeti Kronológia* elkészült kéziratának szerkesztési munkálatait végezték. Az elnyert pályázati támogatások révén felgyorsultak az archontológiai kutatások.

A középkor vonatkozásában a program legfontosabb eleme az archontológiai adatbázisok továbbépítése és a forráskiadványok készítése mellett az Árpád-kori történeti földrajz folytatása volt. Ennek személyi feltételeit 2004-ben sikerült megnyugtatóan megoldani, s így a program munkálatai újra teljes intenzitással folytak. A forráskiadványok közül befejezték *Az Árpád-házi hercegek és a királynék okleveleinek kritikai jegyzéke* c. kiadvány szerkesztését, hasonló a helyzet a Perényi család oklevéltárával.

A koraújkor forráskiadványok területén legfontosabb eredmény, hogy az Osiris Kiadó Millenniumi sorozatában megjelent a *Misszionáriusok levelei Magyarországról és Erdélyről* c. forráskiadvány (bevezetővel, jegyzetekkel), és közvetlenül megjelenés előtt áll a *Litterae missionariorum de Hungaria et Transylvania* c., a 16–17. századi Magyarországra és Balkánra vonatkozó egyedülálló, igen nagy munkával feltárt forrásanyagot mozgósító forráskiadványsorozat III. és IV. kötete. Munkatársa e témakörben készített, monografikus igényű bevezetővel ellátott forráskiadványával szerezte meg az év folyamán az MTA doktora címet. A körmendi ágostonos és Bakócz-per iratait és a Penitentiaria magyar vonatkozású iratait publikálták az év folyamán lezárt forráskiadványban. Angolul és magyarul is közreadták a magyarországi török fürdőkre vonatkozó adattárát és feldolgozását.

A Habsburg Monarchia kutatását e területen elsősorban a közös minisztertanácsi jegyzőkönyvek nemzetközi együttműködésben folyó kiadása szolgálja. Befejezték az Andrassy-korszak minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1. kötetének sajtó alá rendezését, s a kötethez készült bevezető tanulmány lényeges pontokon járul hozzá a birodalmi és a magyar kormányzat kapcsolatának árnyaltabb ábrázolásához.

A Történeti Bibliográfia Kutatócsoport a Magyar Országos Levéltárral közös projekt keretében (NKFP-pályázat) a Magyarország feudális kori történetére vonatkozó iratanyagot, azok őrzési egységeit (levéltárait), valamint a kapcsolódó szakirodalmat bemutató bibliográfiai kötetek és egyes időrendi kötetek kéziratának elkészítését végezte. 2004 folyamán elkészült a *Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és szakirodalmába* c. sorozat Általános rész. I/3. *Megyei levéltárak és iratkiadások* c. kötet kézírata. Ezen kívül az

I/4. *Városi és mezővárosi levéltárak, iratkiadások*, valamint az Időrendi rész. II/5. *Jagellók. Mohács, 1490–1526 c.* köteteinek munkálatai folytak.

Monográfiák és más feldolgozások: 2004-ben hagyta el a nyomdát az a horvát nyelvű nagy terjedelmű tanulmánykötet, mely a 2002-ben tartott, magyar részről az intézet által szervezett, a kétoldalú kapcsolatok 900 évét elemző zágrábi horvát–magyar történészkonferencia anyagát tartalmazza.

Az élővilág és az ember történetét együttesen láttató új szemlélet jelent meg a *História* 2004 folyamán készült 2005/1. számában közölt írásokban.

A monografikus feldolgozások sok éves projektek eredményeit összegezték. A *középkori osztály* két munkatársának jelent meg önálló kötete: *A Kárpát-medence várai, The Legacy of Saint Stephen*. Egyik munkatársuk MTA doktora fokozatot szerzett *A királynéi méltóság az Árpádok korában c.* értekezésével.

A *koraiújkor* *osztályon* két fontos könyv jelent meg, az egyik *Talleyrand és Metternich* párhuzamos életrajza, a másik *Mária Terézia* biográfiája. E művek az ábrázolt kulcsszemélyiségek és korok olvasmányosan megírt, a vonatkozó legújabb nemzetközi szakirodalomra alapozó újraértékelését adják. Továbbá *Politique et religion dans la Hongrie du XVIIe siècle. Les lettres de Propagande c.* munka Párizsban, a jó nevű Champion kiadónál jelent meg. Munkatársuk a magyarországi török várkatonaság összetételéről, társadalmi helyzetéről, eredetéről írott könyvével, melyben korunk legizgalmasabb, legalapvetőbb (identitás, identitásváltás) kérdéseit feszegeti MTA doktora fokozatot szerzett. Ebben meggyőző, új képet rajzol a török (pontosabban az iszlamizált balkániak) világáról. 14 tanulmányt publikáltak a 16–17. századi Magyarország politika-, társadalom- és művelődéstörténetéről, kutatásainak eredményeként a korábnál lényegesen világosabb képet kapunk a magyar politikai elit és a Habsburgok viszonyáról az ország három részre szakadásának idején. A magyarországi zsidóságról PhD-disszertáció készült, ennek adattárral kibővített közreadásán, valamint a magyarországi zsidóság történeti kronológiáján dolgoztak.

Az *újkor* *osztályon* két angol nyelvű könyvet publikáltak. A Columbia University Press terjesztésében megjelent művek: *Social History of Hungary from the Reform Era to the End of the Twentieth Century* és *Identity and the Urban Experience: Fin-de-Siecle Budapest*. Fontos az a történet-elméleti munkásság is, amelynek középpontjában a társadalomtörténet módszertani problémái, a történeti emlékezet, a posztmodern történetírás elméleti kérdései állnak. *Kapcsolatok és keresztutak c.* kötetben a magyar–délszláv együttélés és szomszédság politikai és kulturális feltételrendszerét vizsgálták a reformkortól az 1880-as évekig. A könyvet a kritika elismeréssel fogadta. Egy készülő PHD-disszertáció alapkoncepcióját *Pártok és választások a dualizmus kori Magyarországon* címmel az *Előadások a Történettudomány Műhelyeiből* sorozat keretében ismertették. A 19–20. századi bürokrácia-történeti vizsgálódásaik hasonlóképpen a társadalmi elemzések irányába haladnak: hatíves kismonográfia született a Monarchia vezető diplomatáinak társadalmi összetételéről és nemzeti tudatának alakulásáról. Munkatársuk 20. század eleji kutatásainak újabb eredményeit tükrözi a forgatókönyve alapján készített másfél órás Ferenc Ferdinánd-dokumentumfilm.

Legújabb kori osztályuk munkatársainak egyéni teljesítményét jelzi, hogy befejezett kutatásaik eredményeként 2004 folyamán hat kötet jelent meg részben magyar, részben idegen nyelven (*The Versailles System and Central Europe; Francia diplomáciai iratok 1919–1920; Hungary in the Cold War 1945–1956 – Between the United States and the Soviet Union; Diktatur und soziale Anomie in Ungarn; A kapu és a határ: mindennapi Sztálinváros; „A múltat végképp*

eltörölni”? Történelmi személyiségek a magyarországi szociáldemokrata és kommunista propagandában 1890–1919).

A munkatársak által jegyzett, száznál több cikk és tanulmány közül feltétlen kiemelendő két, könyvnyi terjedelmű tanulmány (*Franciaország Közép-Kelet-Európa politikája 1918-tól napjainkig*; Some Thoughts on Historical Scholarship’s Contribution to International Relations Theory. *Hungarian Journal of American Studies*).

Az osztály munkatársai közül ketten szereztek PhD-fokozatot az ELTE BTK-n és az Universität Augsburg, Philosophisch-Sozialwissenschaftliche Fakultät-en. Figyelemre méltó az osztály tevékenységében, hogy 2004 folyamán egyre inkább előtérbe kerültek az 1945 utáni időszakokkal kapcsolatos témák.

III. Hazai kapcsolatok és pályázatok

Az intézet kapcsolatban áll valamennyi jelentős magyarországi történettudományi kutatóhellyel, és továbbra is otthont ad a két legfontosabb szakmai szervezetnek, az MTA Történettudományi Bizottságának és a Magyar Történelmi Társulatnak, valamint a História szerkesztőségének. Pályázati támogatások segítségével jelenteti meg az intézet saját kiadványait, 2004 folyamán három könyvet és a Történelmi Szemlét.

Átlagosan havi két-három különböző típusú szakmai rendezvényre került sor. Legrangosabb az *Intézeti Előadások* sorozata, ebben öt intézeti és nyolc intézeten kívüli kolléga (Jean Beranger, Berend T. Iván, Csorba László, Deák István, Georg G. Iggers, Dusan Kovač, Raskó István, Heinz Schilling,) szerepelt. Öt fiatal kolléga mutathatta be eddigi teljesítményét a *Fiatal Kutatók Fórumán*. Készülőben lévő nagyobb vállalkozásokat mutattak be a *Műhelybeszámolók*. Három nagyobb *könyvbemutatót* tartottak. Öt nagyobb *szakmai konferenciát* rendeztek: a Hadtörténelmi Intézettel együttműködve az első világháború kezdetéről, az orosz–magyar történész vegyesbizottsággal közösen a Habsburg Monarchia és Oroszország 19. századi kapcsolatairól, valamint a magyarországi holocaust története kutatás módszertani kérdéseiről. Két konferenciát a Társadalomkutató Központtal és a Budapesti Európa intézettel közösen szerveztek: a nemzeti jelképek történetéről, valamint a kettős állampolgárság problémáiról. Mindkét rendezvény széleskörű európai összehasonlítást adott és az előzetesen elkészített tanulmányokat sokszorosított formában az érdeklődők rendelkezésére bocsátották. Szinte valamennyi kutató részt vett előadóként és többször szervezőként szakterületéhez kapcsolódó intézeten kívüli hazai konferencián, melyek közül külön említést érdemel a Szegeden *Két európai keresztény uralkodó a középkor végén: Nagy István és Hunyadi Mátyás* c. nemzetközi konferencia (közös rendezvény a SzTE-mel). Az intézet készítette elő az akadémiai Bethlen kiállításához kapcsolódó svéd-magyar történész konferenciát, valamint a moszkvai orosz–magyar társadalomtudományi kerekasztalt.

Az intézet munkatársai valamennyi jelentős magyarországi egyetemi történelmi intézetben, illetve tanszéken oktatnak, külön megállapodás keretében működnek közre az ELTE BTK történelem államvizsgálatain, de más egyetemeken is vizsgáztatnak, opponensként, bizottsági tagként, PhD-témavezetőként dolgoznak a tudományos minősítés fórumain. Az oktatási miniszter kérésére részt vettek az új történelem érettségi előkészítésében.

Jelentős szerepet vállaltak a tudományos közélet különböző területein. Az intézetből kerül ki az MTA Történettudományi Bizottságának elnöke, titkára és egyik alelnöke, innen működtetik a legtöbb kétoldalú történész vegyes bizottságot. Az intézet igyekszik kihasználni a várbeli

társadalomtudományi intézetek munkáját koordináló Társadalomkutató Központ adta lehetőségeket. 2004-ben is közreműködött a TK által koordinált Rendszerváltás-projektben, több témában működik együtt várbeli intézetekkel. Szoros a kapcsolat a TK keretében működő Európa-történeti munkacsoporttal.

Munkatársaik hat elnöki tisztség mellett 78 tagsággal rendelkeznek az MTA és más intézmények tudományos testületeiben és szakmai bizottságaiban, az OTKA, a MÖB bizottságaiban, a Magyar Akkreditációs Bizottságban, különböző kuratóriumokban, szakmai egyesületekben és társaságokban. 15 fő tagja szakmai folyóiratok szerkesztőségének, illetve szerkesztő bizottságának.

Az intézet 2004-ben 20 OTKA-, 3 OKTK-, 4 OM-NKFP- és 10 egyéb pályázatot gondozott.

IV. Nemzetközi kapcsolatok és pályázatok

Az intézet számos külföldi szakmai intézménnyel és neves szakemberrel áll folyamatos kapcsolatban, így 2004 folyamán is együttműködtek – többek között – a következő intézményekkel: bécsi Österreichisches Ost- und Südosteuropa Institut, müncheni Südost-Institut, Francesco Datini Nemzetközi Gazdaságtörténeti Intézet, European Science Foundation, bukaresti, kolozsvári, pozsonyi, prágai, varsói, zágrábi akadémiai kutatóintézetek, lipcsei Geisteswissenschaftliches Zentrum für Ostforschung, a potsdami jelenkortörténeti kutatócentrum, a londoni egyetem kelet-európai és szlavisztikai intézete, a new yorki Columbia Egyetem Európa Intézete, a freiburgi, jénai, düsseldorfi, innsbrucki, jeruzsálemi egyetemek történelem tanszékei. Az együttműködések fő formái: kutatók fogadása, tevékenységük szakmai segítése, kiadványok cseréje, részvétel konferenciákon.

A széleskörű nemzetközi kapcsolatrendszer tükrözi az intézeti rendezvények előadóinak összetétele is, nyolc külföldi kollégát láttak vendégül, a kanadai Magyar Történeti Intézet támogatja egyik kiadványukat. 2004-ben különösen sikeres volt a szombathelyi szlovák–magyar, az aradi román–magyar, a budapesti orosz–magyar és a turkui finn–magyar kétoldalú történészkonferencia. Valamennyi esetben a témaválasztások a politikatörténettől egyre inkább a társadalomtörténet és a politikai gondolkodás irányába tolódnak el. Két intézeti munkatárs kapott irányító szerepet és többen működtek közre a *European Science Foundation* projektjeiben. Intézeti munkatárs képviseli az MTA-t az EU 6. Keretprogram 7. Prioritásának programtanácsában.

V. Az év folyamán megjelent jelentősebb publikációk

Könyvek

Ádám, Magda: *The Versailles System and Central Europe*. Aldershot, Buglington : Ashgate, 2004. XX, 383. (Variorum collected studies 762.)

Ádám Magda–Ormos Mária (szerk.): *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéből, 1919–1920*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004, 345.

Borhi, László: *Hungary in the Cold War 1945-1956. Between the United States and the Soviet Union*. CEU Press, Budapest–New York, 2004, 352.

Csukovits Enikő: A Kárpát-medence várai. Budapest, 2004, 191.

Dömötörfi, Tibor: Diktatur und soziale Anomie in Ungarn. Augsburg-Budapest, 2004, 215.

Glatz Ferenc: Magyar millennium Európában. Beszédok, cikkek, jegyzetek 2000–2002. (Szerk.: Burucs Kornélia). Pannonica Kiadó, Budapest, 2004, 720.

A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője I–II. Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián. Műhelytanulmányok (Szerk.: Balázs Géza, főszerk.: Glatz Ferenc). Budapest, MTA Társadalomkutató Központ, 2004, 405+348.

Gazdaság. Magyar Tudománytár-sorozat 5. (Szerk.: Palánkai Tibor, főszerkesztő: Glatz Ferenc). MTA Társadalomkutató Központ–Kossuth Kiadó, Budapest, 2004, 557.

Proletárdiktatúrákból a polgári demokráciákba (1989–1992). Rendszerváltások Európában és a nagyvilágban (Szerk.: Glatz Ferenc). MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2004, 287.

Gyáni, Gábor: Social History of Hungary from the Reform Era to the End of the Twentieth Century. Boulder, Col., 2004. 771. (Kövér György és Valuch Tibor szerzőtársakkal) (Atlantic Studies on Society and Change 113.)

Gyáni, Gábor: Identity and the Urban Experience: Fin-de-Siècle Budapest. Boulder Col., 2004, 271. (CHSP Hungarian Studies Series 5.)

Gyáni Gábor: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Osiris, Budapest, 2004, 395. (Kövér Györggyel) (4. kiadás)

Haraszi György (szerk.): Zsidó síremlékek Budapesten. Nemzeti Kegyeleti Bizottság–Polgár Könyvkiadó, Budapest, 2004, 275.

Horváth Sándor: A kapu és a határ: mindennapi Sztálinváros. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2004, 244.

Niederhauser Emil: Talleyrand, Metternich. Pannonica, Budapest, 2004, 279.

Niederhauser Emil: Mária Terézia és kora. Pannonica, Budapest, 2004, 128.

Péter Katalin: A reformáció. Kényszer vagy választás? Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004, 124. (Európai iskola)

Ress Imre: Kapcsolatok és keresztutak. Horvátok, szerbek bosnyákok a nemzetállam vonzásában. L'Harmattan, Budapest, 2004, 298.

Tóth, István György: Politique et religion en Hongrie au XVIIe siècle. Champion-Slatkine, Paris, 2004, 412.

Tóth István György: Misszionáriusok levelei Magyarországról és Erdélyről. Osiris, Budapest, 2004, 412.

Vörös Boldizsár: „A múltat végképp eltörölni”? Történelmi személyiségek a magyarországi szociáldemokrata és kommunista propagandában 1890–1919. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2004, 119. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 33.)

Zsoldos, Attila: The Legacy of Saint Stephen. Lucidus Kiadó, Budapest, 2004, 168.

VI. A kutatóhely tudományos teljesítményének főbb mutatói

Az igazgató neve: Glatz Ferenc

Intézeti átlaglétszám: ¹ 105	ebből kutató: ² 77
Publikációk	
Az év folyamán megjelent összes tudományos publikáció száma: ³ 264	
<i>Könyv:</i>	
Monográfia:	magyarul: 13 idegen nyelven: 5
szerkesztett kötet: ⁴	magyarul: 9 idegen nyelven: 4
egyéb egységes tartalmú könyv: ⁵	magyarul: 2 idegen nyelven: 0
<i>Tanulmány, cikk:⁶</i>	
Hazai tudományos folyóiratban	magyarul: 68 idegen nyelven: 7
	Idegen nyelven külföldi folyóiratban: 9
Tanulmánykötetben	magyarul: 104 idegen nyelven: 43
Részvétel a tudományos életben:	
Tudományos előadások száma összesen: 223	ebből nemzetközi rendezvényen: 75
Tudományos rendezvény szervezése összesen: 24	ebből nemzetközi: 12
Szakértői tevékenység:	
egyéni szaklektori vélemény összesen: 47	ebből külföldön: 8
opponensi tevékenység összesen: 40	ebből külföldön: 3
Részvétel tudományos testületben:	
elnöki tisztség betöltése összesen: 7	ebből külföldön: 3
tagság összesen: 78	ebből külföldön: 8
Tudományos fokozat megszerzése:⁷	PhD: 4 MTA doktora: 3
Felsőoktatásban végzett tevékenység:	
Felsőfokú oktatási tevékenységet végző munkatársak száma: ⁸ 30	
Ebből doktori iskolában oktatók száma: 8	Doktori iskolát vezetők száma: 0
Előadás kurzusok száma: ⁹ 98	Gyakorlati kurzusok száma: 0
Pályázati adatok:	
OTKA-témák száma: 20	A támogatás összege: 21,97 M Ft
OKTK-témák száma: 3 M Ft	A támogatás összege: 1,59 M Ft
NKFP-pályázat témáinak száma: 4	A támogatás összege: 15,5 M Ft
Egyéb pályázati témák száma: ¹⁰ 10	A támogatás összege: 38,23 M Ft
Nemzetközi pályázatok száma: 0	A támogatás összege: 0 M Ft

I. Az intézet fő feladatai a beszámolási évben

A kutatóhely fő célkitűzése a világgazdaságban végbemenő folyamatok tudományos elemzése, globális és regionális következményeinek feltárása, valamint az immár EU-tag Magyarország gazdaságának külső mozgásterét meghatározó tényezők vizsgálata volt. Az intézet kutatási eredményei alapján következtetéseket és ajánlásokat fogalmaz meg a magyar gazdaságpolitika számára.

A világgazdasági és regionális folyamatok széleskörű elemzését négy nagy kutatási terület köré lehetett csoportosítani 2004-ben:

- Meghatározó világgazdasági tendenciák, globalizáció, regionalizáció, transznacionális vállalati tevékenység,
- Az Európai Unió belső fejlődése és reformkényszerei, a vezető tagállamok gazdasági fejlődése az integráció jövője szempontjából, a 2004. májusi tíz fős bővítés következményei, valamint a következő bővítések (Románia, Bulgária, majd Horvátország, illetve később Törökország) keretfeltételei, várható hatásai, beleértve az új szomszédságpolitikát is.
- A nemzetközi versenyképesség meghatározó és változó feltételei, különös tekintettel a középtávú magyar fejlesztési és külgazdasági stratégiára.
- A magyar gazdaság átalakítási és integrációs tapasztalatainak átadása a kelet- és délkelet-európai térség országai számára.

II. Az év folyamán elért kiemelkedő kutatási eredmények

Kutatásai kiemelt hangsúllyal elemezték a világgazdaság fejlődésének legfontosabb tendenciáit, a térségenként jelentősen eltérő gazdaságnövekedési dinamikák okait és következményeit, valamint az ezek mögött meghúzódó fő strukturális tényezőket és a megújulást, illetve a fenntartható fejlődést ígérő reformok esélyeit. 2004-ben arra a következtetésre jutottak a vizsgálatok, hogy a világgazdasági élénkülés motorjának szerepét hosszabb távon nem tudja betölteni az amerikai gazdaság, miközben jelentősen növekszik az ázsiai régió szerepe. Az Európai Unió nagy tagállamai a versenyképesség szempontjából továbbra is jelentős kihívásokkal néznek szembe, a fellendüléshez szükséges strukturális változások váratnak magukra, illetve a már megtett intézkedések elégtelennek látszanak. Az Európai Unió globális versenyképességének javítása – a félidejébe lépő lisszaboni célkitűzések ellenére – továbbra is inkább óhaj, mint gazdasági-politikai realitás. Amennyiben a kibővült és tovább bővülő Európai Unió továbbra is a világgazdaság egyik vezető szereplője akar maradni, valamint ehhez kívánja illeszteni politikai szerepvállalását, átfogó reformokra van szükség számos területen. Ezekhez az immár teljes jogú tagságot élvező Magyarország is hozzájárulhat. Ennek – akárcsak a sikeres magyar tagságnak – azonban előfeltétele egy átfogó magyar integrációs stratégia kidolgozása és megvalósítása. Az intézet kutatási tevékenysége ehhez fontos hozzájárulást jelent(het).

Az EU 5. keretprogramba illeszkedő projekt, a *The Impact of European Integration and Enlargement on Regional Structural Change and Cohesion (Az európai integráció és a bővítés hatása a regionális szerkezet változására és a kohézióra, 2002–2005)* alapvető célja, hogy – országpéldák elemzésével és összehasonlításával – feltárja és megmagyarázza az európai integráció, s különösen az EU bővítésének hatását a regionális szerkezetre és a kohézióra. A kutatás legfőbb hozadéka, hogy

- empirikus elemzés alapján beazonosíthatók a potenciális „nyertes” és „vesztes” régiók típusai mind a régi, mind az új tagországokban,
- hozzájárul a kihívások időben történő beazonosításához,
- az így kapott eredmények alapján javaslatok fogalmazódtak meg a regionális politika prioritásait illetően (helyi, nemzeti és EU-szinten egyaránt).

Az MTA és a MEH megbízásából konzorciumvezetőként vettek részt *A gazdasági versenyképesség erősítése – tudomány, innováció, versenyképesség* című projektben. A „policy-oriented” kutatás következtetései, ajánlásai a magyar gazdaság- és társadalompolitikai döntéshozók számára tartalmaznak tudományosan megalapozott megállapításokat. Ezek közé tartozik, hogy a 21. századi versenyképesség egyre fontosabb új tényezője a közigazgatás minősége, a társadalom kohéziója, a lakosság tudati szintje és jövőorientált gondolkodása és tevékenysége a pozitív oldalon, valamint a pártpolitikai küzdelmek gazdasági versenyképességet rontó hatása, mint negatív elem. A kutatás feltárta, hogy a transznacionális szervezetekbe integrált szereplők versenye elsősorban erőforrás-allokációs verseny formáját ölti. Rámutatott arra, hogy az országok közötti fejlettségi különbségek csak kismértékben és rövid távon magyarázhatók az eltérő feldolgozóipari szakosodással. A teljesítmény- és fejlettségi különbségekre inkább a gazdaság teljes keresztmetszetében érvényesülő tényezők gyakorolnak döntő befolyást, jelesül az innovációs potenciál, a munkaerő átlagos képzettségi szintje, az intézmény- és a szabályozórendszer korszerűsége. Megállapítást nyert, hogy versenyképességünk erősítéséhez ma már nem további iparágak közötti átstrukturálódásra, inkább az iparágakon belüli szakosodás-változtatásra lenne szükség. Bár a magyarországi modernizáció feldolgozóipari alapú volt, jövőbeli versenyképességünk fenntartásához a gazdaság másik két szektorára – a mezőgazdaságra és a szolgáltatásokra – is nagyobb gazdaságpolitikai figyelmet kell fordítani.

Az OM NKFP keretében az intézet többéves interdiszciplináris kutatást koordinált *Az Európai Unió előtt álló stratégiai feladatok 2002–2006* (A magyar nemzeti politikai, gazdasági és jogi kultúra kihívásai 2000 és 2006 között a sikeres EU-csatlakozás és az unió belső integrációs szabályai változásának tükrében) címmel. A Világgazdasági Kutatóintézet mint konzorciumvezető mellett még három MTA intézet (Jogtudományi Intézet, Politikai Tudományok Intézete, Történettudományi Intézet) vett részt a kutatási feladatok megoldásában.

Az volt a cél, hogy feltérképezzék az Európai Unió belső integrációs fejlődését 2000 és 2006 között, és ennek nyomán kidolgozzák négy tudományterület (politológia, közgazdaság, jog és történelem) együttműködésével azokat a súlyponti kérdéseket, amelyek az Európai Unió, azon belül Magyarország fejlődése és sikeres tagsága számára is kulcsfontosságúak.

A program keretében a közgazdasági kutatások homlokterében három fő kérdés csoport állt. Az EU-ban kialakult gazdasági helyzet vizsgálata során a 90-es évek során elhalasztott belső reformokra összpontosítottak, amelyek hiánya tükröződik az integráció csökkenő nemzetközi versenyképességében. Összehasonlító elemzések készültek Magyarország és a velünk együtt csatlakozó országok EU-tagságra történő felkészüléséről és annak fontosabb gazdaságpolitikai

tanulságairól. Az EU-tagság lehetséges nyerteseinek és veszteseinek feltérképezésekor ágazati kérdéseket elemeztek, különös tekintettel a mezőgazdaságra.

A politológiai elemzésekben bemutatásra kerültek a transzatlanti viszony stratégiai dilemmái, és kiemelt problémaként foglalkoztak a kutatások az EU-konform magyar közigazgatás kérdéseivel.

A kutatás jogi vonatkozásai arra irányultak, hogyan tartható fenn a 2004-es „mega-kibővülés” utáni EU-ban az intézményi és döntéshozatali rendszer működőképessége, különös tekintettel a Konvent intézményi és döntéshozatali rendszerre vonatkozó javaslataira. Kitértek a magyar EU-tagság jogi feltételeinek teljesítésére és kihívásaira is.

Végül a programba bevont külső történész szakértők segítségével az európai nagyhatalmak 1918 utáni kelet-közép-európai politikáját vizsgálták meg, arra a kérdésre keresvén a választ, hogyan alakult 1918 és 2004 között a britek, a franciák, a németek és az olaszok Kelet-Közép-Európa politikája abban a tekintetben, hogy e téren a folyamatosság vagy az érzékelhető átalakulás jellemző-e.

2004 folyamán az intézetben egy fiatal kutatókból álló *EU-monitoring-csoport* alakult, amely – nemzetközileg is egyedülálló kezdeményezésként – a 2004 májusában az EU-ba belépett nyolc kelet-közép-európai ország tagsággal kapcsolatos tapasztalatait elemzi. 2005 májusától kezdve a csoport éves jelentésekben értékeli, hogy az adott országok milyen sikerrel integrálódnak az európai gazdasági, intézményi és döntéshozatali folyamatokba.

Új projekt indult 2004-ben a japán Ritsumeikan Egyetem kutatóival közösen *Európai uniós és japán cégek magyarországi és más kelet-közép-európai leány-vállalatainak összehasonlító tanulmányozása és elemzése* címmel. A projekt hároméves együttműködést jelent, 2006-ban fejeződik be.

Az intézet kutatói állománya évek óta aktív olyan tudományos, oktatási és ismeretterjesztő tevékenységekben, projektekben, amelyek hozzájárulnak a sikeres magyar EU-tagság keretfeltételeinek és feladatainak elméleti és gyakorlati meghatározásához. Tekintettel arra, hogy Magyarország 2004 májusában az Európai Unió teljes jogú tagja lett, az idevonatkozó kutatási prioritásokban immár a sikeres tagság és a hatékony érdekérvényesítés szempontjai kerülnek előtérbe. Ezeknél a kutatásoknál az intézet igen hatékonyan tudja hasznosítani egyik jelentős komparatív előnyét: jól működő nemzetközi – európai és Európán kívüli – szakmai kapcsolatait.

Évek óta részt vesznek egy átfogó magyar integrációs stratégia tudományos megalapozásában (agrárreform, intézményi kérdések, monetáris unió, közös költségvetés 2007-től).

Az intézet kutatói közül sokan aktívan részt vettek az EU-s tagságot megelőző felkészülési folyamat tudományos megalapozásában, szakmai támogatásukkal segítve a politikai döntéshozókat. Ez a tudásanyag többszörösen hasznosítható, ha hatékony hálózati kapcsolataik révén a most belépésre váró országoknak adja tovább a felkészülési-tárgyalási fázisban megszerzett tapasztalatait, következtetéseit.

A kutatóhely 2004-ben több EU 6. keretprogramos pályázati anyag előkészítésében vett részt, külföldi partnerei felkérésére.

Az intézet szakmai elvárásainak megfelelően 2004-ben is több kutató szerzett tudományos fokozatot (egy akadémiai doktori és egy PHD-fokozatot).

III. Hazai kapcsolatok és pályázatok

2004-ben három nagy volumenű NKFP-pályázat (2001–2004) fejeződött be, kettőben az intézet partnerként vett részt.

Az Európai Unió előtt álló stratégiai feladatok és a magyar csatlakozás és A magyar rendszerváltás következményei regionális és globális nézőpontból című projekten belül (a Történettudományi Intézet vezetésével) a gazdasági transzformáció eredményeit vizsgálták, különös tekintettel a külgazdasági kapcsolatok átalakulására, a mezőgazdaság legfontosabb kérdéseire, a vállalati szerkezetátalakulásra és a külföldi tőke modernizációs szerepére. Az elkészült anyagokat Társadalomkutató Központ kötetben publikálja.

A magyar régiók és települések versenyképessége az európai gazdasági térben című projektben (az MTA RKK vezetésével) a 2004-es kutatási tevékenység az alábbi témakörökre koncentrált: a magyarországi infrastruktúra regionális vizsgálata, megyék és régiók néhány általános jellemzője. Ezek a gazdasági fejlettség, a népesség és korösszetétele, a foglalkoztatottság szerkezete, a foglalkoztatottak ágazatok és képzettség szerinti struktúrája, a külföldi tőkebefektetések megyére és régiókra vonatkozó mérőszámai, 1990 és 2001, illetve 2002 közötti változásait jellemző adatok és értékelésük.

Az adatok kiértékelése során számos jelentős megállapítás és végkövetkeztetés látott napvilágot. Egyértelműen kirajzolódott az ország kettéosztottsága, és nyomon követhető ennek szélesedése az átalakulás időszakában. A gazdasági jelzőszámokkal összehasonlítva az infrastrukturális különbségek számszerűségei kevésbé erőteljesek és az átalakulás időszakában kevésbé fokozódtak. Ami az ellátottságot illeti: a régiókon belüli eltérések számottevőek. Mindez akadályozhatja azt, hogy az országon belül jól működő igazgatási egységekké váljanak.

Egyéb kutatási tevékenységek:

2004 elején a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium – tekintettel a külgazdasági kapcsolatok új keretfeltételeire az EU-tagdá válás után – kutatási pályázatokat hirdetett meg. Az alábbi témákban végeztek kutatási tevékenységet és dolgoztak ki ajánlásokat a politikai döntéshozók számára:

- Magyarország délkelet-európai gazdasági szerepvállalása EU-csatlakozásunk tükrében;
- A tagállamok gyakorlata: az európai uniós döntéshozatali folyamatban szükséges pozíció-kialakítási mechanizmusok tanulmányozása néhány tagállam eljárásrendjének megismerése útján;
- Gazdasági együttműködési lehetőségek Magyarország EU csatlakozása után az arab világgal, Közel-Kelettel és Észak-Afrika országaival, különös tekintettel a fizetőképes arab régió országaira;
- Az EU csatlakozás hatásai a magyar–japán gazdasági kapcsolatokra, következtetések a magyar külgazdasági stratégia számára.

2004-ben szintén külső megbízásra készített az intézet egy makrogazdasági elemzést Bulgáriáról, különös tekintettel a telekommunikációs szektorra.

Az Unióba történt belépés után a régi és új tagországok fokozott figyelemmel fordulnak a további tagjelöltek felé. A magyar gazdaság átalakítási és integrációs tapasztalatainak átadása a kelet-közép-európai térség országai részére kiemelt hangsúlyt kapott 2004-ben az intézet kutatási és szakmai hálózatépítési tevékenységében. 2004 folyamán minőségi előrelépés történt dél-kelet- és kelet-európai szakmai kapcsolataikban, amit közös kutatások, vendégkutatók – ösztöndíjas keretben megvalósított – rendszeres látogatásai és közös konferenciák fémjeltek. Mindennek eredményeként hatékony hálózati együttműködés jött létre, ami egyértelműen erősíti az intézet, mint nemzetközileg ismert és számon tartott kutatóbázis helyzetét és regionális vezető szerepét a politikaorientált (policy-oriented) kutatásokban. Egyúttal jó lehetőséget biztosít a magyar átalakulási és integrációs felkészülési tapasztalatok átadására és a folyamatos együttműködésre, amelyre többek között a bolgár, román, horvát, ukrán partnerek az elkövetkező években is igényt tartanak.

Egy projekt keretében átfogó tanulmány készült *Experiences with EU integration. Transfer of knowledge to the South East European countries* címmel. Az intézet három jelentős konferenciát szervezett a fenti célkitűzések jegyében Bulgáriában 2004 őszén, amely a dél-kelet-európai szakmai hálózat további kiépítését is eredményezte. Ezen rendezvényekhez Magyarországon működő német alapítványok, illetve a bécsi székhelyű Institut für den Donauraum nyújtottak segítséget.

Az intézet kutatói számos magyarországi felsőoktatási intézményben oktatnak, többen vidéki főiskolákon, egyetemeken is, illetve idegen nyelven és egy fő külföldön is.

IV. Nemzetközi kapcsolatok és pályázatok

Az intézet részt vesz az egyik, az EU 6. keretprogramban működő nemzetközi konzorcium munkájában, mely 2004-ben pályázati támogatást nyert. A pályázat címe:

New Modes of Governance (A kormányzás új formái). A szerződés 2004 szeptemberében lépett életbe, és 2007 augusztusáig tart. A konzorcium vezetője a firenzei European University Institute. 2004 első felében a pályázattal összefüggő adminisztratív teendőket végezte az intézet, majd 2004 őszén beindult a munka felosztása, az adatgyűjtés és a szakirodalom feldolgozása.

Az intézeti kutatók folytatták tevékenységüket a korábban beindított EU 5. keretprogramban megvalósuló együttműködésekben:

Changes in Industrial Competitiveness as a Factor of Integration: Identifying Challenges of the Enlarged Single European Market (Az ipari versenyképesség változása mint az integráció tényezője: a kibővült egységes európai piac kihívásainak azonosítása, vezető: CASE, Varsó).

The impact of European integration and enlargement on regional structural change and cohesion (Az európai integráció és a bővítés hatása a regionális szerkezet változására és a kohézióra, 2002-2005).

Az intézet 2004-ben is több partneri felkérést kapott arra, hogy vegyen részt az EU 6. Keretprogramban meghirdetett pályázatokban. Ennek nyomán több beadott projektben

is érdekelt, ezek jelenleg elbírálás alatt vannak, egy pályázat pedig a tárgyalási szakaszba került.

Az Európai Unió kutatási prioritások mellett nem hanyagolták el kelet-európai partneri kapcsolataikat sem, ezeket 2004 májusa óta immár új keretfeltételek között igyekeznek bővíteni, tudományos prioritásai mentén kiépíteni.

Az intézet – szakmai célkitűzéseivel és az akadémiai törekvésekkel is összhangban – az előző évek munkáját folytatva és megerősítve 2004-ben szoros szakmai kapcsolatokat épített ki néhány nem EU-tag, illetve tagjelölt ország, így Ukrajna, Románia, Horvátország, Bulgária, Macedónia intézeteivel.

Nemzetközi és hazai kapcsolatok keretében rendezett intézeti konferenciák és szakmai összejövetelek:

Február 5–6: Economic and Political Relations after the EU-Enlargement. The Visegrad Countries and Russia, Ukraine, Belarus and Moldova – konferencia

Május 13: Expert meeting on New Working Environments

Június 11: Negotiation and Accession process of Some South-East European Countries. Experiences and Prospects (a Friedrich Ebert Alapítvánnyal közös konferencia)

Szeptember 23: UNCTAD-jelentés a külföldi tőkebefektetésekről. Az ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája (United Nations Conference on Trade and Development) által kiadott kötet (közkeletű nevén World Investment Report) bemutatója

Október 11: Framework and Conditions of a Successful Membership of Hungary in the Enlarged EU ELEC (European League for Economic Development, az Európai Parlamentnél bejegyzett lobbiszervezet) Magyar Tagozata által szervezett konferencia

Október 21–22: Services of General Interest in an Enlarged European Union – konferencia TEPSA (Trans European Policy Studies Association) tagintézményei, a belgiumi Study Group for European Policies (SEP) csoporttal közös szervezésben

Október 25: Erfahrungen und Erwartungen der EU-Mitgliedschaft/Erweiterung Tapasztalatok és várakozások – az Európai Unió és Magyarország a bővítés után – konferencia a bécsi Institut für den Donauraum und Mitteleuropa és az intézet szervezésében

November 4–5: A transzformációtól az integrációig – A kelet-közép-európai EU-tagállamok gazdaságpolitikai fejlődése. A Konrad Adenauer Alapítvánnyal közös konferencia

December 3–4: Magyarország és Románia belépése az Európai Unióba – 5. román–magyar bilaterális kerekasztal

V. Az év folyamán megjelent jelentősebb publikációk

Könyvek

Inotai András (főszerk.): EU-tanulmányok, I-V. kötet. Nemzeti Fejlesztési Hivatal, Budapest, 2004, 1234.

Szalavetz Andrea: Az információtechnológiai forradalom és a felzárkózó gazdaságok. Kossuth Kiadó, Budapest, 2004, 198.

Szezlér Tamás: EU-költségvetés 2007–2013: érdekek és álláspontok. MTA VKI, Budapest, 2004, 323.

Tanulmányok

Bassa Zoltán: Japán és helye a világgazdaságban. In: Világgazdasági régiók. Perfekt, Budapest, 2004, 55-88.

Buzás Sándor: Latin-Amerika. In: Világgazdasági régiók. Perfekt, Budapest, 2004, 219-241.

Inotai András und / and Friedrich von Solemacher (Hrsg von/ed. by): Europa jenseits der ersten Osterweiterung : Beiträge zum ersten regionalen wissenschaftlichen Seminars = Europe beyond the first wave of Eastern enlargement : Papers of the first regional scientific seminar, Pécs, 21–22. Oktober/October 2003. Inst. for World Economics of the HAS, Budapest, 2004, 9–10.

Rácz Margit: Az euró-zóna négyéves működésének főbb tapasztalatai. In: Inotai András (főszerk.): EU-tanulmányok, II. kötet. Nemzeti Fejlesztési Hivatal, Budapest, 2004, 481–536.

Simai Mihály: Globalizáció és regionalizálódás a XXI. század elején. In: Európai integrációs alapismeretek (4. átdolg., bőv. kiad.) Aula, Budapest, 2004, 31–54.

Szalavetz Andrea: A gazdasági versenyképesség erősítése. In: Tudomány, innováció, versenyképesség. A Miniszterelnöki Hivatal és a Magyar Tudományos Akadémia együttműködési megállapodása alapján végzett kutatások főbb eredményei (2003–2004). 2. kötet. Társadalomtudományok. MTA, Budapest, 2004, 104–115.

VI. A kutatóhely tudományos teljesítményének főbb mutatói

Az igazgató neve: Inotai András

Intézeti átlagléltszám: ¹ 49	ebből kutató: ² 32	
Publikációk		
Az év folyamán megjelent összes tudományos publikáció száma: ³ 146		
<i>Könyv:</i>		
Monográfia: 1	magyarul: 1	idegen nyelven: 0
szerkesztett kötet: ⁴ 7	magyarul: 6	idegen nyelven: 1
egyéb egységes tartalmú könyv: ⁵ 26	magyarul: 21	idegen nyelven: 7
<i>Tanulmány, cikk:</i> ⁶ 110		
Hazai tudományos folyóiratban	magyarul: 38	idegen nyelven: 2
	Idegen nyelven külföldi folyóiratban: 12	
Tanulmánykötetben	magyarul: 37	idegen nyelven: 21

II. Az év folyamán elért kiemelkedő kutatási eredmények

2004-ben befejeződött a *Recepció és kreativitás: Nyitott magyar kultúra* c. kutatás, melyet az NKFP támogatott. A publikálás nyomtatásban és az interneten is megtörtént. A hét kötetből álló könyvsorozat egyes kötetei az alábbiak: *Közelítések a magyar filozófia történetéhez: Magyarország és a modernitás, A kreativitás mintázatai: Magyar tudósok, magyar intézmények a modernitás kihívásában, Átvilágítás: a magyar színház európai kontextusban, Alkotás és befogadás a magyar nyelv 18. század utáni történetében, A honi Kopernikusz-recepciótól a magyar Nobel-díjakig, Teremtő befogadás: Összefüggések, tanulságok*. A sorozat a médiában (rádió, televízió, napilapok) is kedvező visszhangot kapott. Mind a hét kötet rákerült az intézet honlapjára, ahonnan képekkel együtt letölthető. Ez a kutatás legteljesebben publikált változata. (<http://zeus.phil-inst.hu/recepcio/>) Az eredmények ilyen gyors és a legszélesebb közönség számára is hozzáférhető közlése elősegíti mielőbbi hasznosításukat az oktatásban és a további társadalomtudományi kutatómunkában.

2003-ban indult *A 21. század tudományrendszere*, illetve az ebből kinőtt *Magyar Virtuális Enciklopédia* c. kutatás. A munkát az Informatikai és Hírközlési Minisztérium támogatja. Az akadémiai kutatóintézetek munkatársai által írt enciklopédia címszavak száma egy év alatt elérte a 700-800 tételt, és naponta gyarapszik. Az intézet által koordinált munkában eddig több mint 100 fő vett részt. A kutatás filozófiai magva a szócikkek növekvő számával bontakozik ki: a fogalmak közötti kapcsolatok grafikailag megjeleníthetők a képernyőn, sajátos térképet alkotva a fogalmak belső szerkezetet mutató univerzuma rajzolódik ki. A munka eredménye az Interneten látható: *Magyar Virtuális Enciklopédia* (www.enc.hu).

A 2001-ben megkezdett, *A 21. század kommunikációja* c. kutatás a T-Mobile Magyarország Távközlési Rt. támogatásával 2004-ben újabb nemzetközi konferenciát eredményezett *Globalitás és lokalitás a mobil kommunikációban: Helyek, képek, emberek, kapcsolatok* címmel. Az előadások érintették a modern informatikai eszközök, kivált a mobiltelefon számos megismerésbeli, kulturális és szociológiai sajátosságát, külön hangsúlyt helyezve a képekre, képi kommunikációra.

Befejeződött az intézeti munkatársak által vezetett, jelentős tudományos hozadékokat eredményező OTKA-kutatás: *Minden filozófia nyelvkritika. A nyelvfilozófia 17–20. századi történetéhez*. A számos hazai intézményben dolgozó filozófus együttműködésében kidolgozott téma két reprezentatív kötetben jelent meg a Gondolat Kiadónál.

A korábbi évekhez hasonlóan élénk munka folyt az *Akadémiai Nyitott Egyetem* c. projektben is. Az itt zajló oktatómunka támogatására újabb segédanyagok készültek el, és kerültek fel a nyitott egyetem weblapjaira (<http://nyitottegyetem.phil-inst.hu>).

Befejeződött, és publikálás előtt áll a *Túl az iskolafilozófián* c. intézeti kutatás. Ezt pályázati támogatás nélkül végezték az intézeti kutatók közös filozófia felfogásuk reprezentációjaként. A tanulmánysorozat a sajátos filozófiai kutatást a kifelé fordulás, a társadalomban jelentkező folyamatokra történő elméleti reflexióként jellemzik. Írásaik deklarált célja, hogy a szövegek nyelvezete és tematikája egyaránt mutassa a filozófiai kutatás közösségi, hálózott és interdiszciplinárs jellegét, mely kilép a filozófiai szakma köréből, és a szélesebb értelmiség számára óhajt gondolatokat közölni.

Publikációs tevékenység

Az intézet munkatársai 2004-ben is számos publikációban tették közzé tudományos eredményeiket. Kiemelendő az év során elkészült négy monográfia. Számos kötet jelent meg az intézet kutatóinak szerkesztésében is. A 2003-ban lezárult *Recepció és kreativitás* c. NKFP-projektben megjelent hét tanulmánykötet többségének szerkesztését az intézet munkatársai végezték. Ezekon kívül még öt magyar és három idegen nyelvű kötet jelent meg a kutatók szerkesztésében.

Az önálló kötetek mellett a munkatársaktól összesen 96 publikáció látott napvilágot, köztük 80 tanulmány, 51 magyar, 10 idegen nyelvű tanulmánykötetben. A folyóiratokban megjelent tanulmányok száma 16 (ebből négy idegen nyelvű). A szigorúan vett tudományos tanulmányokon és folyóiratcikkeken kívül az intézet munkatársai 36 alkalommal jelentettek meg recenziót, ismeretterjesztő cikket és publicisztikát.

Tovább nőtt az internetes publikációk száma. Az intézet honlapján és az egyes kutatásokhoz tartozó weblapokon összesen 26 tanulmány jelent meg. Emellett több száz lexikoncikk is jelzi a már említett Magyar Virtuális Enciklopédia oldalain, hogy az intézet külön hangsúlyt fektet a publikáció ezen formájára.

Az idézettséget a filozófiában nem méri sem hazai, sem nemzetközi intézmény, ezért nem lehet pontos adattal szolgálni. Azt azonban el lehet mondani, hogy az intézeti publikációk jelentős hatására utal, hogy az internetes keresés a legtöbb intézeti kutató esetén nagy találatyszámot mutat. Az igen magas idézetszámra lehet következtetni abból is, hogy csupán az intézet igazgatójának hatvanadik születésnapjára megjelent angol nyelvű Festschriftben százas nagyságrendű hivatkozás történt egyedül az igazgató különféle munkáira.

Disszertációk, új fokozatok

Az év során hárman szereztek PhD-fokozatot: *Eötvös József Uralkodó eszméi: kontextus és kritika*, *Bibó István politikai filozófiája* és *Természettörvény és gondviselés. Egy filozófiai-teológiai kérdés a kései 17. században* c. disszertációk készültek el. Egyik munkatársuk honosította a Kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Irodalom tanszékén tavaly elnyert doktori címét (*A huszadik század második fele romániai magyar irodalmának hatalomképe. Szilágyi István prózája*).

A Szent István Egyetem GTK Filozófia és Művelődéstörténeti Tanszékére benyújtott sikeres pályázata alapján az intézet egyik félállású kutatóját egyetemi tanárrá nevezték ki.

Tudományos előadások, konferenciák

Az intézet munkatársai 2004-ben 43 alkalommal tartottak konferencia-előadást különféle tudományos fórumokon. Ezek közül 16 hangzott el nemzetközi rendezvényen, idegen nyelven. A négy saját szervezésű konferencia közül három külföldi előadók részvételével tartott nemzetközi tudományos esemény volt (*Globalitás és lokalitás a mobil kommunikációban: Helyek, képek, emberek, kapcsolatok*, Budapest; *9th Austrian-Hungarian Semio-Philosophical Colloquium. Media Semiotics Today* Dunabogdány; *Kant und das Problem des Wissens*, Pécs;) egy pedig a hazai tudományos kutatók számára biztosított szóbeli tudományos fórum (*Minden filozófia nyelvkritika*, Budapest).

A 21. századi tudomány rendszere c. kutatás angol munkanyelvű kutatói szemináriumot tartott a tudáségsz, a tudásfragmentáció és a tudásrendszer problematikájáról. Többek között

megvitatták Pirmin Stekeler-Weithofer (Lipcse) *Wie bestimmen Sprachformen den Horizont einer Wissenschaft?* és Kurt Röttgers (Hagen) *Nomadismus außerhalb und innerhalb der Archive* c., előzetesen terjesztett tanulmányait.

Könyvtár

Az intézeti könyvtár a 2004. évben állományának 15%-át feldolgozta digitális keresésre alkalmas formátumban. Állománygyarapodásának üteme némileg emelkedett, hozzávetőleg 1%-os a könyvek számának változása. Megkezdődött a CD-s állománytár kialakítása. A látogatók száma megközelítette a 3000 főt. A könyvtárközi kölcsönzések tekintetében az elmúlt év igazán sikeresnek mondható: valamennyi kérés teljesült, s a költségtérítést ezekkel kapcsolatban az intézet ki tudta gazdálkodni.

III. Hazai kapcsolatok és pályázatok

A magyarországi kapcsolatok terén első helyen említendő, hogy az intézet munkatársai közül tízen folytatnak órarendi oktatómunkát az ország különböző egyetemein, és szinte mindenki elfogad alkalmi felkéréseket. Ez nem csupán azt jelenti, hogy a kutatók részt vesznek a filozófusképzésben, hanem azt is, hogy számos munkatárs oktat a társadalomtudományok körébe tartozó tárgyakat a nem szakos képzés keretében, illetve részt vesz a filozófiai, tudományfilozófiai és tudománytörténeti doktori képzésben is a Budapesti Műszaki-Gazdaság- és Társadalomtudományi Egyetemen és a Pécsi Tudományegyetemen. Ennek következtében szoros és élénk együttműködés jött létre a fővárosi és a vidéki egyetemek jó részével. A bölcsészettudományi karok közül az Eötvös Loránd Tudományegyetemet, a Pécsi Tudományegyetemet, a Szegedi Tudományegyetemet, a Miskolci Egyetemet és a Pázmány Péter Katolikus Egyetemet szükséges megemlíteni; a nem szakos oktatás tekintetében pedig a Szent István Egyetemet, a Budapesti Műszaki- Gazdaság és Társadalomtudományi Egyetemet, a Rendőrtiszti Főiskolát, és az Országos Rabbiképző Intézetet lehet kiemelni. Az intézet munkatársainak nagy része részt vett a Nyitott Egyetemen folytatott internetes oktatásban is.

A különböző tanszékeken oktató munkatársak feladatokat vállaltak újabb kurzusok tematikájának, törzsanyagának elkészítésében, valamint a kurzusok beindításában: az év során hat új oktatási anyag kidolgozása kötődik a kutatók személyéhez.

Megszokott jelenséggé vált, hogy az egyetemi és főiskolai tanszékeken oktató munkatársak közös kutatásokat, projekteket is folytatnak az ott dolgozó kollégákkal. Ilyen együttműködés jött létre a Budapesti Műszaki-, Gazdaság és Társadalomtudományi Egyetem Filozófia- és Tudománytörténeti Tanszékével, valamint az Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Karának Tudománytörténet és Tudományfilozófiai Tanszékével, amelyek elsősorban különböző tudományfilozófiai témák együttes kidolgozását jelentik.

A különféle kutatási projektek kidolgozása során az intézet széleskörű együttműködést alakított ki számos akadémiai intézettel, köztük egyaránt voltak humán és természettudományos intézetek. A Magyar Virtuális Enciklopédia kimunkálása például folyamatosan igényli sok intézeten kívüli kutató bevonását. Ugyanez elmondható a T-Mobile Magyarország Távközlési Rt. támogatásával folyó mobil kommunikációs kutatómunkáról is (*A 21. század kommunikációja*).

Az OTKA által támogatott kutatásokban is számos külső kutató vesz részt, és más intézetek vagy tanszékeken által vezetett pályázati munkában részt veszek az intézet kutatói.

Az intézeti munkatársak által vezetett OTKA-kutatások közül kiemelendő a *Minden filozófia nyelvkritika. A nyelvfilozófia 17–20. századi történetéhez* c. projekt, amelynek eredményei két, a Gondolat Kiadónál megjelent reprezentatív tanulmánykötetben is olvashatók, valamint *A tudomány és állam kapcsolata a 20. század Magyarországon: Tudománytörténeti tanulmányok* és *A tudománytörténet-írás és tudományfilozófia új perspektívái* c. OTKA kutatások.

E munkák megfelelő háttértámogatását biztosította, hogy minden munkatárs ápol nem formális, személyes kapcsolatot is más kutatóhelyeken dolgozó kollégákkal. A személyes találkozások, közös műhelyviták és konzultációk, kötetlen eszmecserek hatékonyan segítik a szigorúan szakmai munkát is.

Több kutató vett részt különböző tudományos folyóiratok szerkesztésében szerkesztőbizottsági tagként (pl. *Polanyiana*, *Technikatörténeti Szemle*).

Ugyancsak sokan tagjai valamely magyarországi tudományos társaságnak vagy szervezetnek. A Magyar Wittgenstein Társaság elnöki, az MTA Tudomány- és Technikatörténeti Komplex Bizottságának társalelnöki tisztjét az intézet egy-egy munkatársa tölti be. Több kutató tagja olyan testületeknek, mint a Magyar Filozófiai Társaság, A Magyar Filozófiatörténeti Társaság, a Polányi Mihály Szabadelvű Filozófiai Társaság, A Magyar Szemiotikai Társaság, a Magyar Wittgenstein Társaság, illetve az MTA Filozófiai Bizottsága.

IV. Nemzetközi kapcsolatok és pályázatok

Az intézet munkatársai jó kapcsolatot ápolnak számos jelentős külföldi társadalomtudományi tanszékekkel és kutatóhellyel. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy a korábbi években folytatott közös kutatások és a konferenciákon kialakított személyes kapcsolatok az intézet valamennyi munkatársát segítették a színvonalas nemzetközi munkában. Az intézet által vezetett *A 21. század kommunikációja* c. kutatás újabb neves külföldi kutatókat vont be az évek óta folyó eredményes munkába. Ennek keretében az év során újabb nemzetközi konferenciára is sor került (*Globalitás és lokalitás a mobil kommunikációban: Helyek, képek, emberek, kapcsolatok*). *A 21. századi tudomány rendszere* c. kutatás angol munkanyelvű kutatói szemináriumot tartott.

Több intézeti kutató is részt vesz a *Philosophy of Technology Enhanced Learning EU VI. NoE Kaleidoscope* c. Európai Unió nagyprojektben, melynek keretében több konferenciára is sor került az elmúlt évben.

A Cseh Akadémia Filozófiai Intézetével immár évek óta tartó munkakapcsolat révén, a *Psychologism and Anti-Psychologism in Central European Philosophies* c. közös kutatás keretei között az intézet fogadta Vlastimil Hálát, a Cseh Akadémia Filozófiai Intézetének munkatársát, aki egy hónapig volt vendégkutató Budapesten; magyar részről pedig az intézet egyik munkatársa két hetet töltött Prágában. Az MTA akadémiaközi együttműködéseinek keretében más utakra is sor került (például Bécsbe, az Osztrák Tudományos Akadémia meghívására).

Többen vesznek részt külföldi tudományos társaságok munkájában is tagként vagy vezetőségi tagként. A tudományos szervezetek közül kiemelendő az European Association of Distance Teaching Universities, az Académie Cycladique pour l'Europe nemzetközi tudós társaság, az International Society for Eighteenth-Century Studies, az International Union of History and Philosophy of Science, a Science and Technology on the European Periphery (itt egy munkatárs a társaság vezetőségi tagja), a bécsi Institut für Sozio-Semiotische Studien, valamint a Magyar–Francia Filozófiai Társaság. Egy kutató vett részt a Commission on the History of Modern Chemistry tanácsodó testületében.

Az intézet egyik tagja állandóan részt vesz a *S – European Journal for Semiotic Studies* és a *Wittgenstein Studien* szerkesztőbizottságában.

A külföldi társaságok munkájában kifejtett tevékenység mellett több kutató vett részt rangos nemzetközi konferenciákon, az év során összesen 16 alkalommal. Csupán néhány példa ezen alkalmak közül: *Media Semiotics Today* (osztrák-magyar szemiotikai-filozófiai konferencia), *European Patriotic Passions* (Nijmegen), *Crisis of Political Identity and the Process of European Integration* (Varsó), *Traditions and Realities of National Historiographies of Sciences* (Aarhus), *Philosophy and Education in Contemporary Society* (Cres).

V. Az év folyamán megjelent jelentősebb publikációk

Könyvek

Kovács Gábor: Az európai egyensúlytól a kölcsönös szolgáltatások társadalmáig. Bibó István, a politikus gondolkodó. Argumentum Kiadó, 2004, 494.

Mester Béla: Hatalom, ember, technika Szilágyi István prózájában. Bacsó Béla, Thomka Beáta (szerk.). Kritikai zsebkönyvtár 4. Budapest: Kijárat Kiadó, 2004, 284.

Nyíri Kristóf: Vernetztes Wissen: Philosophie im Zeitalter des Internets. Passagen Verlag, Vienna, 2004, 179.

Palló Gábor: Zsenialitás és korszellem. Áron Kiadó, Budapest, 2004, 216.

Palló Gábor (sorozatszerk.): Recepció és kreativitás: Nyitott magyar kultúra. Áron Kiadó, Budapest, 2004, (7 kötet), Interneten: <http://zeus.phil-inst.hu/recepcio>.

Tanulmányok

Laki János: Nyelvi fordulatok. Az analitikus filozófia és a fenomenológia nyelvszemlélete. In: Neumer Katalin–Laki János (szerk.): Minden filozófia „nyelvkritika” II. Analitikus filozófia és fenomenológia. Gondolat, Budapest, 2004, 9–35.

Neumer Katalin: Nyelvkritika a 17–18. században. In: Neumer Katalin (szerk.): Minden filozófia „nyelvkritika” I. Nyelvfilozófia Locke-tól Kierkegaard-ig. Gondolat, Budapest, 2004, 9–24.

Neumer Katalin: Szisztematikus Wittgenstein. In: Neumer Katalin–Laki János (szerk.): Minden filozófia „nyelvkritika” II. Analitikus filozófia és fenomenológia. Gondolat, Budapest, 2004, 85–97.

Neumer, Katalin: Bilder sehen, Musik hören. Zu Wittgensteins Aufzeichnungen zwischen 1946 und 1951. In: Tamás Demeter (ed.): Wittgenstein and Austrian Philosophy. In Honour of J.C. Nyíri, Rodopi, Amsterdam–New York, 245–274.

Nyíri Kristóf: A tiszta kép kritikája: Szemlélet, fogalom, séma. Világosság 45 (2004) 6. sz. 39-47.

Schmal, Dániel: Représentations corporelles et la question du mal chez Malebranche. In: Chantal Jacquet–Tamás Pavlovits (éds.): Les significations du “corps” dans la philosophie classique; Paris: L’Harmattan, 2004, 143–160.

VI. A kutatóhely tudományos teljesítményének főbb mutatói

Az igazgató neve: Nyíri J. Kristóf

Intézeti átlagléttség: ¹ 30	ebből kutató: ² 23
Publikációk	
Az év folyamán megjelent összes tudományos publikáció száma: ³ 96	
<i>Könyv:</i>	
Monográfia: 4	magyarul: 3 idegen nyelven: 1
szerkesztett kötet: ⁴ 12	magyarul: 9 idegen nyelven: 3
egyéb egységes tartalmú könyv: ⁵ 0	magyarul: 0 idegen nyelven: 0
<i>Tanulmány, cikk:</i> ⁶	
Hazai tudományos folyóiratban	magyarul: 15 idegen nyelven: 1
	Idegen nyelven külföldi folyóiratban: 3
Tanulmánykötetben	magyarul: 51 idegen nyelven: 10
Részvétel a tudományos életben:	
Tudományos előadások száma összesen: 43	ebből nemzetközi rendezvényen: 16
Tudományos rendezvény szervezése összesen: 4	ebből nemzetközi: 3
Szakértői tevékenység:	
egyéni szaklektori vélemény összesen: 0	ebből külföldön: 0
opponensi tevékenység összesen: 0	ebből külföldön: 0
Részvétel tudományos testületben:	
elnöki tisztség betöltése összesen: 2	ebből külföldön: 0
tagság összesen: 27	ebből külföldön: 4
Tudományos fokozat megszerzése: ⁷	PhD: 4 MTA doktora: 0
Felsőoktatásban végzett tevékenység:	
Felsőfokú oktatási tevékenységet végző munkatársak száma: ⁸ 10	
Ebből doktori iskolában oktatók száma: 4	Doktori iskolát vezetők száma: 0
Előadás kurzusok száma: ⁹ 25	Gyakorlati kurzusok száma: 0
Pályázati adatok:	
OTKA-témák száma: 3	A támogatás összege: 4,24 M Ft
OKTK-témák száma: 0 M Ft	A támogatás összege: 0
NKFP-pályázat témáinak száma: 1	A támogatás összege: 8,17 M Ft
Egyéb pályázati témák száma: ¹⁰ 2	A támogatás összege: 15,37 M Ft
Nemzetközi pályázatok száma: 1	A támogatás összege: 1,68 M Ft

IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZET

1118 Budapest, Ménesi út 11-13.

Tel.: 279-2776, 279-2760; fax: 385-3876

E-mail: iti@iti.mta.hu; honlap: www.iti.mta.hu

I. A kutatóhely fő feladatai a beszámolási évben

- hosszú távú program: textológia, a klasszikus szövegek kritikai kiadása;
- középtávú vállalkozás: a magyar kritika és irodalomszemlélet története;
- rövid távú terv: a nemzeti irodalomtörténet-írás módszertani hagyományai és mai lehetőségei című kutatási program;
- bibliográfiai munkálatok.

II. Az év folyamán elért kiemelkedő kutatási eredmények

Textológia

A textológia terén az intézet országos vezető szerepe megnövekedett. 2004 januárjában a Textológiai Munkabizottság elfogadta azt az új szabályzatot, amely a digitális korszak követelményeinek megfelelően rögzíti a kritikai kiadás elvárható formai és tartalmi kritériumait. A munkabizottság társelnökét és titkárát továbbra is az intézet adja. Több egyeztetésre került sor az ELTE Magyar Irodalomtörténeti Intézetének Professzori Tanácsával, melyeken megállapodtak a XX. századi magyar irodalom kritikai kiadásaiban (Babits, Kosztolányi, Ady, József Attila) való együttműködésről. 2004 során összesen öt, kritikai kiadású kötet jelent meg. Kilenc nyomdába került, kilencnek pedig elkészült a lektorálása, illetve az azt követő javítása.

A *Régi Magyar Költők Tára* XVI. és XVIII. századi sorozatában egyaránt megjelent egy-egy új korpusz az 1590-es évek költészetéből, valamint Amade László verseiből.

A magyarországi latin irodalom alkotásainak kiadását (*Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum*) NKFP konzorciumi pályázat keretében, valamint komoly nemzetközi háttérrel (*Dudith András levelezésének* sajtó alá rendezésében pl. a Lengyel Tudományos Akadémiával együttműködés alakult ki) végezték. A *Dudith-levelezés* VI. kötete megjelent, elkészült az V. kötet is, de megjelenése a következő év elejére került át. A sorozat két másik kötete elkészült, lektorálásra vár.

A hasonmásokat kiadó *Bibliotheca Hungarica Antiqua* sorozatban megjelent Újfalvi Imre XVI. századi énekeskönyve.

A *Régi Magyar Drámai Emlékek XVIII. század c.* sorozat tizedik, *Latin iskoladrámák* című kötete nyomdába került.

A Kölcsey-kiadás programjában elkészült a komoly forrásfeltárára alapuló *Levelezés* I. kötet. Az Arany-kiadásból megjelent a XVII. (levelezéskötet), amely a 1857–1861 közötti korszakot fogja át. Madách Imre *Az ember tragédiája* című művének szinoptikus kritikai kiadása elkészült. Ugyancsak befejeződött Reviczky Gyula összes verseinek kritikai kiadása.

A magyar irodalomtudomány és kritika története, XV–XX. század

A magyar reneszánsz irodalomtudomány és kritika története, valamint *A magyar irodalomtudomány és kritika története 1701–1772* című, többszerzős kézikönyvek munkálatai kapcsán fontos rész tanulmányok jelentek meg. Kiadásra került a 2002-ben rendezett Bod Péter-konferencia tanulmánykötete is (*Bod Péter, a historia litteraria művelője*) a XVIII. századi Osztály gondozásában. A 2004 októberében rendezett *Historia litteraria a XVIII. században* című konferencián rangos hazai és nemzetközi előadók közt az osztály munkatársai is előadást tartottak.

Hosszú kutatómunka eredményeképpen az év végére megjelent a XIX. századi kritikátörténeti kutatások kiemelkedő jelentőségű monográfiája *Egy nemzeti tudomány születése: Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet* címmel.

A XX. századi irodalomtörténetet feldolgozó munkacsoportnak szinte minden osztály, továbbá más intézmények kutatói is rendszeres vendégei voltak. Az OTKA támogatásával megvalósuló két kritikátörténeti antológia közül az egyik elkészült, a másik jelentősen előrehaladt. A Modern Magyar Irodalmi Osztály munkatársai több tanulmányt adtak közre, továbbiak megvitatására is sor került. Elkészült a Németh Andor-monográfia.

Irodalomelmélet

Lezárult az intézet irodalomelméleti munkájának egyik tengelyét képező *A nemzeti irodalomtörténet-írás módszertani hagyományai és mai lehetőségei* című program (NKFP-pályázat), melyben négy osztály közel húsz munkatársa vett részt. Az elkészült tanulmányok egy része megjelent, mások közvetlenül megjelenés előtt állnak. *A magyar irodalomtörténet-írás hagyományainak vizsgálata* című alprogram keretében került megrendezésre Pécsen az *Irodalomtörténet-írási problémák* című konferencia.

A világirodalom megjelenítése a magyar irodalomtörténet-írásban című alprogram keretében Budapesten rendezte meg az intézet *A világirodalom megjelenítése a magyar irodalomtörténetben* című konferenciát, melyen az Irodalomelméleti Osztály munkatársai előadással szerepeltek.

Az irodalomtörténet-írás újabb elméleti kérdései című alprogramban Szegeden került megrendezésre a *Retorika és interpretáció* című konferencia, s a témában számos tanulmány megjelent.

Az előző évben tartott *Irodalomtörténet-írásunk módszertani és elméleti kérdései* című konferencia előadásai *Az irodalomtörténet esélye* című tanulmánykötetben kerültek a közönség elé. A kötet az elméleti kutatások talán legrangosabb tárgyevi seregszemléje, nagyszámú intézeti és külső szerző tanulmányaival.

Egyéb eredmények

Az Illyés Archívum és Műhely számos rangos nemzetközi és hazai tanácskozásnak adott otthont. Sorukból kiemelkedik a XVIII. századi Osztály által szervezett *Historia litteraria a XVIII. században* című konferencia, valamint az Archívum szervezésében a népiesség-konferencia.

Megjelent a tizkötetesre tervezett *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* második kötete számos intézeti és külső szerző szócikkeivel.

Az intézetben több nagyszabású, tudományos érdekű kulturális eseménysorozat előkészítése folyt. Az egyik a 2004-es Balassi-év, melynek országos emlékbizottságában az intézet három munkatársa és egy külső munkatársa is részt vett. Ebből az alkalomból *A Tudomány Napján* a Reneszánsz Osztály megemlékezett a XIX–XX. századi Balassi-kiadásokról, és áttekintette az elhunyt Balassi-kutatók pályafutását. A nagyszámú külföldi (Egyesült Államok, Franciaország, Finnország, Szlovákia, Románia, Olaszország, Ausztria), illetve belföldi megemlékezés és vendéglőadás mellett kiemelkedő fontosságú volt a májusban Sárospatakon tartott nemzetközi Balassi- és Gyöngyösi-konferencia (*A szerelem költői*).

A nemzetközi Petrarca-emlékévet Magyarországon nyitotta meg az olasz köztársasági elnök az intézet igazgatójával együtt. Az intézet a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, az Olasz Kultúrintézettel és a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolával társrendezőként jegyzi a 2004. április 28–30-án Budapesten és Piliscsabán tartott, *Petrarca e l'umanesimo* című konferenciát. Két munkatársa részt vett Chianciano–Pienzában, az Istituto Studi Umanistici F. Petrarca (Milano) XVI. nemzetközi konferenciáján, mely Petrarca latin nyelvű életművével foglalkozott. Teljesen a Petrarca-év jegyében készült a *Helikon* 2004/2–3. száma. Az ebből terjedelmi okokból kimaradt tanulmányokat a Világosság dupla különszáma adta közre.

Megjelent a 2001-ben Jyväskyläben tartott V. Hungarológiai Világkongresszus tanulmánykötete *Hatalom és kultúra* címmel.

Az MTA és annak I. osztálya megbízásából az intézet rendezte az Akadémián a Bajza József-emlékülést, mellyel a jeles kritikus és színházigazgató születésének 200. évfordulójára emlékezett a hazai tudományos közélet. Szintén a bicentenáriumhoz kapcsolódik a Bajza József írásaiból összeállított kötet.

Faludi Ferenc születésének 300. évfordulójára, egyben az intézet elhunyt munkatársa, Tarnai Andor halálának 10. évfordulójára az Illyés Archívumban tartott ünnepi konferenciával, hangversennyel, valamint egy posztumusz kötetrel emlékezett meg az intézet az irodalomtörténet-írás magyarországi kezdeteiről.

Az intézet munkatársai közül ketten nyerték el az akadémiai doktori címet, ketten pedig a PhD-fokozatot. Az intézet által alapított Klaniczay-díjat az *Emblematics in Hungary* című, nemzetközi fontosságú monográfia szerzőpárosa kapta. Az egyik tudományos tanácsadó Charles Simonyi díjban részesült.

III. Hazai kapcsolatok és pályázatok

Oktatás

Az intézet kutatóinak több mint kétharmada dolgozott másodállású vagy megbízásos oktatóként különféle hazai egyetemeken. Legtöbbször az ELTE-n tanítottak, ezen kívül a szegedi, a miskolci, a pécsi, a debreceni és a veszprémi egyetemeken, illetve a Károli Gáspár Református Egyetemen és a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen. Egy-egy kutató a Színház- és Filmművészeti Egyetemen, a Közép-Európai Egyetemen (CEU), a Semmelweis Orvostudományi Egyetemen, az egri Esterházy Károly Főiskola egyetemi magyar szakán, az Országos Rabbiképző Intézetben, ketten pedig a Magyar Médiaintézetben tartott kurzusokat. Külön kiemelendő az Eötvös Collegiummal folytatott nagy múltú együttműködés. Az ELTE

Magyar Irodalomtörténeti Intézettel megkezdett közös munka kereteit a Professzori Tanáccsal folytatott rendszeres konzultáció teremtette meg.

A felsőoktatásban résztvevő kutatók egy része tanszékvezetői, intézetigazgatói, PhD-programvezetői vagy egyéb vezető oktatói feladatokat is elláttak. A szakdolgozati és doktori témavezetések, bizottsági tagságok és elnökségek száma is jelentős volt. Az intézet főállású kutatói a beszámolási évben 36 doktori (PhD-, illetve akadémiai doktori) opponensi jelentést készítettek el.

Tudományos együttműködés

Az intézet legfontosabb programjainak, kiadványainak és konferenciáinak előkészítésében hagyományosan együttműködik a hazai tudományos műhelyekkel, egyetemi tanszékekkel és kutatóintézetekkel, az Országos Széchényi Könyvtárral.

Az intézetben szerkesztett öt szakfolyóirat (*Literatura, Helikon, Neohelicon, Irodalomtörténeti Közlemények, Magyar Könyvszemle*) mellé 2004-ben intézeti kezdeményezésre megjelent a neolatin irodalomtörténet új idegen nyelvű, a nemzetközi mezőnyben is rangos évkönyve, a *Camoenae Hungaricae*, melynek szerkesztő- és szerzőgárdája szintén túlmutat az intézet keretein. A munkatársai más, rangos irodalmi-művészeti folyóirat szerkesztésében is részt vettek (*Irodalomtörténet, Hungarian Studies, Cahiers d'Études Hongroises, Revue d'Études Françaises, Alföld, BUKSZ, Holmi, 2000, Vigilia*).

Hazai pályázatok

A pályázati források teszik lehetővé, hogy a nagyobb kutatási vállalkozásokban külső munkatársakat is alkalmazhasson. A folyamatban lévő pályázatok (OTKA, NKA, NKFP) száma a beszámolási évben 36 volt.

Két NKFP-pályázat működött az intézet vezetésével a beszámolási időszakban. Lezárult *A nemzeti irodalomtörténet-írás módszertani hagyományai és mai lehetőségei* című, három intézeti osztályt (Klasszikus, Modern, Irodalomelméleti) összefogó projekt. A Reneszánsz Osztály részt vett a Debreceni Egyetem vezette konzorcium 2004-ben lezárult munkájában, mely a nemzeti és kisebbségi hagyományok kutatására irányult. Ugyancsak alvállalkozóként vett részt a Szegedi Egyetem irányításával folyó kutatásban, mely az olaszországi magyar vonatkozású írott és tárgyi emlékek feltárását tűzte ki célul. *A magyarországi neolatin irodalom feltárása és feldolgozása* című programban a Szegedi és a Miskolci Egyetemmel folyt együttműködés.

IV. Nemzetközi kapcsolatok

Az intézet kutatói számos külföldi kongresszuson és konferencián adtak elő, melyek közül kiemelkedik az újvidéki Hungarológia Tanszékkel évi rendszerességgel tartott közös konferencia (*Utazás, kultúra, irodalom*), a Nápolyban tartott Petrarca–Balassi-konferencia, a Balassi–Gyöngyösi-ülésszak Pozsonyban, melyet a pozsonyi és nyitrai egyetemmel együttműködésben valósult meg, valamint a losonci Balassi-emlékülés. A Peter Lang Verlag gondozásában szerkesztésében megjelent a 2002. évi budapesti *Das Ungarnbild in der deutschen Literatur der frühe Neuzeit* című konferencia német nyelvű kötete, magyar, német, svájci és olasz szerzők tanulmányaival.

Az intézet aktívan bekapcsolódott a nemzetközi tudományos élet irányításába Dante, Petrarca és a Neolatin Világkongresszus kapcsán. A Római Magyar Akadémián rangos nemzetközi szakmai közönség előtt mutatták be a Helikon Dante-különszámát. A munkatársak Amerikában és Finnországban is tartottak előadásokat a Balassi-évforduló alkalmából.

Az intézet folyóiratai is kivették részüket a nemzetközi kapcsolatok élénkítéséből. A vietnámi társintézmény felkérésére 6 ív terjedelmű különszámot állítottak össze a jelenkori magyar irodalomról a legrangosabb ottani irodalomtudományi folyóirat számára. A *Literatura* 2004/3–4. számának az adta meg jelentőségét, hogy – a folyóirat történetében először – párhuzamosan angol nyelven is megjelent a hollandiai *Magyar Kulturális Fesztivál* tiszteletére, azzal a céllal, hogy bemutassa a modern magyar irodalmat a külföldi szakmai közönség előtt.

Az intézet saját szervezésében a következő nemzetközi konferenciákra került sor:

- *A világirodalom megjelenítése a magyar irodalomtörténetben* (Budapest, MTA ITI, 2004. május 19.)
- *A szerelem költői: Balassi Bálint és Gyöngyösi István* (Sárospatak, Rákóczi-vár, 2004. május 26–29.)
- *European Romanticism* (Budapest, MTA ITI, 2004. szeptember 17–20.)
- *Historia litteraria a XVIII. században* (Budapest, ITI Illyés Archivum, 2004. október 12–14.)
- *Nyugat et la Nouvelle Revue Française: deux projets culturels à revisiter* (Budapest, 2004. november 8–9.)
- *Retorika és interpretáció* (Szeged, 2004. november 11.)
- *A magyar irodalomtörténet-írás hagyományainak vizsgálata* (Pécs, 2004. november 18.)
- *Utazás, kultúra, irodalom*; közösen az Újvidéki Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékével (Újvidék, 2004. november 24–25).

A beszámolási évben az intézet az alábbi külföldi társintézményekkel állt aktív szerződéses kapcsolatban (kutatócsere, közös kutatási projektek, konferenciák, vendégelőadók):

- az Újvidéki Hungarológiai Tanszék;
- a Bolgár TA Irodalomtudományi Intézete;
- a Cseh TA Klasszikus Tanulmányok Intézete;
- az Észt TA Tuglas Irodalmi Központja;
- a CNRS Humanizmus-kutató Intézete; Aix-en Provence: Latin Tanszék;
- a Sorbonne Nouvelle (Paris III) Hungarológiai Központja;
- a Horvát TMA Irodalom-, Színház- és Zenetudományi Intézete, illetve a Zágrábi Egyetem;
- a Lengyel TA Irodalomtudományi, illetve Filozófiai és Szociológiai Intézete;
- Herzog August Bibliothek (Wolfenbüttel);
- az MTA-CNR egyezmény keretében a római La Sapienza egyetem Hungarológiai Központja;
- a Nápolyi Egyetem Magyar Tanszéke (az ELTE Magyar Irodalomtörténeti Intézetével együtt háromoldalú egyezmény keretében);
- a velencei CINI Alapítvány;
- a ferrarai Instituto per gli Studi Rinascimentali;
- a firenzei és a san gimignanoi Alberti-kutatók;
- az Orosz TA Gorkij Világirodalmi Intézete, valamint Szlavisztikai Intézete;
- a Szlovák TA Szlovák Irodalmi Intézete, valamint Színházi és Film Kabinetje;
- Vietnámi TA Irodalomtudományi Intézete.

V. Az év folyamán megjelent jelentősebb publikációk

Könyvek

Ács, Pál (rédacteur pour la Hongrie): *Bibliographie Internationale de l'Humanisme et de la Renaissance*, XXXVI (2000), Genève, Librairie DROZS. A., 2004.

Angyalosi Gergely: *Romtalanítás. Kritikák, esszék, tanulmányok*. Kijárat Kiadó, Budapest, 2004, 314.

Bretz Annamária–Csörsz Rumen István–Hegedűs Béla (szerk.): *Irodalomtörténet-írás Magyarországon a XVIII. században: Válogatott bibliográfia*, 1.0, Budapest, 2004.

Dávidházi Péter: *Egy nemzeti tudomány születése. Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet. (Irodalomtudomány és kritika. Sorozatszerkesztő: Szörényi László.)* Akadémiai Kiadó, Universitas Kiadó, Budapest, 2004, 1028.

Hajdu Péter: *Már a régi görögök is. Tanulmányok az antik hagyományról. (Opus) Balassi*, Budapest, 2004, 184.

Hites Sándor: *A múltnak kútja. Tanulmányok a történelmi elbeszélések köréből, Ulpius – József Attila Kör*, Budapest, 2004, 209.

Jankovics József (szerk.): *Bethlen Farkas: Erdély története III. Enciklopédia*, Budapest, 2004, 382.

Jankovics József–Nyerges Judit (szerk.): *Hatalom és kultúra I–II. Az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai*, Nemzetközi Magyarástudományi Társaság, Budapest, 2004, 1341.

Karafiáth, Judit–Ropars, M-C. (eds): *Pluralité des langues et mythe du métissage. Parcours européen*. Presses Universitaires de Vincennes, Paris, 2004, 206.

Kecskeméti Gábor (szerk.): *Tarnai Andor, Tanulmányok a magyarországi historia litteraria történetéről*, *Historia Litteraria* 16, Universitas, Budapest, 2004, 155.

Kerényi Ferenc (vál., szerk., jegyz.): *Bajza József: Szó és tett jellemzik az embert. Kriterion*, Kolozsvár, 2004 (Téka) 453.

Knapp Éva–Tüskés Gábor: *Populáris grafika a 17–18. században*. Balassi, Budapest, 2004, 270 + 134 kép.

Korompay H. János (szerk.): *Arany János összes művei XVII. Levelezés 3. Arany János levelezése (1857–1861)*. Universitas, Budapest, 2004, 1181.

Korompay H. János–Korompay Klára (szerk.): *Horváth János Verstani munkái. Utószó és tárgymutató: Kecskés András*. Osiris, Budapest, 2004, 960.

Kőszeghy Péter (szerk.): *Balassi Bálint és kora*, Balassi, Budapest, 2004.

Köszeghy Péter (szerk.): Magyar Művelődéstörténeti Lexikon II, Balassi, Budapest, 2004, 495.

Pomogáts Béla: A költészet szigettengere. Tanulmányok. Littera Nova, Budapest, 2004, 307.

Pomogáts Béla: A szellem köztársasága. Tanulmányok. Akadémiai, Budapest, 2004, 529.

Pomogáts Béla: Tükör és minta. Irodalmi stratégiák az ezredfordulón. Előadások és tanulmányok. Pannon Tükör Könyvek, Zalaegerszeg, 2004, 406.

Régi Magyar Költők Tára XVIII. század. VII. Amade László versei, s. a. r. Ajkay Alinka, Schiller Erzsébet, Balassi, Budapest, 2004, 479.

Régi Magyar Költők Tára, XVI. század, 12. Az 1590-es évek költészete, s. a. r. Orlovsky Géza, Balassi, Budapest, 2004, 812.

Sárközy, Péter (ed): L'eredità classica nella cultura italiana e ungherese dal Cinquecento alla fine del Settecento [A 2001. évi budapesti MTA–Cini-konferencia aktái], Universitas, Budapest, 2004, 564.

Sárközy, P.–Cinanni, R.–Pálmai, N. (eds): Bálint Balassi, Bella Commedia Ungherese – Cristoforo Castelletti, Amarilli, Lithos, Roma, 2004, 251.

Sárközy, P.–Masini, M. (eds): Mihály Babits, Storia della letteratura europea, Carocci, Roma, 2004, 456.

Sas P., Az erdélyi festészet lírikusa, Tóth István, Művelődés, Kolozsvár, 2004, 80.

Sas P., Kós Károly művészete, Noran, Budapest, 2004, 240.

Szörényi László: "Álmaim is voltak, voltak...", Tanulmányok a XIX. századi magyar irodalomról, Akadémiai, Budapest, 2004, 261.

Tüskés, G.–Breuer, D. (eds): Das Ungarnbild in der deutschen Literatur der frühen Neuzeit: Der Ungarische oder Dacianische Simplicissimus im Kontext barocker Reiseerzählungen und Simpliziaden, Peter Lang, Bern – Berlin etc., 2005. [2004]

Tüskés Gábor–Csörsz Rumen István–Hegedűs Béla (szerk.): Bod Péter, a historia litteraria művelője, Historia litteraria 15, Universitas, Budapest, 2004. 208.

Tüskés, G.–Kovács, I.–Köpeczi, B. (eds): Correspondance de François II Rákóczi et de la Palatine Elzbieta Sieniawska 1704–1727. Balassi, Budapest, 2004, 187.

Tverdota György: Tizenkét vers. József Attila Esmélet-ciklusának elemzése. Gondolat, Budapest, 2004, 274.

Újfalvi I., Keresztyéni énekek, Debrecen, 1602. – Faksimile kiadás (Bibliotheca Hungarica Antiqua, 38), Ács Pál (kísérő tanulmány), Köszeghy Péter (szerk.), Balassi, Budapest, 2004, 340, 64.

Veres András–Bezeczky Gábor–Varga László (szerk.): Az irodalomtörténet esélye. Irodalomelméleti tanulmányok. Gondolat Kiadó, Budapest 2004, 296.

Tanulmányok

Ács, Pál, "Spirito" e "intelletto". Rapporti franco-ungheresi nel '500 = La circulation des hommes, des oeuvres et des idées entre France, l'Italie et la Hongrie (XVe-XVII-siècles). Actes de Colloque international tenu à Paris, 21 et 22 janvier 2000, Université de la Sorbonne Nouvelle – Paris III, eds. Di Francesco A., Fiorato A. Ch., M. D'Auria Editore, Napoli, 2004, 137–147.

Angyalosi, Gergely: „...nous échouons à traduire enticrement ce que notre âme ressent” Pensée, langage et liberté individuelle dans la philosophie du jeune Bergson. Revue d'Études Françaises, 9, 105–113 (2004)

Bojtár, Endre: The Avant/garde in East-Central European literature = History of the Literary Cultures of East-Central Europe, eds Cornis-Pope M., Neubauer, John Benjamins, Amsterdam - Philadelphia, 2004, 364–375.

Dávidházi, Péter: Camel, Weasel, Whale: The Cloud-Scene in Hamlet as a Hungarian Parable = Shifting the Scene: Shakespeare in European Culture, eds Bezzola L., Engler B., University of Delaware Press, 2004, 95–110.

Kecskeméti Gábor: A korai protestáns homiletika szerepe az európai és a hazai irodalmi gondolkodás történetében, Irodalomtörténeti Közlemények, 367-398 (2003/4-5. [2004]).

Knapp Éva–Tüskés Gábor: A magyar nyelvűség programja a XVIII. századi egyházi irodalomban. In: Tanulmányok a felvilágosodás korának magyar irodalmából (Studia litteraria, XLII), Debrecen, 2004, 7–39.

Szörényi, László: L'epopea di Elia Berger sulla Santa Croce e la storia ungherese, in: Acta Conventus Neo-Latini Cantabrigiensis, Proceedings of the Eleventh International Congress of Neo-Latin Studies, Cambridge 30 July–5 August 2000, General editor Rhoda Schnur, Edited by Jean Louis Charlet, Lucia Gualda Rosa, Heinz Hofmann, Brenda Hosington, Elena Rodríguez Peregrina, and Ronald Truman, Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies, Tempe, Arizona, 2003 [2004], 535–543.

Tverdota, György: Andor Németh, auteur d'un essai philosophique rédigé en trois langues = Pluralité des langues et mythe du métissage, eds Karafiáth J., Ropars M-C, Créations Européennes, PUV, Paris, 2004, 137–149.

VI. A kutatóhely tudományos teljesítményének főbb mutatói

Az igazgató neve: Szörényi László

Intézeti átlaglétszám: ¹ 71	ebből kutató: ² 51	
Publikációk		
Az év folyamán megjelent összes tudományos publikáció száma: ³ 351		
Könyv: 63		
Monográfia: 5	magyarul: 5	idegen nyelven: 0
szerkesztett kötet: ⁴ 37	magyarul: 32	idegen nyelven: 5
egyéb egységes tartalmú könyv: ⁵ 21		

	magyarul: 18	idegen nyelven: 3
<i>Tanulmány, cikk:</i> ⁶ 288		
Hazai tudományos folyóiratban	magyarul: 82	idegen nyelven: 18
	Idegen nyelven külföldi folyóiratban: 15	
Tanulmánykötetben	magyarul: 131	idegen nyelven: 42
Részvétel a tudományos életben:		
Tudományos előadások száma összesen: 255		ebből nemzetközi rendezvényen: 107
Tudományos rendezvény szervezése összesen: 40		ebből nemzetközi: 6
Szakértői tevékenység:		
egyéni szaklektori vélemény összesen: 23		ebből külföldön: 1
opponensi tevékenység összesen: 36		ebből külföldön: 0
Részvétel tudományos testületben:		
elnöki tisztség betöltése összesen: 16		ebből külföldön: 2
tagság összesen: 83		ebből külföldön: 14
Tudományos fokozat megszerzése: ⁷		
PhD: 2		MTA doktora: 2
Felsőoktatásban végzett tevékenység:		
Felsőfokú oktatási tevékenységet végző munkatársak száma: ⁸ 35		
Ebből doktori iskolában oktatók száma: 11		Doktori iskolát vezetők száma: 6
Előadás kurzusok száma: ⁹ 38		Gyakorlati kurzusok száma: 60
Pályázati adatok:		
OTKA-témák száma: 22		A támogatás összege: 28 M Ft
OKTK-témák száma: 0		A támogatás összege: 0
M Ft		
NKFP-pályázat témáinak száma: 7		A támogatás összege: 29 M Ft
Egyéb pályázati témák száma: ¹⁰ 6		A támogatás összege: 18,6
M Ft		
Nemzetközi pályázatok száma: 1		A támogatás összege: 1,5 M Ft

KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI INTÉZET

1112 Budapest Budaörsi út 43–45.; 1502 Budapest, Pf. 262

Tel.: 309–2652, fax: 309–2650

E-mail: titkarsag@econ.core.hu; honlap: www.econ.core.hu

I. A kutatóhely fő feladatai a beszámolási évben

A KTI a kutatási tervében meghatározott irányokat követve folytatta kutatásait, teljesítette pályázati és szerződéses kötelezettségeit. Elméleti, alkalmazott és gazdaságpolitikai kutatásainak középpontjában az átalakult magyar gazdaság működésének, szerkezeti változásainak, nemzetközi versenyképességének, felzárkózási esélyeinek és európai-uniós

csatlakozásának, a piacoknak és a társadalmi jólétnek, a gazdasági folyamatok társadalmi beágyazottságának vizsgálata állt.

II. Az év folyamán elért kiemelkedő kutatási eredmények

EU-integrációs kutatások

A Lisszaboni Folyamatba történő magyar bekapcsolódás lehetőségeit tanulmányozva a versenyképesség javítása, az IT, az innováció és oktatás, a teljes foglalkoztatottság és társadalmi kohézió szempontjából az EU-nak a Gazdasági és Monetáris Unió létrehozása óta legfontosabb kezdeményezését, a Lisszaboni Stratégiát elemezték. A Lisszaboni Folyamat a tagországokat és az uniót stratégiai gondolkodásra sarkallja, fórumot nyújt az uniós szakemberek és politikusok számára, ahol azok kicserélhetik tapasztalataikat a szakpolitikák terén, a célok megvalósításának nyomon követése hosszabb távú politikai elkötelezettségre ösztönöz. Rámutattak arra, hogy ugyanakkor a Lisszaboni Stratégia célkitűzések sokaságával agyonterhelt, a közöttük lévő összefüggéseket figyelmen kívül hagyó, túlságosan ambiciózus stratégia; hiányzik belőle az egyes országok és az unió egésze számára definiált célok elválasztása, annak vizsgálata, hogy vajon az EU-szintű koordináció az egyes célkitűzések esetében jólétet növelő vagy csökkentő-e a tagországok számára, és hogy milyen koordinációval lehet hatékonyan egy irányba ösztönözni a tagországokat.

Az Erdély, a Felvidék és a Vajdaság gazdasági átalakulását vizsgálva regionális megközelítésben feltérképezték a határ menti részben magyarok által lakott megyék és nagyobb régiók gazdasági helyzetét, a privatizáció és a külföldi tőkebefektetések jelenlétét vagy éppen hiányát. Megállapították, hogy nagyon jelentős a gazdasági fejlődésben az eltérés, amit többek között a földrajzi fekvés, az infrastrukturális ellátottság, a korábbi iparosítás jellege, a munkavállalók szakképzettsége és az oktatási centrumok jelenléte befolyásol. Erdélyben nagyon különböző fejlődési utak alakultak ki az egyes határ menti megyék között, a Felvidéken a kitorési lehetőségek korlátozottabbak, nagyon komoly elmaradottság és súlyos munkanélküliség tapasztalható. A Vajdaság Szerbián belül egy fejlettebb régióként írható le, ezen belül a magyarok által lakott alrégióra az elmaradottság a jellemző. Erdélyben és a Felvidéken a gazdasági felemelkedést elősegítheti az autópálya-építés és az ipari parkok létesítése.

Makrogazdasági kutatások

A monetáris politika hatásmechanizmusai c. kutatás során azt tanulmányozták, hogy a kamatlábaknak egy kis nyitott gazdaságban szabad tőkeáramlás mellett milyen különböző hatásai vannak az árszintre, illetve a különböző nominális árakra. Míg a zárt gazdaságban csupán a nominális és reálkamatláb megkülönböztetése lényeges, a nyitott gazdaságban a kamatlábak vizsgálatánál meg kell fontolni a kamatlábparitás kérdését is. Tisztázni kell a reálkamatláb összetevőit, amelyben fontos szerepet kap mind az árfolyam begyűrűzés (pass-through), mind pedig a kockázati prémium mértéke. A kamatláb hatások vizsgálatánál először azt a mechanizmust kell szemügyre venni, amely által a kamatláb befolyásolja a tartós jóságok költségét (explicit vagy implicit bérleti díját). A második mechanizmus a beruházás és a hazai kamatláb viszonyára vonatkozik. A külfölddel versenyző szektor beruházásai egy bizonyos értelemben függetlenek a hazai reál kamatlábaktól. Harmadszor bizonyos árazási viselkedések vizsgálendók. Belátható, hogy a kamatláb olyan növelése, ami nem változtat a jelenlegi árfolyamon, árszintnövelő az importőr ország számára. Megállapítható, hogy ha van is a kamatlábaknak keresleti hatása a zárt gazdaságban, a kis nyitott gazdaságban ez vélhetőleg sokkal gyengébb. Egy olyan monetáris politika, amely az árfolyam erősítését

kamatláb növelésén keresztül éri el – legalábbis részben – önellentmondó, amennyiben ezt a pillanatnyi árfolyam erősödéssel ellentétesen ható határidős árfolyam és nominális kamatláb hatások kísérik.

Ír kutatói együttműködéssel folytatódott a magyar HERMIN modell kiépítése. Ez a többszektoros ökonometriai makromodell a magyar gazdaság növekedését és a gazdaság szektorainak kölcsönös összefüggéseit jeleníti meg a kilencvenes évek adatai alapján, mintegy 20 magatartási egyenlet és 150 azonosság segítségével. A modell különösen alkalmas az EU támogatások és a nemzeti fejlesztési programok sokirányú hatásainak szintetikus elemzésére, az ezzel kapcsolatos fejlesztési politika variánsainak értékelésére. A HERMIN modellcsalád alapstruktúráját követő, a magyar sajátosságokat is visszatükröző modell eredményei azt mutatják, hogy a magyar gazdaság a többi EU támogatásban részesülő tagországhoz viszonyítva kifejezetten rosszul hasznosítaná az EU transfereket a 2007–2013-as költségvetési és fejlesztési időszakban. További vizsgálatokkal kell eldönteni, hogy az eredmény a magyar gazdaság strukturális sajátosságaival, a tervezett fejlesztések makroösszetételével, vagy modell-technikai okokkal magyarázható.

A bérpolitika és a foglalkoztatáspolitikai nemzetgazdasági összefüggéseinek makrogazdasági elemzése során a minimálbér hatásaival foglalkoztak. A minimálbér-emelés a munkapiacra közvetlenül hat a keresletre és a kínálatra. Közvetett hatásai azonban túlmutatnak a munkapiacra, ezért azokat egy makromodell keretei között szükséges elemezni. A makromodellben háromféle munkafajta és tíz ágazat van; az egyes ágazatokhoz tartozó vállalatok az árképzésükben és az adó- és járulékelkerülés mértékében különböznek. A minimálbér-emelés munkapiaci feszültséget generál: csökkenti a foglalkoztatást a szakképzetlenség körében. Mivel az árszint az átlagbérnél gyorsabban nő és az aggregált foglalkoztatás is csökken, így csökken a reálfogyasztás. A vállalatok profitja és beruházása csökken, ugyanakkor a vállalati profit csökkenése már csekély mértékű adóelkerülés-növeléssel is ellensúlyozható. A minimálbér-emelés hatására nőnek ugyan az adóbevételek, viszont a kiadások nagyobb mértékben nőnek, így általában romlik az egyenleg. Aki tehát a minimálbér emelését követeli, annak ezekkel a következményekkel kell számolnia.

A Vállalati szintű termékárak a külkereskedelemben c. kutatás a feldolgozóipari vállalatok termékszintű export- és importadatai alapján megállapította, hogy egy adott importált termék ára jelentősen változik a vásárló cégek szerint. Az importárakat a vállalat különböző ismérveivel lehet összefüggésbe hozni: méret, külföldi tulajdon, piaci részesedés. Ez alapján a „vállalatra árazás” elmélete fogalmazható meg, ahol a felár a technológia és a vásárló vállalat versenykörülményeitől függ. Az elméleti eredményt az adatok is alátámasztják, az importárak magasabbak a nagyobb piaci részesedéssel rendelkező cégeknél és azoknál, ahol a folyó termelő felhasználás magas részesedést ér el a költségekben. A vásárló piaci ereje összefügg a magasabb importárral, ezt az endogén kapcsolatot figyelembe kell venni. Megmutatható, hogy a termékkategóriákon belüli jelentős, nem megfigyelhető költség-heterogenitás nem függ össze a magyarázathoz felhasznált vállalati jellemzőkkel. A vállalatra árazás jelentős, az ily módon magyarázott árak relatív szórása 21,5%.

Kutatás folyt a gazdasági ingadozás Közép-Kelet Európában témakörben, amely a külső sokkoknak az üzleti ciklusok változékonyságában betöltött szerepét, a különböző áttételi csatornák és ezek időbeli alakulását vizsgálta. A figyelem az euró-zónából érkező sokkokra összpontosult. A sokkok hatásmechanizmusainak dinamikus empirikus modelljében felhasznált instrumentális változós megközelítéssel azonosítható a pénzügyi- és árupiacokon keresztül érvényesülő hatás. Az eredmények azt mutatják, hogy a külső sokkok az előrejelzési hiba viszonylag jelentős részét magyarázzák meg a KKE országokban, ugyanakkor a

változékonyság jelentős része országon belüli okokra vezethető vissza; az előrejelzési hiba felbontásakor tapasztalt alacsony kovariancia szerint a pénzügyi és árupiaci csatornák egymásra többnyire ortogonálisak, Magyarországot, Oroszországot és Szlovákiát kivéve. A pénzügyi csatorna a rugalmas árfolyamrendszerű országokban fontosabb. A pénzügyi csatornán keresztüli áttétel fontosabb Csehországban, Észtországban, Romániában, Litvániában, Oroszországban és Szlovéniában. Az árupiaci csatorna dominál Horvátországban, Magyarországon és Lettországon, valamint valamelyest Szlovákiában. Nincsen komolyabb különbség az új és régi EU tagországok között a pénzügyi piaci csatorna tekintetében, ugyanakkor az árupiaci csatorna valamivel fontosabb az új tagországok esetében.

Az euró bevezetésének mikroökonómiai szempontjait vizsgálva arra kerestek választ, hogy az „egy termék – egy ár” törvénytől való eltérés magyarázható-e olyan reáltényezőkkel, mint a szállítási és elosztási költségek. Ha a kereskedelem költséggel jár, a különböző helyeken kapható termékek árai egymással összefüggnek a termékkel kereskedés esetén. A szokásos jéghegy típusú szállítási költség feltevés helyett a szállítási költség a szállítási ágazat jellemzőivel közelíthető meg, feltéve, hogy az ágazat különböző termelési tényezőkből a szállítandó terméket előállító ágazatra jellemzőtől eltérő mennyiséget használ fel. Elsőként egy látens faktor modell került felhasználásra annak tisztázására, hogy a távolság-specifikus (szállítási) vagy a helyspecifikus (kiskereskedelmi) tényezők magyarázzák-e az USA városokra mért „egy termék – egy ár”-tól való eltérést. Számos termékre ez a két tényező együttesen 10-20%-ot magyaráz az árak szórásából. A becsült szállítási faktor a kőolaj árával mozog együtt. A következő lépésben a különböző városokban mért relatív árak szórása számítható ki úgy, hogy a szállítás ára általános egyensúlyi keretben határozódik meg. A szórás nagy, ha (i) a terméket költséges szállítani (ii) a terméket a szállításától eltérő tényezőigényű ágazatban állítják elő. Az előzetes számítási eredmények szerint a szállításhoz hasonló tényezőintenzitású termékek relatív szórása alacsonyabb. Ezeket a termékeket költséges szállítani, ami segíthet megoldani Engel and Rogers (2001) rejtélyét, miszerint a kevésbé kereskedhető termékek relatív ára kevésbé változékonny.

Vállalati és ágazati kutatások

A nemzeti innovációs rendszer erősítésének lehetőségeit vizsgálva arra a következtetésre jutottak, hogy a külföldi tulajdonú vállalatok meghatározó szerepet játszanak a magyar gazdaságban. Emiatt fontos, hogy átfogó gazdaságfejlesztési politikával olyan gazdasági, intézményi környezet alakuljon ki, amely eléggé kedvező a befektetők számára, s ne kizárólag a béreket vegyék figyelembe, amikor a kapacitásaik bővítéséről vagy áthelyezéséről döntenek. Ehhez elsősorban a nemzeti innovációs rendszert (NIR) kell erősíteni. A K+F tevékenységnek a kormány által elfogadott, explicit innovációs stratégia keretében, nemzeti innovációs rendszer szemléletben kell megvalósulnia. A NIR szemlélet érvényesítése világos stratégiai elképzelések kidolgozását, a szakpolitikák és ennek megfelelően a különböző minisztériumok jelenleg szétforgácsolódó erőforrásainak, másrészt az állami és magán erőforrásoknak az összehangolását kívánja meg.

A Lisszaboni folyamatba történő magyar bekapcsolódás kutatása szerint a csatlakozó országok többségében még jelentős hatékonyságnövekedést kínálnak a hálózatos szolgáltatások további átalakulási, privatizációs lehetőségei. A hálózatos szolgáltatások további reformjai nélkül nem várható a piacnyitástól remélt hasznok elérése. A monopolhelyzetű vagy jelentős piaci erővel rendelkező cégek versenykorlátozó képessége még mindig számottevő. A hálózatos szolgáltatások verseny piacainak megteremtése együtt járhat egyes fogyasztói csoportok szolgáltatáshoz való hozzáférési problémáinak megnövekedésével. A liberalizáció ezért mindenütt párosult a szolgáltatási kötelezettség

szigorításával, a hozzáférés és az alapszolgáltatások körének meghatározásával. Az egyetemesen elérhető, folyamatosan és megfizethető áron nyújtott szolgáltatás elvének érvényesüléséhez a csatlakozó országok a Strukturális Alapokból is forrásokhoz juthatnak például olyan fejlesztésekre, amelyek a mobil távközlési szolgáltatások, vagy a szélessávú internet hozzáférés területi lefedettségét növelik.

Az Infokommunikációs technológiák: növekedés, hozzáférés, szabályozás c. kutatás a nemzetközi tendenciák vizsgálatánál kitért az amerikai és az európai helyzetre, fejleményekre, gyakorlatra is. Ez lehetőséget adott egy „piacosabb” megoldás és az EU általában „aktivistább” felfogásának elemzésére. Egyik legfontosabb megállapításuk az, hogy az egyre olcsóbb infokommunikációs technológiák esetében lényeges termelékenység növelő hatást csak az hozhat, ha a felhasználók egyéb termelési tényezőiket a korábitól radikálisan eltérő módon, innovatívan párosítják az infokommunikációs technológiákkal. Az ICT teljeskörű kihasználása kiegészítő beruházásokat igényel, akár fizikai értelemben, de még inkább a szervezet, a képzettség megújítása értelmében. Az infokommunikációs technológiák terjedése sok helyütt kiváltotta a termelési, előállítási folyamatok újrászervezését, aminek eredményeként a szervezeti változásokban megtestesülő tudás halmozódott fel.

Munkagazdasági kutatások

A foglalkoztatottság és a munkaerő kínálat összefüggéseit vizsgálva megállapították, hogy a kutatás a magyarországi aggregált foglalkoztatási szint elmaradásának zömét az alacsony iskolázottságú népesség rendkívül alacsony foglalkoztatási hányadával magyarázza. Feltárták, hogy az ország foglalkoztatási elmaradása alapvetően az alacsony iskolázottságúak foglalkoztatásból való kiszorulására vezethető vissza és ez a folyamat igen nagy részben az átmenet korai szakaszában ment végbe. Bemutatható, hogy a keresleti oldal meghatározó szerepet játszott a munkapiacról való kiszorulás folyamatában. A rugalmas bérmeghatározás a rendszerváltás éveiben kiterjedt, alacsony bérű népesség kialakulásához vezetett. A rendelkezésre álló adatok által megszabott vállalati körben (közepes és nagyvállalatok) a képzetlen munka iránti kereslet viszonylag rugalmas, a kereslet érzékeny a tőkeköltség és a saját bér arányának változására. Annak, hogy a képzetlen munka könnyedén helyettesíthető tőkével fontos következménye, hogy a képzetlen munkások foglalkoztatására elsősorban nem a magas relatív béreik, hanem általánosságban a tőkeköltségekhez viszonyított magas munkaköltségek jelentenek veszélyt. Az ingázási költségek jelentősen korlátozzák az alacsony iskolázottságú falusi népesség foglalkoztatását, miközben a magasabb képzettségűek munkavállalási esélyeire nem gyakorolnak érdemleges befolyást.

A rendszerváltást követő 12 évben a vállalatok munkaerő-keresletét meghatározó tényezők vizsgálata szerint a vállalatok egymással párhuzamosan döntenek bérekről és foglalkoztatásról, a munkakereslet alakulására nagyobb hatással vannak a vállalat termékének piacait érintő tényezők, elsősorban is az importverseny. Ez a hatás azonban az esetek túlnyomó részében meglehetősen kicsi, így általában nem befolyásolja lényegesen a vállalat viselkedését. A 90-es évek közepéig jelentős hatással volt a regionális munkanélküliség alakulása a bérpolitikára, de a vállalatok gyorsan alkalmazkodtak a kialakult helyzethez, és miután a munkapiaci környezet hatása beépült a bérekbe, a további változást már érdemben nem befolyásolta a munkanélküliség. A 2001–2002-es makrogazdasági sokkoknak elsősorban a vállalatok bérpolitikájára volt érdemi hatása: a vállalatok a korábbinál kevésbé rugalmasan alkalmazkodtak a megváltozott körülményekhez, és kevésbé voltak hajlandók osztozkodni dolgozóikkal a termelékenység-növekmények hozamán. A munkakeresletben nem figyelhetők meg ilyen egyértelmű tendenciák a mintaidőszak vége felé. Ugyanakkor a foglalkoztatási rugalmasságok változása azt mutatja, hogy megnőtt a vállalatok bizonytalansága a követendő stratégiát illetően.

A Háztartások a tudás- és munkaerőpiacon c. kutatás alapvető célja a háztartások jövedelmi, kiadási, aktivitási és képzettségbeli egyenlőtlensége és mobilitása időbeli alakulásának vizsgálata volt. A kutatási program legfontosabb módszertani eredménye a megfelelő adatbázis létrehozása volt. A KSH éves háztartási költségvetési felvételeiből kiindulva az 1998–2000 és az 1999–2001 közötti periódusokra két rotációs panel adatállomány készült el. A mikroadatokat szerint a háztartási jövedelmek 1997-ben voltak a mélyponton és dinamikus növekedés eredményeként 2001-re az 1993-as szintet érték el ismét. A jövedelmeknek ez a visszarendeződése azonban csak átlagosan igaz. A jövedelem-csökkenés időszakában megkezdődött relatív elszegényedési folyamatok a növekedés során nem fordultak meg, hanem irreverzibilisnek bizonyultak. A tartós vesztesek között a legfontosabb csoportok a 15 éven aluli gyermekeket nevelő családok és a munkanélküliek. A romló anyagi helyzetű háztartások jóval több mint a fele már csak alapvető kiadásai csökkentésével tudott reagálni. A növekvő egyenlőtlenségeknek és relatív immobilitásnak jelentős intergenerációs hatása van. A háztartások anyagi helyzetének alakulása nagy mértékben befolyásolja a továbbtanulásról és a gyerekek jövőjét jelentősen meghatározó egyéb képzéseken történő részvételtől szóló döntéseket. A tudáshoz való hozzájutásban kedvező folyamat, hogy összességében javult az érettségit adó középiskolába járók aránya, nőtt mind a középfokú, mind pedig a felsőfokú oktatásban való részvétel. Csökkent a munkapiacról kiszoruló fiatalok aránya. Van a fiataloknak egy jelentős csoportja, amelynek a helyzete a legtöbb mutató szempontjából rossz és lényegében változatlan: az alsó két jövedelmi decilishez tartozó, inaktív háztartásokban, többnyire munkanélküli vagy segéd-, illetve betanított munkát végző háztartásfővel él, kisebb településeken lakik, a szülők iskolai végzettsége legfeljebb szakmunkásképző.

A felsőfokú végzettségűek munkaerőpiaci helyzetének felmérése során két nagy adatfelvétel és két nagyméretű adatbázis feldolgozásával elemezte a felsőfokú képzettségek munkapiaci hasznosulását. Az eredmények szerint az időszak második felétől a felsőfokú végzettségűek relatív elhelyezkedési előnye mérséklődik, s hasonlóképpen csökken relatív állásvesztési előnyük, az időszak végén a munkanélküliség kockázatát tekintve helyzetük nem jobb, mint a gimnáziumot végzetteké.

A munkanélküli segélyezéssel kapcsolatban empirikus vizsgálatot folytattak a járadékosok ellenőrzéséről. Ez arra kereste a választ, hogy meggyorsítható-e a segélyezettek elhelyezkedési üteme az elhelyezkedési hajlandóság és a segélyezés feltételeként szabott magatartási követelmények módszeres ellenőrzésével, illetőleg az álláskeresés fokozott ösztönzésével. Megállapították, hogy a segélyben részesülők az utóbbi években lényegesen

ritkábban keresik fel a munkaügyi kirendeltségeket, továbbá azt, hogy a munkaügyi szervezet elhanyagolja a járadék indokoltasági feltételeinek, illetve a járadékosok elhelyezkedési készségének vizsgálatát. Az eredmények azt mutatják, hogy a munkanélküli-járadékban részesülők gyakoribb berendelése és az önálló álláskeresés ellenőrzése nem gyakorolt jelentős hatást a férfiak és a fiatalabb nők magatartására, viszont a 30 éves és idősebb nők körében a járadékfolyósítás időtartamát csökkentette, az elhelyezkedés valószínűségét megnövelte. A legalább 30 éves nők körében a kezelési csoport tagjainak elhelyezkedési valószínűsége mintegy 40 százalékkal magasabb volt a kontrollcsoportéhoz viszonyítva. A hatás elsősorban a férjezett nőknél jelentkezik és annál erősebb, minél kisebb a munkanélküliség a helyi munkapiacra.

A technikai fejlődés hatása a foglalkozási szerkezet és az iskolai végzettség alakulására c. kutatás megállapította, hogy Magyarországon 1980–2001 között a high-tech ágazatok előtérbe kerülésével együtt járt a közvetlen termék-előállító – ipari, mezőgazdasági – foglalkozások részarányának jelentős csökkenése, a termelést és a fogyasztást kiszolgáló foglalkozások előnyére, párhuzamosan az átlagos végzettségi szint emelkedésével. Mégsem mutatható ki kapcsolat a technikai változást kifejező szerkezeti változás és az iskolai évek által kifejezett végzettségi szint változása között. Azért nem, mert az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező, csökkenő részarányú csoportokban az átlagosnál gyorsabban nőtt a teljesített iskolaévek száma, másképpen, bár a magasabb végzettségű foglalkoztatottak részaránya emelkedett, de az általuk teljesített iskolaévek száma az átlagnál lassabban nőtt. A munkapiacra a kínálat minősége felülmúlta a keresletét.

Közpolitikai kutatások

A magyar általános iskolák hatékonyságát vizsgálva először került sor Magyarországon olyan oktatási költség-függvények becslésére, amelyek az iskolák eredményességét is figyelembe vették, illetve az iskolák hatékonyságának határ-függvényekkel történő becslését is megkísérelték. Az eredmények szerint a hatékonyság terén igen jelentős különbségek vannak az általános iskolák között, és a hatékonysági mutató átlagos értéke is viszonylag alacsony. Kimutatható, hogy az iskolamérettől független hatékonyság-veszteségek sokkal jelentősebbek, mint az azzal összefüggő, a méretgazdaságosság kihasználatlanságából adódó veszteségek. Végül, az egyes iskolák hatékonysága összefügg ugyan a gyermeklétszám csökkenésével, de az összefüggés magyarázó ereje kicsi; a hatékonysági problémák hátterében a demográfiai változások hatásán túli tényezőket kell keresni.

Agrárgazdasági kutatások

A makroökonómiai változóknak a mezőgazdaságra gyakorolt hatását vizsgáló kutatás arra kereste a választ, hogy kimutatható-e hosszú távú kapcsolat makroökonómiai mutatók és agrárgazdasági mutatók között. A kointegrációs módszerrel készült vizsgálat hosszú távú kapcsolatot leíró egyenleteket állított fel, amelyek bizonyítják a változók kointegráltságát, vagyis a közös hosszú távú dinamika létezését. A mezőgazdasági árak gyengén exogének a makroökonómiai változókra nézve. Ez azt jelenti, hogy makroökonómiai sokk esetén nincs, ami a hosszú távú növekedési pályára visszaterelje a mezőgazdasági árakat, vagyis az esetleges sokkok permanens változásokat idéznek elő.

A Kereskedelemelmélet és magyar agrárkereskedelem témakörben folytatott vizsgálatok a konstans piaci részesedés modelljének segítségével értékelték az EU-ba irányuló magyar agrárexport 1991–2000 közötti teljesítményét. A társulási szerződéssel járó részleges kereskedelem-liberalizálás a várakozásokkal ellentétben dinamikus növekedés helyett az

agrárkivitel csökkenését hozta. Miközben egyaránt hatottak a növekedés és a csökkenés irányába húzó erők. Az exportban a növekedés fő forrása az EU élelmiszerimportjának általános emelkedése volt. Ugyanakkor a magyar agrárkivitel elsősorban azokra a termékekre koncentrált, melyek importkereslete az átlaghoz képest kevésbé nőtt. A magyar EU-agrárexport általános versenyképessége más exportőrökhöz képest jelentősen romlott. Az EU-exportjukat növelő közép-európai versenytársaknál viszont az EU piacának bővülése helyett az agrárexport fő hajtóereje az általános versenyképesség javulása volt ugyanúgy, mint a sikeres magyar exporttermékek esetében.

III. Hazai kapcsolatok és pályázatok

A kutatási témák sokoldalú és több nézőpontú megközelítését elősegítendő az intézet különösen fontos szerepet szán a hazai és külföldi tudományos műhelyekkel való együttműködésnek, valamint – a kutatói utánpótlás biztosítása érdekében – a fiatal kutatók felvételének és továbbképzésének. Kezdeményező szerepet vállal a hazai közgazdasági közélet színvonalának emelésében, tevékenyen részt vesz szakmai szervezetek munkájában.

Továbbra is intenzív a KTI részvétele a hazai felsőoktatásban. A Budapesti Corvinus Egyetemen és a Veszprémi Egyetemen – amelynek oktatómunkájában 1997, illetve 2000 óta az intézet kihelyezett tanszékként vesz részt – 14 munkatárs oktatott tanszékvezetőtől az óraadóig. Aktívan részt vettek a posztgraduális képzésben, a vezető munkatársak közreműködésével alapított doktori iskolák munkájában. Kutatóik folytatták a pécsi, a kaposvári, a szegedi, a debreceni egyetem, illetve az ELTE Társadalomtudományi Kara, a Budapesti Műszaki és Gazdasági Egyetem, a Budapesti Gazdasági Főiskola, a Közép-Európai Egyetem (CEU) hallgatóinak közgazdasági, szociológiai, matematikai alap- és továbbképzésében hosszú évek óta végzett oktatómunkájukat.

2004-ben a legtöbb kutatás (24) változatlanul az OTKA támogatásával folyt, ez évben újra sikeresen szerepeltek az intézet kutatói az OKTK pályázatokon (9).

Többéves, szerteágazó koordinációs és szervezési feladatot rótt az intézetre, nagyméretű saját és partnerintézményi kutatási, szolgáltatási és vezetési kapacitást kötött le a 2004-ben lezárult *A tudás alapú gazdaság és munkaerőpiac Magyarországon* c., az intézet konzorciumi vezetésével folytatott NKFP-projekt.

Színvonalas, értékes munkának ismerte el a megrendelő Külügyminisztérium a közbeszerzési pályázat keretében kapott megbízás teljesítéseként elkészült *A lisszaboni folyamatba történő magyar bekapcsolódás lehetőségei* c. tanulmányt. Az intézet több éves eredményes, elismert pályázati kutatási tevékenységének alapján kaptak meghívást a KTI kutatói a Foglalkoztatási és Munkaügyi Minisztériummal közös Humánerőforrás-fejlesztési Operatív program kidolgozására. 2004-ben, az MTA kiadásában jelent meg *A tudomány a gyakorlat szolgálatában* c. könyv, amely kutatás első eredményeit tartalmazza.

A „Közösen a Jövő Munkahelyeiért” Alapítvány, valamint a Magyar Közgazdász Alapítvány évek óta támogatja a munkapiaccal foglalkozó kutatások megjelentetését. Tanulmányok elkészítésére kaptak még megbízást a Miniszterelnöki Hivataltól (a VKI-vel közösen), a Gazdasági és Közlekedési Minisztériumtól, a Magyar Nemzeti Banktól, a CIB Banktól, a Gazdasági Versenyhivataltól. A KTI kutatói aktívan részt vesznek az akadémiai bizottságok munkájában, legtöbbször a Munkatudományi, a Közgazdaságtudományi és a Pénzügytani Bizottságban. Ugyanakkor jónéhány tudományos szervezet, egyesület, alapítvány kormányzati

intézmény számított az intézet kutatóinak szakértői tevékenységére. Külföldi tudományos szakfolyóirat-cikkek lektorálására 12, hazaiakéra 22 alkalommal kaptak felkérést munkatársaik.

Az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány támogatásával 2000-ben indították el a közismertté vált és széles szakmai körben hasznosított *Munkaerőpiaci Tükör* c. évkönyvsorozatot. A sorozat 2004. évi kötetével olyan kiadvány összeállítására törekedtek, amely a foglalkoztatási szolgálat szervezeteiben, a közigazgatásban, az önkormányzatokban, a civil szervezetekben, oktatási intézményekben és kutatóintézetekben, valamint a sajtóban dolgozók számára jól hasznosítható információkat nyújt a magyarországi munkaerőpiaci folyamatokról, a foglalkoztatáspolitikai jogszabályi és intézményi környezetéről, a munkaerőpiaci kutatások friss eredményeiből. Ugyancsak megjelentették a *Labour Market Yearbook – Review and Analysis 2004* c. angol nyelvű évkönyvet.

Az intézet kutatási eredményeit elérhetővé teszi és egyúttal fórumot ad a másutt születő tudományos eredményeknek az évek óta eredményesen, egyre nagyobb publicitással zajló gazdaságelméleti és -politikai szeminárium-sorozat.

A KTI-ben született kutatási eredmények gyors közzétételét és vitára bocsátását szolgáló *Műhelytanulmányok/Discussion Papers* kiadványsorozatban 2004-ben 26 tanulmány került kiadásra. A Budapesti Corvinus Egyetem Emberi Erőforrások Tanszékével közösen kiadott *Budapest Working Papers on the Labour Market – Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek* sorozatban 2 angol és 5 magyar nyelvű kötet jelent meg. A kiadványok iránti hazai és külföldi érdeklődés kielégítésére azokat honlapjukon is elérhetővé tették.

Rendezvények, konferenciák sorozatával ünnepelte meg az intézet alapításának 50. évfordulóját. Ennek jegyében tartották meg júliusban az immár hagyományossá vált *Nyári Műhely* konferenciát, a kutatói utánpótlás bázisát képező külföldön tanuló fiatal magyar közgazdászok friss kutatási eredményeinek fórumát. Októberben zajlott le a *Gazdasági növekedés és fejlődés (Economic Growth and Development)* c. nemzetközi konferencia, amelyen hat, a gazdasági növekedés és fejlődés különböző vonatkozásait vizsgáló tanulmány került bemutatásra és megvitatásra.

Az ünnepi sorozatba illesztették az MTA Munkatudományi Bizottságával közös szervezésben évente megrendezésre kerülő munkatudományi konferenciát, amelyre ezúttal novemberben, Szirákon került sor *Tudásalapú társadalom és munkaerőpiac Magyarországon a XXI. században* címmel. A négy szekcióban folytatott konferencia egyben a hasonló című, az intézet koordinálásában folytatott NKFP-program zárókonferenciája volt.

Szintén a jubileumi rendezvénysorozat keretében a Budapesti Corvinus Egyetemen zajlott le a „Mezőgazdaság az átmenetben, átmenet a mezőgazdaságban” c. agrártudományi konferencia. A rendezvényen hat külföldi és négy hazai agrárközgazdász tanulmánya került bemutatásra és megvitatásra, az intézet komoly hagyományokra támaszkodó agrárkutatásainak új eredményeit szembesítve az agrárgazdaságtan új nemzetközi eredményeivel.

A Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztériummal közösen szervezett *A foglalkoztatás perspektívái Magyarországon* c. szakmai találkozó a Magyarországon zajló alkalmazott munkagazdaságtani kutatásokat bemutató, illetve azok legújabb eredményeit exponáló konferencia célja a hazai foglalkoztatási helyzet és munkaerőpiaci rugalmasság kérdéskörének vizsgálata, illetve egy specifikusabb, az oktatás és a munkapiac kapcsolatát elemző

interdiszciplináris, szociológiai és közgazdaságtani megközelítéseket ötvöző diskurzus megteremtése volt.

IV. Nemzetközi kapcsolatok és pályázatok

A 2004-es évben a KTI növelte jelenlétét az EU nemzetközi kutatás–fejlesztési tevékenységében mind az európai kutatás–fejlesztési keretprogramokban való részvétel, mind pedig az Európai Bizottság kutatási hálózat építő tevékenységének tekintetében. A bekapcsolódás tematikailag is szélesítette az intézet nemzetközi pályázati tevékenységét.

A KTI magyarországi képviselőjében részt vesz az Európai Bizottság Vállalkozási és Ipari (E&I) Főigazgatósága által indított *Trend Chart on Innovation* c. európai innovációkutatási és -politikai programban. 2004-ben hazai konzorciumi tagként kapcsolódott be az Európai Bizottság Kutatási Főigazgatóságának (JRC) technológiai intézete (IPTS) meghirdette *Európai technológiai-gazdasági irányelvet támogató hálózat* munkájába (ETEPS), valamint az ERAWATCH, hasonló tematikájú, ugyancsak JRC–IPTS-programba.

A 2004-ben zárult, valamint jelenleg is folyamatban lévő EU FP5-ös kutatási programok (ACCESSLAB, COMPPRESS) mellett sikeresen szerepeltek az EU 6-os keretprogramjában is. A KTI konzorciumi tagként vesz részt az *Industrial restructuring in the NIS: experience of and lessons from the new EU Member states* (INDEUNIS) c., a 6. keretprogramban nyertes kutatásban (INCO–2003–D2), amely az ipari struktúrák átalakulását vizsgálja Közép-Kelet-Európában az új EU-tagállamok, valamint az újonnan függetlenedett államok körében.

Az EU K+F-intézményrendszere mellett az intézet egyéb nemzetközi pályázati rendszerekben is sikeres volt. Az év elején a Világbank finanszírozásával működő Global Development Network programban három kutatásra nyert támogatást: a magyar közoktatás hatékonysága, a technológiaátterjedés, illetve a Közép-Európai kereskedelem dinamikájának témakörében.

V. Az év folyamán megjelent jelentősebb publikációk

Könyvek

Fazekas Károly–Varga Júlia (szerk.): Munkaerőpiaci tükör, 2004, MTA KTI–Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 2004, 356.

Fertő, Imre: Agri-food trade between Hungary and the EU. Századvég, Budapest, 2004, 257.

Laki Mihály–Szalai Júlia: Vállalkozók vagy polgárok? A nagyvállalkozók gazdasági és társadalmi helyzetének ambivalenciái az ezredforduló Magyarországon. Osiris, Budapest, 2004, 272.

Tanulmányok

Fertő, Imre–Szabó, G. Gábor–Bárdos, Krisztina: Transaction cost economics considerations regarding to the Hungarian fruit and vegetable sector. *Studies in Agricultural Economics* 100 (2004) 101–114.

Halpern László–Koren Miklós–Kőrösi Gábor–Vincze János: A minimálbér költségvetési hatásai. *Közgazdasági Szemle* 51 (2004) 4. 325–345.

Havas, Attila–Edler, J.: Einbinden, um aufzuholen: Die Erweiterung in der Forschungs- & Technologiepolitik. *Osteuropa* 54 (2004) 5–6. 413–429.

Kapitány, Zsuzsa–Molnár, György: Inequality and income mobility in Hungary, 1993–1998. *Europe-Asia Studies* 56 (2004) 8. 1109–1129.

Karsai Judit: Honnan remélhetnek kockázati tőkét a magyarországi vállalkozások? *Külgazdaság* 48 (2004) 4. 60–70.

Kertesi Gábor–Köllő János: A 2001. évi minimálbér-emelés foglalkoztatási következményei. *Közgazdasági Szemle* 51 (2004) 4. 293–324.

Kézdi, Gábor–Bound, J.–Groen, J.–Turner, S.: Trade in university training: Cross-state variation in the production and use of college-educated labor. *Journal of Econometrics* 121 (2004) 1–2. 143–173.

Major Iván: A korlátozó szabályozástól az ösztönző szabályozásig. *Közgazdasági Szemle* 51 (2004) 6. 501–529.

Rimler Judit: Foglalkozás és végzettség. *Közgazdasági Szemle* 51 (2004) 12. 1172–1187.

Semjén András–Tóth István János: Rejtett gazdaság és adózási magatartás, 1996–2001. *Közgazdasági Szemle* 51 (2004) 6. 560–583.

Simonovits András: Optimális rugalmas nyugdíjrendszer tervezése. Biztosításmatematikai semlegesség és hatékonyság. *Közgazdasági Szemle* 51 (2004) 12. 1101–1112.

Valentiny Pál: Árpés és felfaló árazás. *Közgazdasági elmélet, bírói, szabályozói gyakorlat*. *Közgazdasági Szemle* 51 (2004) 1. 24–45.

Vincze János: Kamatláb és árszint kis nyitott gazdaságban. *Közgazdasági Szemle* 51 (2004) 7–8. 625–637.

VI. A kutatóhely tudományos teljesítményének főbb mutatói

Az igazgató neve: Fazekas Károly

Intézeti átlaglétszám: ¹ 68	ebből kutató: ² 50
Publikációk	
Az év folyamán megjelent összes tudományos publikáció száma: ³	135
<i>Könyv:</i>	
Monográfia:	magyarul: 1 idegen nyelven: 1
szerkesztett kötet: ⁴	magyarul: 2 idegen nyelven: 2
egyéb egységes tartalmú könyv: ⁵	magyarul: 0 idegen nyelven: 0
<i>Tanulmány, cikk:⁶</i>	
Hazai tudományos folyóiratban	magyarul: 48 idegen nyelven: 25
	Idegen nyelven külföldi folyóiratban: 8
Tanulmánykötetben	magyarul: 29 idegen nyelven: 19
Részvétel a tudományos életben:	
Tudományos előadások száma összesen: 95	ebből nemzetközi rendezvényen: 59
Tudományos rendezvény szervezése összesen: 7	ebből nemzetközi: 4
Szakértői tevékenység:	
egyéni szaklektori vélemény összesen: 34	ebből külföldön: 12
opponensi tevékenység összesen: 41	ebből külföldön: 17
Részvétel tudományos testületben:	
elnöki tisztség betöltése összesen: 1	ebből külföldön: 0
tagság összesen: 49	ebből külföldön: 31
Tudományos fokozat megszerzése:⁷	PhD: 2 MTA doktora: 0
Felsőoktatásban végzett tevékenység:	
Felsőfokú oktatási tevékenységet végző munkatársak száma: ⁸ 14	
Ebből doktori iskolában oktatók száma: 7	Doktori iskolát vezetők száma: 1
Előadás kurzusok száma: ⁹ 21	Gyakorlati kurzusok száma: 5
Pályázati adatok:	
OTKA-témák száma: 24	A támogatás összege: 30 M Ft
OKTK-témák száma: 9 M Ft	A támogatás összege: 5
NKFP-pályázat témáinak száma: 4	A támogatás összege: 29 M Ft
Egyéb pályázati témák száma: ¹⁰ 16 M Ft	A támogatás összege: 58
Nemzetközi pályázatok száma: 7	A támogatás összege: 13 M Ft

I. Az intézet fő feladatai a beszámolási évben

a) Nyelvtudományi alap kutatások végzése

- a mai magyar nyelv leírása és nyelvtanelméleti kutatások
- a magyar nyelv történetének kutatása
- élőnyelvi kutatások
- finnugrisztikai, uralisztikai vizsgálatok
- fonetikai kutatások
- neurolingvisztikai és pszicholingvisztikai kutatások
- cigánynyelvi kutatások
- orientalisztikai kutatások

b) Innovációk, fejlesztések végzése

- korpusznyelvészeti kutatások
- lexikográfiai kutatások, az Akadémiai nagyszótár készítése
- a kutatónyelvész-utánpótlás nevelése
- országos nyelvészeti tudományos és információs központ működtetése

II. Az év folyamán elért kiemelkedő kutatási eredmények

a) Nyelvtudományi alap kutatások

A magyar nyelv leírása és nyelvtanelméleti kutatások

A magyar leíró nyelvtani kutatási téma keretében folytatódott a SLIP/SLIM (*Structured Lexicon in Phonology / Morphology*) projektum, a magyar toldalékolási rendszer analógiás viszonyairól két publikáció, a magyar hangtan köréből pedig egy cikk jelent meg.

Sikeresen lezárult a hároméves *Az eseményszerkezet és az operátorszerkezet összefüggése a magyar mondat felépítésében* című OTKA-pályázat, valamint az Utrechti Egyetemmel közös *Nyelvtanelméleti eszközök* című OTKA-pályázat is.

A mód, igeidő és modalitás kölcsönhatásáról és morfoszintaxisáról, a kvantorok és kérdőkifejezések szerkezeti és jelentéstani kérdéseiről hét publikáció jelent meg (ebből négy külföldi kiadványban). A mondattani opcionálisról külföldön publikáltak tanulmányt.

Elkészült a modalitásról szóló könyv kézírata, az aspektus szemantikájáról szóló könyv első fejezete, és a magyar kontrasztív topikokkal foglalkozó monográfia. Nyolc publikáció jelent meg itthon és külföldön szemantikai kérdésekről.

Elkészült az anyanyelvi nevelés új tantervének első változata, valamint az 5–12. évfolyam számára az integrált tanterv nyelvi nevelési része a Sulinova Kht.-vel együttműködésben.

A magyar nyelv történetének leírása

A magyar nyelv történeti nyelvtana középmagyar kori kötetéhez (16–18. század) az alábbi műhelytanulmányok készültek el: A felkiáltó mondatok; A mondat makroszerkezete: a heterogén szerkezetű többszörösen összetett mondatok; A határozottság és a mondat szórendje; Az alany és az állítmány egyeztetése a 18. században; A tárgyas igei szerkezetek; A határozószói alaptagú szerkezetek és sajátos határozói csoportok 16–18. század; Az alanyi, a tárgyi és a minőségjelzői mellékmondatok. Folyamatos a korábban elkészült fejezetek kiegészítése újabban gyűjtött anyaggal.

A középkori kéziratok kritikai szövegkiadása keretében a *Keszthelyi Kódex* bevezető tanulmányából elkészültek az alábbi fejezetek: *A kódex leírása, A kódex története.* Elkészült az *Érsekújvári Kódex* bevezető tanulmányának nyers kézírata.

Élőnyelvi kutatások

Befejeződött a *Budapesti Szociolingvisztikai Interjú (BUSZI)* kutatási program keretében készült 21 interjúban a DBASE fájlok Foxpro fájlá alakítása (egységesítése). Elkészült 40 *BUSZI-2* interjú társalgási moduljai transzkriptjének megformázása, vagyis a txt fájlok html fájlkká konvertálása. Elkészült 10 *BUSZI-2* interjú hangfájlkká bontása, összesen 2861 szerkesztett hangfájl és a *BUSZI-3* és *BUSZI-4* digitalizált állományának katalogizálása.

Elvégezték a *BUSZI-2* adatellenőrzését, a kódolás véglegesítésének előkészítését, valamint a társalgási modulok transzkriptjeinek megformázását és a társalgási modulok lejegyzését tartalmazó html-fájlokhoz a megfelelő hangfájlok hozzárendelését. Folyik a hibalehetőségek kiszűrése és a helyreállítás.

A nyelvi másság dimenziói: a kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei című NKFP-pályázati témában a nyelvcsere és a kétnyelvűség megvalósulási formáit nyolc magyarországi kisebbségi közösségben (beás, horvát, német, romani, román, szerb, szlovák, siket) vizsgálták azonos elméleti és módszertani keretben. Az intézet munkatársainak koordinálásával a szóban forgó közösségek számos kutatója és terepmunkása vett részt a vizsgálatban. Átfogó elemzések készültek a magyarországi román közösségben zajló, nyelvcsereben végződő nyelvi változásokról, a román nyelv revitalizációs lehetőségeiről, a magyarországi siket közösség nyelvi-társadalmi helyzetéről, a siket gyerekek kétnyelvű iskolai oktatásának lehetőségeiről. Kvantitatív és kvalitatív elemzések készültek a kétegyházi román, a pomázi szerb, valamint a mezőtúri (romani) kutatás anyagából. A kutatás záró tanulmányának első változata elkészült.

A magyarországi siketek nyelvhasználatára vonatkozó kutatásban az adatfelvétel folytatódott a Hallássérültek Budapesti Tanintézetében.

Elkészült a *Sociolinguistica* évkönyv számára a 2004. évi magyar bibliográfia.

Az intézet munkatársai 21 magyar nyelvészről szóló cikket készítettek el a *Lexicon Grammaticorum: Who's Who in the History of World Linguistics* 2. kiadása számára. Elkészült az *Encyclopedia of Language and Linguistics* 2. kiadása számára a *Hungary: Language Situation* című cikk.

Befejezték az *-e* és az *is* szórendjéről szóló tanulmányt, a magyar nyelv francia jövevényszavainak hangtani elemzéséről tanulmány készült. Áttekintést készítettek a nyelvi és beszédbeli rendellenességek megközelítéseiről a nyelvtudomány történetében. Folytatódtak a diszlexia prevenciójával kapcsolatos kutatások.

A kodifikált nyelvhasználati formákra vonatkozó attitűdök vizsgálata során lezárult a kérdőíves terepmunka, megkezdődött a kérdőívhez kapcsolódó interjúk készítése. A nyelvvelés megújításának kidolgozásához vitaindító előadások készültek, valamint stilisztikai, szövegtipológiai, névtani és szaknyelvi kutatásokat végeztek.

Finnugrisztikai kutatások

Az *Uráli Etimológiai Archívum* munkálataiban elkészült az *Uráli etimológiai adatbázis* CD-változata és folytatódott az *Uráli Etimológiai Archívum* anyagának kiegészítése. Elkészült a nganaszan és a votják morfológiai elemző rendszer, és közreműködtek a cseremiszi és a nyenyec elemző kifejlesztésében. Létrehozták a színjai osztják értelmező szótár kódolható változatát, és folytatódott a szurguti osztják folklórszövegek lejegyzése. Az ugor és obi-ugor kutatásokban előkészületek történtek egy új magyar hangtörténet kidolgozása lehetőségeinek feltárására, megtörtént az obi-ugor szótagtörténeti munka kiadásának előkészítése, lezárult az obi-ugor kori lexikális innovációk feldolgozása egy értekezés formájában, és elkezdődtek a Schmidt-hagyatékmal kapcsolatos munkálatok. A permi alapnyelvről szóló monográfia kiadásra való előkészítése befejeződött és folytatódott a finnugor összetett szavak feltárását célzó kutatás. A szamojedológiai kutatásokban megkezdődött a nganaszan grammatika kibővített, angol nyelvű változatának előkészítése, lezárult a nganaszan fonológiai leírása és folytatódott a nganaszan tulajdonságfogalmak lexikai kategorizációjának leírása. A lappológiai kutatásokban megkezdődtek egy új északi lapp kresztomátia előkészítő munkálatai.

A *Budapesti Uralisztikai Műhely* III. konferencia anyaga idegen nyelvű változatának első részét publikálták az *Acta Linguistica Hungarica* 51. évfolyamában. A második rész publikációja és a magyar nyelvű szövegek kiadása folyamatban van.

Fonetikai kutatások

A fonetikai kutatások a spontán beszéd koartikulációs folyamataival foglalkoztak. Megtörtént az elméleti alapvetés (a fonetikai és a fonológiai koartikuláció elkülönítése), és folytak kísérletes akusztikai-fonetikai vizsgálatok a laringális résmássalhangzók, a nazálisok, a mássalhangzó–mássalhangzó-kapcsolatok, valamint a semleges magánhangzó funkcióinak tekintetében. Fontosabb eredmények: a kontextusfüggő laringális réshangok idő-, frekvencia- és intenzitás szerkezetének definiálása, a /h/-realizációk fonetikai eltéréseinek magyarázata, a zöngésedés tempófüggőségének igazolása, a semleges magánhangzó tízféle funkciójának és ezek akusztikai-fonetikai vetületének meghatározása. Megjelent az első magyar nyelvű megakadásjelenség-korpusz, kategorizálva a szándékolt közlés feltüntetésével (5000 tétellel). A kutatások eredményei interneten is hozzáférhetők.

Befejeződött az *Időszerkezeti elemek a magyar beszédben* című könyv írása, és megjelent a *Fonetika, a beszéd tudománya* című kötet.

Neurolingvisztikai és pszicholingvisztikai kutatások

Az agrammatikus afáziás kutatások keretében vizsgálati személyektől nyert adatokat értelmeztek. A generatív nyelvelmélet univerzális nyelvten modelljének elvei közül háromnak az afáziabeli korlátozódását mutatták ki: ezek a gazdaságosságra, a tematikus szerepek kiosztására és az egyeztetésre vonatkozó nyelvtani elvek. Az eredményekről három elfogadott publikáció készült.

Az agrammatikus mondatmegértésben bizonyították az igevonzatok tematikus hierarchiájának és a topik-predikátum struktúrájának a hatását. Az agykéreg nyelvi ingerek által kiváltott, bioelektromos potenciálját mérő új kísérleteket végeztek. Kimutatták, hogy a magyar mondatok különböző szórendjeiben a nyelvtani egyeztető műveletek eltérő időzítettségű és eltérő lokalizációjú agyi aktivációs mintázatokkal állnak megfelelésben.

Az afáziás tévesztéseknek, az ép beszédbeli nyelvbtlásoknak, az időskori tévesztéseknek és az autista beszédnek az elemzésével kimutatták, hogy a fonológiai szegmentumokat érintő korlátozottságok környezetfüggő és környezetfüggetlen típusokra oszlanak. Bizonyították, hogy az utóbbiak kizárólag afáziás közlésekben fordulnak elő.

A specifikus nyelvi zavarként (SLI) leírt nyelvfejlődési tünetegyüttes feltérképezéséhez tesztrendszert készítettek és próbáltak ki.

Cigánynyelvi vizsgálatok, kétnyelvűségi kutatások

Elkészült a beás leíró nyelvten *Alsó nyelvi szintek (Hangtan és alaktan)* című első kötete, és elindult a következő kötet (*Szerkezetípusok*) előkészítése.

Háromnyelvű erdélyi roma etnikai alcsoportban végzett antropológiai nyelvészeti terepmunka eredményeit elemezték. Kimutatták, hogy a nyilvános helyzetekben a társadalmi státusrelációkról való egyezkedés az udvariasság és tiszteletiség specifikus nyelvi stratégiáin keresztül zajlik. Romani nyelvi korpuszt hoztak létre, amely alapot ad a nyelvleírás számára.

A *Cigány nyelvek, cigány közösségek: a romani és beás nyelvek komplex nyelvészeti vizsgálata* című OKTK-pályázat keretében feldolgozták a nyelvcsere és a nyelvi revitalizációra, valamint a cigány nyelvekre vonatkozó hazai és nemzetközi szakirodalmat.

Elkészítették *A nyelvcsere és a nyelvi revitalizáció bibliográfiáját*. Vázolták egy lehetséges nyelvmegegyezés/nyelvcsere tipológiáját. Az eredményeket a *Nyelvmegegyezés vagy nyelvcsere? – A kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei* című tanulmányban összegezték.

Orientalisztikai kutatások

Az afroázsiai nyelvészeti kutatások keretében intézeti munkatárs szerkesztette a Werner Vycichnek szentelt emlékkötetet, amelyet a Brill Kiadó (Leiden) jelentetett meg. Publikálták az *Angas-Sura nyelvek összehasonlító szótárát* a D. Reimer Kiadónál. Megjelent a krétai török kádi-regiszterek filológiai kiadása és történelmi értékelése. A turkológiai kutatások közül kiemelkedett az óanatoliai török (óoszmánli) nyelv (14–15. század) vizsgálata; ennek keretében két jelentős szövegkiadás készült el: a *Ferec bad es-sidde* valamint a *Tezkeretü'l-Evliya* 3. része. Folytatódott a nemzetközi turkológia kurrens bibliográfiája, a *Turkologischer Anzeiger* 27. kötetének, valamint az óegyiptomi szótár 3. kötetének készítése.

b) Innovációk, fejlesztések végzése

Korpusznyelvészeti kutatások

Az intézet közreműködésével elkészült a 1,2 millió szót tartalmazó magyar mondattani adatbázis, az ún. *Szeged-korpusz* 2. változata (IKTA-projekt). Az ITEM pályázat keretében nemzetközi együttműködéssel létrehozta egy olyan dokumentumosztályozó rendszert, amely magyar nyelvű szövegeket az EU-ban meghonosított EUROVOC fogalmi hierarchia kategóriái szerint osztályozza. Elkészült az INTEX nyelvelemző rendszer magyar változata, amellyel a szélesebb szakmai közönség magyar szövegeket elemezhet. A rendszer a <http://corpus.nytud.hu/INTEX> webhelyen elérhető.

Az INTEX-projektum keretében kifejlesztették az *Értelmező Kéziszótár* új, számítógéppel értelmezhető változatát. Komplex tananyag készült egy irodalmi korpusz, ragozási szótár és gyakorisági lista felhasználásával a SULINET számára (ITP-11 projekt). A *Magyar Nemzeti Szövegtár* alkorpusza, a *Kárpátmedencei Magyar Korpusz* 7,3 millió szóval gyarapodott.

Befejeződött a *Ragozási szótár* új, részletező változatának adatbázisba építése.

Lexikográfiai kutatások. Akadémiai nagyszótár

Befejeződött az *A* betűs szócikkek megírása, jelentősen előrehaladt a szócikkek szerkesztése, a *B* betűs anyagnak pedig 70%-a munkában van a szócikkíróknál, a szerkesztőnél, illetve a lektoroknál. 70%-ban elkészült a szótár *B* betűs címszavainak listája.

Megtörtént a szótár szaknyelvi lektorálásának megszervezése: 40 szakterületen a 45-50 szakmailag elismert lektor kiválasztása, felkészítése, és a lektorálás feltételeinek biztosítása. A szótár bibliográfiai-filológiai apparátusának kiadásra előkészítése és a korpuszfrissítés ellenőrzése utolsó szakaszukba jutottak. Digitalizálták az archivális cédulaanyagot.

Informatikai fejlesztésként megújult a szócikkírói környezet (WordPerfect program helyett XMetaL Author). A korábbi szócikkeket új formára konvertálták.

Az *Új Magyar Tájszótár* 5. kötetének (Sz–Zs) anyagából kb. 5500 szócikk szerkesztése történt meg. Ezzel a kötet szerkesztési munkája befejeződött.

Részvétel a kutatónyelvész utánpótlásképzésben: az MTA–ELTE Elméleti nyelvészet szakcsoport működtetése

Az MTA–ELTE Elméleti nyelvészet szakon 2004-ben 47 diák tanult, a doktori programon pedig 24 hallgató, két sikeres PhD-védés és három sikeres házi védés is volt.

III. Hazai kapcsolatok és pályázatok

Pályázatok

2004-ben sikeresen zárultak le a következő projektumok: *Az eseményszerkezet és az operátorszerkezet összefüggése a magyar mondat felépítésében* (T 40 705. sz. Tudományos Iskola OTKA-pályázat); *A mentális nyelvtan nyelvészeti, pszichofiziológiai és kísérletes neuropszichológiai vizsgálata* (NKFP 5/054 sz.); *Az Érsekújvári Kódex* kritikai szövegkiadása (Kulturális örökségünk nyelvi letéteményesei: NKFP 5/142.); *Cigány nyelvek*,

cigány közösségek: a romani és beás nyelvek komplex nyelvészeti vizsgálata (OKTK 0216/2003); *A nyelvi másság dimenziói: A kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei* (NKFP 5/126/2001).

Folyamatosan végezték a *Strukturális magyar nyelvtan 4. A szótár szerkezete* című OTKA-pályázat, valamint a *Komplex uráli nyelvészeti adatbázis* (NKFP 2001/3/153) munkálatait.

Az intézet munkatársai vezetésével számos új pályázati projektum indult meg. Új Tudományos Iskola OTKA-pályázat (TS 049873) kezdődött el: *Az adverbiumok mondattani és jelentéstani kérdései*. Megkezdtek az *Analógiás modellek a nyelvészetben* című OTKA pályázat munkálatait. Az IHM-MTA pályázat keretében *A magyar történeti szövegtár korszerűsítése* projektum munkálatai indultak meg. Fonetikai témájú újonnan elnyert OTKA-pályázatok: *A magyar beszédben előforduló mássalhangzó-kapcsolódások rezgésképének és akusztikai szerkezetének kutatása, rendszerezett leírása, és az Eltérő fonetikai és fonológiai feldolgozási folyamatok az anyanyelv-elsajátításban* című projektumok.

A nyelvtechnológiai fejlesztésekhez három új NKFP-, és egy GVOP-projekt kezdődött meg. A legjelentősebb ezek közül a *Magyar Egységes Ontológia*, a magyar–angol gépi fordítórendszer kifejlesztésére irányuló munka és a *Természeteshez közeli ember–gép kapcsolat megvalósítása információs rendszerekben* című projektum.

A NKÖM támogatásával elkezdődött az intézet hangarchívumának korszerű adathordozókra történő archiválása, és megoldották az anyag lekérdezhetőségét.

Az Akadémiai nagyszótár munkálatait – az intézet költségvetési forrásain kívül – az OTKA-, OKTK- és NKFP-pályázatok támogatták. Együttműködtek az ELTE BTK Nagyszótári Kutatócsoportjával.

Együttműködés a hazai társadalomtudományi kutatóintézetekkel és más kutatóhelyekkel

Az intézet munkatársai együttműködtek az MTA Filozófiai Intézetével a virtuális enciklopédia készítése során, az MTA Pszichológiai Kutatóintézetével *A mentális nyelvtan* című NKFP-pályázatban, az MTA Nemzeti és Kisebbségkutató Intézetével pedig *A nyelvi másság dimenziói* című NKFP-téma kereteiben. Előkészítették az MTA Néprajzi Intézetével a Hangarchívum kutatását.

Széleskörű együttműködést folytattak az egyes NKFP-projektumok kereteiben az ELTE BTK és az SZTE BTK Angol Tanszékével, az SZTE Finnugor Nyelvtudományi Tanszékével, a PPKE Finnugor Tanszékével, a Morphologic Kft-vel, a BMGE Média Oktatási és Kutatási Központtal, a BMGE Távközlési és Médiainformatikai Tanszékkel, a T-Mobile Hungary Rt.-vel és az AITIA Rt.-vel. A Processorg Software 82 Kft-vel, mint fővállalkozóval közösen indultak a Fővárosi Levéltár által kiírt gyűjteménykezelő szoftverre vonatkozó tenderen, melyen előírás a nyelvérzékeny keresés.

A munkatársak közreműködtek a társintézmények által koordinált projektumokban, így a BMGE GTK Média Oktató és Kutató Központ vezette *Szószablya – nyílt morfológiai elemző projektumban* (ITEM 2002, Matáv, Axelero), a *Hunglish – statisztikai gépi fordító projektumban* (ITEM 2003), az MTA SZTAKI-val a *Nyelvbányász* projektumban (NKFP), az Alkalmazott Logikai Laboratóriummal a *Szemantikai keresés a sürgősségi betegellátásban* című IKTA-projektben.

Hazai kutatóintézetek és egyetemek neves kutatói tartottak előadásokat az intézetben. Az intézet szervezésében tudományközi szeminárium sorozat indult meg filozófusok, nyelvészek és jogászok részvételével a jogelmélet és a nyelvtanelmélet kapcsolatairól.

Országos nyelvészeti tudományos és információs központ kialakítása

Az intézet 2004-ben is sikerrel hirdette meg a *Hajdú Péter Vendégkutatói Ösztöndíjat*, felsőoktatásban dolgozó nyelvészek számára. Az Akadémiai Kiadóval együttműködve az intézet sikeres pályázatot hirdetett a megvédett doktori disszertációk kiadására.

Működött a *Nyelvészinfo* elektronikus levelező rendszer, amely az aktuális tudományos eseményekről, pályázatokról és más tudományos információkat továbbított.

A Magyar Tudomány Napja alkalmából 2004. november 16-án *Nyelvi struktúrák és az agy – neurolingvisztikai kutatások* címmel tudományos ülészakot tartottak.

Továbbfejlesztették *A magyar kísérleti beszéd kutatás története* című állandó kiállítást.

Az intézet honlapjára 2004-ben mintegy 400 új link került fel. A honlapra való belépések száma az év során 180 877 volt. A látogatások száma folyamatosan nőtt; novemberben és decemberben már meghaladta a havi 20 000-et.

A *Fonetika* honlap magyar és angol nyelven tartalmaz interaktívan működő adatbázisokat, hangarchívumot, oktatási anyagokat, konferenciaismertetőt, előadásvázlatokat, új kiadványok ismertetését. 2004. december 1-je óta 626 látogatója volt.

A Nyelvészeti tanszék új, *Neuroinfo* oldalai a magyar és angol nyelvű neurolingvisztikai publikációkat, és a neurolingvisztikai tesztek eredményeit teszi elérhetővé.

A könyvtár 2004-es gyarapodáslistája a www.nytud.hu honlapon található. Újdonság: Imre Samu (1917–1990) és Réger Zita (1944–2001) munkásságának bevitele az elektronikus katalógusba. Továbbfejlesztették az elektronikus szolgáltatásokat (katalógus, időszaki kiadványok, nyelvész arcképcsarnok). Az online letöltések száma az év során összesen 5705 volt.

Közönségszolgálat

A munkatársak 2025 esetben telefonon, 496 esetben levélben, 57 alkalommal elektronikus úton válaszoltak a nyelvhasználati kérdésekre. Nyelvi szakvéleményt készítettek a Belügyminisztérium Anyakönyvi Osztálya, valamint önkormányzatok felkérésére.

Szerkesztőségek

Az intézetben található a *Nyelvtudományi Közlemények*, az *Acta Linguistica Hungarica* és a *Finnugor Világ* szerkesztősége.

Az intézet által rendezett konferenciák és szakmai találkozók

Az intézet társrendezőként (az Utrechti Egyetemmel közösen) megrendezte a *Tools in Linguistic Theory* című konferenciát. A konferencián 13 előadás hangzott el; a meghívott előadók között szerepelt többek között Noam Chomsky professzor is.

2004. augusztus 29–31. között az MTA Székházában *A magyar nyelv kutatása* címmel a Nyelvtudományi Intézet rendezésében lezajlott a VII. Nemzetközi Magyar Nyelvtudományi Kongresszus, amelyen 144 előadás hangzott el.

Az NKFP 05/51. sz. *A mentális nyelvtan nyelvészeti, pszichofiziológiai és kísérletes neuropszichológiai vizsgálata* című projekt eredményeinek bemutatására megrendezték a II. Nyelvpatológiai Fórumot (2004. április 22.)

A *Nyelvi másság dimenziói* című projektumban végzett kutatás eredményeit bemutató két konferenciát szerveztek társadalomkutatók, kisebbségi szakemberek és döntéshozók számára.

A munkatársak társrendezőként bekapcsolódtak a határon túli magyar kisebbség nyelvművelő és nyelvtervezési problémáinak a megoldásába, melyet előmozdított az *I. Alkalmazott Nyelvészeti Műhelytalálkozó* (Palást, Szlovákia, 2004. szeptember 30 – október 3.).

Megszervezték az *International Workshop in Phonetics Dedicated to the Memory of Farkas Kempelen* című szakmai találkozót, és a Grazi Egyetemmel közös szerkesztésben elkészült a műhelymegbeszélés válogatott előadásainak kötete.

Nemzetközi műhelymegbeszélést szerveztek az intézetben a kínai nyelvészet körében *Syntactic categories and their interpretation in Chinese* címmel.

Szakértői munkák

Elkészült a nyelvi kisebbségi (beás, horvát, német, romani, román, szerb, szlovák, siket) oktatási programoknak, modelleknek az adatbázisa, valamint megtörtént egy stratégiai segédanyag első tartalmi változatának kidolgozása. Folytatódott az együttműködés a Nemzetbiztonsági Szakszolgálattal a *Beszélő személy felismerése a beszéde alapján* témában. Az intézet egy munkatársa az Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium felkérésére a jelnyelvhasználat jogi szabályozását célzó törvény előkészítéséhez állított össze anyagot *Jelnyelvi kommunikációs akadálymentesítési projekt* munkacímmel.

Részvétel a felsőoktatásban

Az MTA–ELTE Elméleti Nyelvészet egyetemi szak működtetése mellett az intézet munkatársai a következő intézményeknél vesznek részt a felsőoktatásban: az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszéke, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke, Fonetikai Tanszéke, Kínai Tanszéke, Sinológia doktori programja, az SZTE BTK Finnugor Tanszéke, Angol–Amerikai Intézete, a Miskolci Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke, a PPKE BTK Német Tanszéke, Általános Nyelvészet Tanszéke, Magyar Nyelvészeti Tanszéke. Hét munkatárs lát el tanszékvezetői funkciókat, nyolc munkatárs egyetemi tanár, két kutató doktori iskolát, négy kutató doktori programot vezet.

Tudományos közélet

Intézeti munkatárs az Uráli Munkabizottság elnöke, egy másik intézeti kutató pedig a Nyelvészeti szakzsűri elnöke az OTKÁ-ban. Intézeti kutatók munkásságát kitüntetésekkel ismerték el, az egyik munkatárs megkapta a *Magyar Köztársaság tisztí keresztjét*, egy másik kutató pedig a *Magyar Alkalmazott Nyelvészek Egyesülete Brassai Díját* nyerte el. Az intézet két fiatal munkatársa elnyerte a *Finnugor Díj Vértess Edit Emlékére*, illetve a *Nyelvtudományi Társaság Fokos-díja* elismerést. Szavazás eredményeként két munkatársat doktorképviselővé választottak, majd egyiküket az MTA Elnökségi tagjává. Ezt követően az MTA Vezetői Kollégiumának lett tagja. Intézeti munkatárs volt a szakmai irányítója a *Magyar Tudományosság Külföldön* MTA Elnöki Bizottság által rendezett *Megmaradás, korszerű felsőoktatás, tannyelv-választás* című konferenciának.

IV. Nemzetközi kapcsolatok és nemzetközi felsőoktatás

Az intézet által szervezett tudományos rendezvényeken neves külföldi és hazai előadók tartottak előadást.

2004-ben befejeződött az Utrechti Egyetemmel közös OTKA-pályázat (N38735, *Az interfész gazdaságossága: a Nyelvelmélet eszközei*). A projektum keretében nemzetközi konferenciát szerveztek, számos neves külföldi előadóval, köztük Noam Chomskyval.

A CNRS-MTA együttműködés keretében lexikológiai kutatásokat folytatnak az Université de Paris 13 egyetemmel. A magyar–francia Tét együttműködés (BALATON program, 6278/2004) keretében *A mondat információs szerkezete* című kutatásban együttműködtek az Université de Paris 3 és 7 egyetemmel.

Fonológiai kutatási csereprogramot folytattak a Tromsøi Egyetemmel (Norvégia).

OTKA-projektum keretében közös hangtani kutatásokat végeztek a Bécsi Egyetem Általános Nyelvészeti Tanszékével.

Folytatódott az együttműködés a Koblenzi Egyetem (Németország) Számítógépes Nyelvészeti Tanszékével.

Az Orosz Tudományos Akadémiával kötött megállapodás keretében létrejött a moszkvai Nyelvtudományi Intézettel való együttműködés az északi szamojéd kutatásokra vonatkozóan.

Előkészítették az együttműködést az Izsevszki Állami Egyetem, a hanti-manszijszki Jugria Egyetem és az intézet között a közös udmurt, illetőleg obi-ugor kutatásokra.

Az intézet egyik munkatársa tagja volt a Finnugor Világkongresszuson részt vevő küldöttségnek.

Konzultációkat folytattak a kolozsvári Nyelvtudományi Intézettel a készülő román–magyar igei szótár anyagáról.

Az Európai Bizottság Isprai Kutatóközpontjának nyelvtechnológiai munkacsoportjával együttműködésben készítették el az automatikus dokumentumosztályozó rendszert.

Új kapcsolatot építettek ki a Cross-Linguistic Evaluation Forum (CLEF) európai szakmai egyesülettel. Ennek keretében elkészült a *Magyar Hírlap* 2002-es évfolyama 12 milliós szóállományának XML alapú nyelvi feldolgozása, mely az európai kutatók rendelkezésére áll.

Az Oxfordi Egyetem Számítóközpontjával együttműködésben folyik a *British National Corpus*hoz használt lekérdező rendszer honosított, magyar nyelvre átültetett változatának a készítése. Bekapcsolódtak az INTEX nyelvészeti fejlesztőközösség munkájába is.

Előkészítették a *COMPLEX 2005* nemzetközi számítógépes nyelvészeti konferenciát.

Részt vettek a nemzetközi turkológiai és afroázsiai nyelvészeti kutatásokban.

Ösztöndíjak elnyerése

Az intézet egyik munkatársa elnyerte a 2004. évi Humboldt Alapítvány kutatási ösztöndíját, a berlini Zentrum für Allgemeine Sprachwissenschaft intézetben dolgozott. Egy másik intézeti kutató a MÖB ösztöndíjasaként a University College (London) Antropológiai Tanszékén volt vendégkutató. Az intézet egy munkatársa az Erasmus Középtávú Oktatói Mobilitás keretében vendégtanárként dolgozott a Groningeni Állami Egyetem (Hollandia) Finnugor Tanszékén. Az intézet több vezető munkatársa tartott kurzust az Utrechti Egyetem Nyelvészeti Intézetében, illetve oktatott a Bécsi Egyetemen.

Nemzetközi tudományos közélet

Egy munkatárs az EU ESFRI kutatási infrastruktúra megújítása munkabizottságának tagja. Az intézet egy kutatója a Nemzetközi Fonetikai Társaság főtitkára. Az intézet munkatársát választották az EACL (*Európai Kínai Nyelvészeti Társaság*) alelnökévé. Az intézet munkatársa a *Journal of Sociolinguistics*, a *Language Policy* és a *Porta Linguarum* (Spanyolország) szerkesztő bizottságának tagja. Nemzetközi tanácsadó testület tagjaként segítette a *EUROMOSAIC III: Presence of Regional and Minority Language Groups in the European Union's new acceding countries* című kutatást. Az intézet esperantóval foglalkozó munkatársa tagja az *Internacia Ligo de Esperanto-Istruistoj* társaságnak. Egy másik munkatárs tagja a *Multilingualism and Linguistic Diversity* könyvsorozat nemzetközi tanácsadó testületének.

V. Az év folyamán megjelent jelentősebb publikációk

Könyvek

É. Kiss Katalin–Henk van Riemsdijk (szerk.): *Verb clusters. A study of Hungarian, German and Dutch*. John Benjamins, Amsterdam. 2004, 512.

Fóti M–Hazai, Gy. (szerk.), *Ierodikeio Irakleiog. Tritos kodikas (1669/73-1750/67)*. Irakleio 2003 [2004-re], 41+635.

Gósy Mária: *Fonetika, a beszéd tudománya*. Osiris, Budapest, 2004, 350.

Kenesei István (szerk.): *A nyelv és a nyelvek* (új, bővített kiadás). Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004, 281.

Kiefer Ferenc (szerk.): *Igék, főnevek, melléknevek*. Tinta Kiadó, Budapest, 2003 [2004], 140.

Kiss Lajos: *Szófejtés, szótárírás és nyelvtudomány-történet*. (Gerstner Károly és Kiss Gábor szerk.) Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához XXVII, Tinta Kiadó, Budapest, 2004, 394.

Laczkó Krisztina–Mártonfi Attila: *Helyesírás. A Magyar Nyelv Kézikönyvtára I.*, Osiris Kiadó, Budapest, 2004, 1540.

Orsós Anna: *Magyar–beás szótár*. Dávid Oktatói és Kiadói Bt., Budapest, 2004, 140.

Takács, Gábor (szerk.): *Egyptian and Semito-Hamitic (Afro-Asiatic) Studies in Memoriam Werner Vycichl*. E.J. Brill, Leiden, 2004, XI+571.

Takács, Gábor: *Comparative Dictionary of the Angas-Sura Languages*. Dietrich Reimer Verlag, Berlin, 2004, XLI+443.

Tanulmányok

Bartha Csilla: Constructing different ethnic identities: Symbolic values, linguistic ideologies and language maintenance in a Hungarian American immigrant community (New Brunswick, NJ). In: Pereiro, C. C., Suárez, A. M. és Rodríguez-Yáñez, X. szerk., *Comunidades e individuos bilingües: Actas di I Simposio Internacional sobre o Bilingüismo*. Servicio de Publicacións da Universidade de Vigo. 2004, 21–33.

Bartos Huba: Verbal complexes and morphosyntactic merger. In: É. Kiss K. és H. van Riemsdijk (szerk.), *Verb clusters – A study of Hungarian, German and Dutch* (John Benjamins, Amsterdam & Philadelphia, 2004), 395–415.

Bánréti Zoltán: A nyelv és az agy. In: Kenesei István (szerk.): *A nyelv és a nyelvek* (új, bővített kiadás). Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004, 210–231.

Brody, Michael: „Roll up” structures and morphological words. In: É. Kiss Katalin–Henk van Riemsdijk (szerk.): *Verb clusters. A study of Hungarian, German and Dutch*. John Benjamins, Amsterdam, 2004, 147–171.

É. Kiss Katalin: Parallel strategies of verbal complex formation in Hungarian and West-Germanic? In: É. Kiss Katalin–Henk van Riemsdijk (szerk.): *Verb clusters. A study of Hungarian, German and Dutch*. John Benjamins, Amsterdam. 2004, 335–358.

Gósy Mária: Co-occurrences and frequency of disfluencies in Hungarian spontaneous speech. *Govor XX*, 2003 [2004], 79–97.

Gyuris Beáta: Two types of contrastive topics? In Anita Steube (ed.) *Information Structure: Theoretical and Empirical Aspects*. De Gruyter, Berlin, 2004, 75–96.

Haader Lea: Mondattörténet: Az összetett mondat. In: Kiss Jenő–Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar nyelvtörténet*. Osiris, Budapest, 2003 [2004], 260–267, 500–560, 677–690, 771–775, 840–846.

Horváth László: Szó szerkezet-történet. In: Kiss Jenő–Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar nyelvtörténet*. Osiris, Budapest, 2003 [2004], 234–250, 430–482, 663–673, 757–769, 831–837.

Kassai Ilona: Nyelvi és beszédbeli rendellenességek a nyelvtudomány történetében. *Nyelvtudományi Közlemények* 101, 2004, 91–123.

Lukács Ágnes–Pléh Csaba–Racsmány Mihály: Language in Hungarian children with Williams syndrome. In: Susanne Bartke and Julia Siegmüller (szerk.) *Williams Syndrome across Languages*. Amsterdam, John Benjamins, 2004, 187–220.

Oravecz Csaba–Varasdi Károly–Nagy Viktor: Többszavas kifejezések számítógépes kezelése. In Alexin Z., Csendes D. (szerk.) *Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia 2004*, SZTE, Szeged, 2004, 141–154.

Rebrus Péter–Törkenczy Miklós: Uniformity and Contrast in the Hungarian Verbal Paradigm In: Laura J. Downing, T. A. Hall, Renate Raffelsiefen (szerk.) *Paradigms in Phonological Theory*. Oxford University Press, 2004, 10. cap.

Surányi Balázs: Differential Quantifier Scope: Q-Raising versus Q-Feature Checking. In: Olivier Bonami and Patricia Cabredo Hofherr (szerk.): *Empirical Issues in Syntax and Semantics* 5. (2004.) 215–240.

Szalai Andrea: A romani nyelv változatai Magyarországon. In: Deszpot Gabriella és Diósi Ágnes (szerk.): *Fejéről a talpára. Ismeretek a cigányságról, a cigánységért*. Fővárosi TEGYESZ and ÖNKONET, Budapest, 2004, 67–78.

VI. A kutatóhely tudományos teljesítményének főbb mutatói

Az igazgató neve: Kenesei István

Intézeti átlagléltszám: ¹ 117	ebből kutató: ² 90	
Publikációk		
Az év folyamán megjelent összes tudományos publikáció száma: ³ 198		
<i>Könyv:</i>		
Monográfia: 4	magyarul: 2	idegen nyelven: 2
szerkesztett kötet: ⁴ 12	magyarul: 7	idegen nyelven: 5
egyéb egységes tartalmú könyv: ⁵ 22	magyarul: 21	idegen nyelven: 1
<i>Tanulmány, cikk:⁶</i>		
Hazai tudományos folyóiratban	magyarul: 31	idegen nyelven: 4
	Idegen nyelven külföldi folyóiratban: 14	
Tanulmánykötetben	magyarul: 86	idegen nyelven: 25
Részvétel a tudományos életben:		
Tudományos előadások száma összesen: 175	ebből nemzetközi rendezvényen: 92	
Tudományos rendezvény szervezése összesen: 13	ebből nemzetközi: 7	
Szakértői tevékenység:		

egyéni szaklektori vélemény összesen: 132	ebből külföldön: 55
opponensi tevékenység összesen: 29	ebből külföldön: 0
Részvétel tudományos testületben:	
elnöki tisztség betöltése összesen: 4	ebből külföldön: 2
tagság összesen: 52	ebből külföldön: 18
Tudományos fokozat megszerzése:⁷	PhD: 3 MTA doktora: 1
Felsőoktatásban végzett tevékenység:	
Felsőfokú oktatói tevékenységet végző munkatársak száma: ⁸ 48	
Ebből doktori iskolában oktatók száma: 24	Doktori iskolát vezetők száma: 2
Előadás kurzusok száma: ⁹ 131	Gyakorlati kurzusok száma: 151
Pályázati adatok:	
OTKA-témák száma: 11	A támogatás összege: 24,55 M Ft
OKTK-témák száma: 2 M Ft	A támogatás összege: 3,6 M Ft
NKFP-pályázat témáinak száma: 10 M Ft	A támogatás összege: 89,46 M Ft
Egyéb pályázati témák száma: ¹⁰ 6	A támogatás összege: 14,48 M Ft
Nemzetközi pályázatok száma: 0	A támogatás összege: 0 M Ft

PSZICHOLÓGIAI KUTATÓINTÉZET

Budapest, Victor Hugo u. 18–22.; 1394 Budapest, Pf. 398

Tel.: 279–6000, fax: 239–6727

E-mail: czigler@cogpsyphy.hu; honlap: www.mtapi.hu

I. A kutatóhely fő feladatai a beszámolási évben

Integratív összefoglalások, monográfiák, tankönyvek készítése a társas tudás, a szociális reprezentáció és a narratív identitás kognitív, illetve érzelmi összetevőinek kvalitatív vizsgálatáról, az előítéletek társadalomlélektani hátteréről, a csecsemőkori kognitív fejlődésről, a nyelvi feldolgozás fejlődési és szerzett zavarairól, az idős és fiatal korra jellemző percepciók, döntési és kockázatesztelési folyamatokról, valamint a versengés időskori és fiatalkori jellemzőiről.

Részvétel a Debreceni Egyetem és az ELTE közös kognitív pszichológiai doktori programjában, valamint a Pécsi Tudományegyetemen folyó pszichológiai doktori képzésben, a graduális pszichológusképzésben és más felsőoktatási programokban.

II. Az év folyamán elért kiemelkedő kutatási eredmények

Általános pszichológiai és pszichofiziológiai kutatások

A kutatások során megállapították, hogy látás esetében az automatikus változás detekció a látórendszer viszonylag elemi feldolgozást végző agyi területeinek működéséhez kötődik.

Kimutatták továbbá, hogy zeneileg képzett egyének fejlettebb észlelési stratégiákat alkalmaznak általános (nem zenei) hangsorok elemzésére, mint azok, akik nem vesznek részt rendszeres hangszeres zenei képzésben.

Szimulált magassági körülmények között végzett kísérleteik eredményei valószínűsítik, hogy a prefrontális agykérgi funkciók különösen érzékenyek az agyi oxigénhiányra.

Fiatál és idős kísérleti személyek között különbségeket találtak az új ingerek ismétlése során bekövetkező válaszcsökkenésben. Megfigyelték, hogy a fiataloknál egy új, váratlan ingerre megjelenő agyi elektromos hullám (P3a) nagysága az inger ismétlődésével egyre kisebb lesz. Hasonló változásokat mutatnak vegetatív aktivációjának mutatói (szívritmus, bőr vezetőképessége). Idős személyeknél viszont csak egyetlen területen, a keringési rendszer aktivitásában (szívritmus) mutatkozik meg az új ismétlődésének ilyen hatása.

Megállapították, hogy értelmes szavak hangalakjának leképezése finomabb, mint a fonetikailag hasonló, de jelentéssel nem bíró hangsoroké.

Kimutatták, hogy a különböző esztétikai minőségeket képviselő alkotások kategorizálása (tömegművészet, múzeumi művészet) tanulható, ugyanakkor ez nem változtatja meg az eredeti preferenciákat. A Szépművészeti Múzeumban végzett terepkísérletekkel bebizonyították, hogy a műalkotások másolatainak lelki hatása nem éri el az eredeti műveké.

Vizsgálatokat folytattak, melyek során egészséges és beteg személyeken az agyi elektromos tevékenység (EEG) ún. komplexitás-elemzésével nyerhető adatok a pszichés folyamatok idegrendszeri mechanizmusára, illetve az agy funkcionális állapotváltozásaira vonatkozólag.

Idegrendszeri érbetegség után kialakult állapotban elvezetett EEG-analízis alapján megállapították, hogy alkalmazott módszereik a hagyományos eljárásoknál érzékenyebben különítik el a betegeket az egészséges kontrollszemélyektől. Eredményeik arra utalnak, hogy egyoldali, egygócú megbetegedés is az idegrendszer egészének működésváltozását okozza.

Az EEG-nek a felkészülési-várakozási folyamatokkal kapcsolatos életkorfüggő változását elemezve azt találták, hogy bár a feladat végrehajtására felhívó inger feldolgozása, valamint az azzal kapcsolatos döntés meghozatala is a fiatal korcsoportban a leghatékonyabb és leggyorsabb, az ebben szerepet játszó idegrendszeri struktúrák nem változnak az életkor előrehaladtával.

Enyhe fokú Alzheimer-kórban szenvedő betegeken megállapították, hogy agyi elektromos tevékenységük az irodalmi adatokat alátámasztó, diffúz működészavarra utalóan meglassult. Emellett az új módszerekkel igazolhatóak voltak az idegrendszer egységes működésének szétbomlására utaló jelek is. Az idegrendszeri komplexitás-mutatók érzékenyen, a betegség korai fázisában jelzik ezt a folyamatot.

Továbbfejlesztették a korábban kidolgozott humán agykérgi multielektroda rendszert mély agyi struktúrákból történő vizsgálatokhoz. Elvégezték az első magyarországi krónikus agykérgi rétegelvezetések epilepsziás pácienseknél. Amerikai együttműködésben krónikus intrakortikális elvezetésekkel vizsgálták a kognitív eseményhez kötött potenciálok elektrogenézisét embernél. Kimutatták, hogy az elülső cinguláris cortex (ACC) komplex

módon vesz részt a kiterjedt multimodális kortikális ingerfeldolgozásban. Az ACC mikrodomének nem specializálódtak a kognitív ingerfeldolgozás egy-egy mozzanatára, éppen ellenkezőleg, egy vagy néhány kérgi kolumna többfajta funkciót is betölt, mint például a hiba detekció, konfliktusmonitorozás, inger-válasz leképezés, ismerős-ismeretlen feldolgozás és a figyelmi orientáció meghatározása.

Állatkísérletekben vizsgálva az agyi elektromos tevékenység és a lokális agyi véráramlás összefüggéseit, kimutatták, hogy lineárisan növekvő intenzitású ingerre mind a kéreg, mind a thalamus sejt- és szinaptikus aktivitása szaturációs jellegű, ellentétben a kérgi hemodinamikus válasszal, amely monoton növekvő.

Amerikai kutatókkal együttműködve majmokon végzett kísérletekben megállapították, hogy az intrakortikális elektrokortikogram oszcillációi hierarchikusan szerveződnek. A lassúbb oszcillációk modulálják a magasabb frekvenciájú hullámok amplitúdóját és a neuronális tevékenységet. Az eseményhez kötött potenciál kísérletek azt bizonyították, hogy ez a ritmikus kérgi aktivitás-változás befolyásolja a beérkező szenzoros információ feldolgozását.

A nyelvi értés alapfolyamatait az agyi eseményhez kötött válaszokkal tanulmányozva új jelenségeket írtak le. A hazai és nemzetközi együttműködésben végzett vizsgálatok feltárták, hogy a szavak hangsúlyáról tárolt információ a nyelvi értés meghatározó eleme. Kimutatták, hogy a hangsúlyos szótagnak nem csak a szón belüli helye, hanem jellemző akusztikai tulajdonságai is eltérőek a holland, az angol és a magyar nyelvben. A mintázat sértése megértési zavarokat okoz, ez az agyi válaszokkal nem kommunikáló egyéneknek is követhető. A nyelvi értés zavaraihoz vezető gyerekkori epilepsziákban a hangsúlyfeldolgozás, és emiatt a nyelvi értés különösen sérülékeny. A cambridge-i egyetemmel együttműködésben végzett vizsgálatok szerint diszlexiásoknál az egyes akusztikus jellemzők eltérően sérülnek.

Az újonnan kifejlesztett forráslokalizációs módszer különösen alkalmas a funkcionális kiesések kimutatására. Ennek segítségével új összefüggéseket sikerült feltárni a számolással és a nyelvi feldolgozással foglalkozó agyi hálózatok között. A számokkal végzett műveletek során az akusztikusan közvetített információ a számok reprezentációját aktiválja. Kimutatták, hogy a számok reprezentációja született vakoknál is létezik, ez azonban elsősorban a taktilis információk közvetítésével jön létre. A nemzetközileg is újdonságnak számító eredmények szerint a számokkal végzett műveleteknél, eltérően a látóktól, a vizuális kéreg területei aktívak.

A mondatfeldolgozást kísérő agyi elektromos aktivitás követésére kidolgozott új eljárások klinikai kutatásokban szélesedtek ki. Az eltérő afáziás nyelvi zavarok finom elemzése vált lehetővé. Ehhez kapcsolódnak azok az újabb kutatások, amelyek szerint a mondat elemeinek egyeztetésével a munkaemlékezet egyéni kapacitása szoros összefüggést mutat.

A magyar anyanyelvű afáziás betegek beszédzavarában a nem specifikus vizsgálatok alapján kimutatták, hogy abban jelentős szerepet játszik a szavak morfológiai struktúrája. Valószínű, hogy a morfológiai feldolgozás szoros kapcsolatban áll, nem csak – ahogy a korábbi kutatások igazolták – a fonológiai szinttel, hanem interakciója (talán még szorosabban) a szemantikai szinttel. Ez utóbbi tanulmányozása is szükséges a morfológiai zavarok részletesebb és mélyebb feltárásához.

Döntésméleti, szociálpszichológiai, kulturális pszichológiai és addiktológiai kutatások

Tovább folytatták a bizonytalanságban történő ítéletalkotás idős- és fiatalkori sajátosságainak összehasonlítására vonatkozó kísérleti kutatásokat. A kutatások a következő problémakörökre irányultak: információgyűjtés és keresés emocionálisan erősen befolyásolt helyzetekben; a kockázat nagyságának percepciója a kockázat időperspektívában elfoglalt helyétől függően; új információk hasznosítása az ítéletalkotás során. Az eredmények alapján megállapítható, hogy nincs lényeges eltérés az új információk feldolgozásának módjában idősök és fiatalok között, enyhe különbség mutatkozik a konstans bizonytalanságban. Az idősök kevésbé bizonytalanok. Az eredmény összhangban áll más, az időskori ítéletalkotás sajátosságaira vonatkozó kísérleti eredményeikkel. Nincs lényeges különbség a kockázatok nagyságának időperspektívába való ágyazottságától függő percepció terén. Az időperspektíva strukturáló szerepe nem függ az életkortól.

Kifejlesztették a Lin-Tag narratív pszichológiai tartalomelemző programcsomag és a Lin-Tag, valamint az Atlas.ti és az SPSS programok összekapcsolása révén a LAS-Vertikumot. Több vizsgálatban ellenőrizték a modulok megbízhatóságát. Az élettörténeti narratív perspektíva pszichológiai relevanciájára vonatkozó vizsgálatok eredményei alapján megállapították, hogy az élettörténeti narratív perspektíva az elbeszélő személy aktuális érzelmi állapotának minőségével van összefüggésben. Befejeződött a szubjektív időélmény mintázatainak szövegekben történő vizsgálhatóságát leíró elméleti alapvetés. Kidolgozták a szövegekben azonosítható időélmény-típusok taxonómiáját, amely a naptári időtengelyhez történő lehorgonyozottság, a folyamatosság, a befejezettség, az ismétlődés, a tagadás, a bizonytalanság és egyéb aspektusok szerint kategorizálja a szubjektív időélmény minőségeit. Ennek alapján készültek a Lin-Tag tartalomelemző programcsomag időmoduljai, és befejeződött ezek validitásának vizsgálata. Empirikus vizsgálatok folytak a különféle időélmény-típusok pszichológiai megfelelőinek meghatározására. Kidolgozták az élettörténeti narratív perspektíva automatikus kódolását végző modult.

A fantasztikus irodalmi narratívum és annak illúzióromboló, manipulált változata befogadásának vizsgálatával kimutatták a hitetlenség szándékos felfüggesztésének mértékét, a hősök attribúciójának változóit, az empatikus, vizuális és emotív képzeleti változók alakulását realista irodalmi narratívumok feldolgozásával összehasonlítva. Vizsgálták továbbá a nemek közötti feldolgozási különbségeket.

Az identitás és az érzelmek összefüggésére vonatkozó kutatások kritikai összegzése jelent meg monografikus formában. *Az elbeszélés az élmények kulturális és klinikai elemzésében* címmel megjelent tanulmánykötet az újabb hazai narratív pszichológiai kutatásokról ad képet.

Elkészült és kiadás előtt áll az a tanulmánykötet, amelynek szociálpszichológiai részében egy összefoglaló tanulmány egy 2002-ben végzett ezer fős országos kérdőíves felmérés adatait és azok háttérét elemzi elméleti szempontból. Fő megállapítása, hogy elsősorban a nyílt, diszkriminatív cigányellenesség csökkent 1994 óta, azonban a burkoltabban diszkriminatív és a pozitív állítások alig változó megítélése arra enged következtetni, hogy az elutasítás jellege inkább a „modern” rasszizmus alakját ölti, amelyet nem annyira a nyílt diszkrimináció, a negatív sztereotípiák jellemeznek, mint a burkoltan érvényre jutó hátrányos megkülönböztetés. Ez összhangban van a külföldi tapasztalatokkal és kutatásokkal. Ugyancsak e kötet számára készült az a tanulmány, amely a fiatal roma értelmiségi generáció életútjának, jövőképeinek vizsgálja mélyinterjúk alapján. A kutatás eredményei alapján három életút típus körvonalazódott. Az első típus jellemzője a családi támogatás és a teljes életutat felölelő küzdelem az előítéletekkel szemben; a második típus életútjának legfontosabb eleme az első generációs mivolt, vagyis a családi milióból való kitörés; a harmadik típust pedig a kis

számú második generációs értelmiségiek alkotják, akik alapvetően asszimilálódtak, vegyes családokból származnak.

A pszichoszomatikus betegségkategóriák átalakulását befolyásoló társadalomlélektani tényezők kutatása során befejeződött a szomatizációval kapcsolatos tudományos és laikus diskurzusokat vizsgáló empirikus kutatás adatfelvétele. A fókuszcsoporthoz és interjúk tartalomelemzése révén megállapították, hogy nagy eltérések mutatkoznak a hivatalos klasszifikáció és a klinikai gyakorlat között. A „betegségelőny” hangsúlyozása a laikus és szakmai diskurzusokban is megjelenik; alapvetően meghatározza a nemek és az orvoslás kapcsolatát a panaszok jellege és az orvosok előfeltevései. Befejeződött a hisztériával kapcsolatos 20. század eleji orvosi diskurzusokra vonatkozó adatgyűjtés is, melynek keretében harminc kórrajz elemzése történt meg.

Biográfiai kutatások és forráskiadások keretében továbbra is jelentős életművel rendelkező tudósok és művészek életrajzát elemzik az identitásuk alakulásában fontos szerepet játszó pszichológiai, társadalmi, kulturális és szellemi folyamatok tükrében. Befejeződött a Mérei Ferenc életútját feldolgozó kutatómunka, és kiadásra készen áll a tanulmánykötet, amely – eddig kiadatlan dokumentumok, interjúk tükrében – új szempontokkal járul hozzá Mérei életútjának, tudományos munkájának, szakmai, társadalmi és politikai tevékenységének tárgyilagos elemzéséhez. Folytatódott a pszichoanalízis-történeti kutatómunka is, amelynek során sajtó alá rendezték és megjelentették Sigmund Freud és Ferenczi Sándor levelezése további, ötödik kötetét. A 2005-ben megjelenő hatodik, befejező kötet munkálatai is nagyrészt befejeződtek. Folytatták a Ferenczi Sándor életművének tudomány- és társadalomtörténeti, kulturális kontextusának feltárását célzó kutatómunkát. Ennek keretében az év folyamán megjelent az a monográfia, amely általában a pszichoanalízisben megjelenő kultuszok és a pszichoanalitikus biográfiák (így a Ferenczi-életrajzok) mítikus elemeivel foglalkozik.

Vizsgálták a nőiség, a testiség és a pszichoanalízis reprezentációját a háború előtti magyar nőírók (Babitsné Török Sophie, Kosztolányiné Harnos Ilona és Karinthyiné Böhm Aranka) műveiben. Elkészült és benyújtásra került egy PhD-disszertáció, amely a 20. századi művelődéstörténetében fontos szerepet játszó nők (pszichoanalitikusok, írók, írófeleségek) életművének pszichobiográfiai elemzésén alapul.

A kábítószerfogyasztásra vonatkozó – elsősorban injekciós droghasználók között végzett – kvalitatív vizsgálat adatgyűjtési szakasza folytatódott, valamint elkezdődött az adatok feldolgozása. Az eredmények a hagyományos „szubkultúra” és „trajektória” elméletekkel szemben a színtér (setting) és a változó irányú karrier-utak (pathway) jelentőségét húzták alá. A droghasználók én-megjelenítése és morális beszámolóik különböző használói típusok megkülönböztetését teszik lehetővé, aminek – az előzőekkel együtt – preventív és intervenciós jelentősége van.

A versengéssel kapcsolatos vizsgálatok eredményei szerint az idős férfiak között szignifikánsan magasabb azoknak a száma, akik tisztán pozitívnak tartják a versengést, mint a hasonló korú nők között. Ugyanez a helyzet a személyes attitűddel: több férfi szeret versengeni, mint nő. Az eredmények arra utalnak, hogy az erősen versengő személyek, illetve azok, akik a versengést fiatalabb korukban is kerülték, idős korukban is versengők, illetve versengést kerülők maradnak. Azok pedig, akik a versengéshez ambivalensen vagy – a feltételektől függően – pozitívan vagy negatívan viszonyultak, inkább a versengés kerülésének irányába mozdulnak el idős korukban. Az idős emberek felének életében jelen van a versengés – különböző területeken. A legfőbb versengési terület az egészség megtartása.

A gyermekek közötti versengést vizsgálva azt találták, hogy 8–9 éves korban már tisztában vannak a versengés fogalmával. A versengést leginkább a versennyel azonosítják, vagyis olyan helyzetnek tekintik, amikor győzni és veszíteni lehet; ami lehetőséget ad az én értékelésre és a társas összehasonlításra, továbbá szórakozást és örömet jelent. Ebben az életkorban a társas összehasonlítás mint intrapszichikusan zajló folyamat kevésbé jellemzi a gyerekek felfogását, mint a kívülről is jól megfigyelhető és azonosítható verseny, a győzelem és vesztes ténye. A vizsgálatban résztvevő kisiskolás gyerekek csaknem 90%-a pozitívan viszonyult a versengéshez.

Megállapították, hogy a szocio-kulturálisan hátrányos helyzetű tehetséges gyerekeknél a pedagógus megítélésében a hiperaktivitás szindróma tüneteivel való nagyfokú egyezés mutatható ki. Az információ feldolgozásnak olyan sajátosságai figyelhetők meg, amelyek az értelmi képesség szintjétől függetlenül megnehezítik az iskolai sikeres teljesítményt.

Fejlődés-lélektani kutatások

Vizsgálták a gyermeki fejlődés értelmi, megismerési aspektusait. A kutatások fő vonala a kisgyermekkor utánzás megismerés-fejlődésben, tanulásban betöltött szerepét, jelentőségét célozza. A legújabb eredményeik szerint, kommunikatív, referenciális helyzet (szemkontaktus, kommunikáció a csecsemő irányában) szükséges ahhoz, hogy kisgyermek a felnőtt modell viselkedését kövessék. 14 hónapos gyerekek lényegesen többet utánozták a modell új, szokatlan viselkedését, ha az a cselekvés bemutatását megelőzően felvette vele a kapcsolatot szemkontaktus, egyszerű kommunikáció formájában. Amikor egy másik személy jelenlétében játszottak, s jól láthatták, hogy a modell bemutatja ugyanazt az új szokatlan viselkedést, de nem nekik (azaz nem ágyazódott be a cselekvés a gyermekek irányába történő referenciális keretbe, hanem nem szándékos tanulási helyzetet alakítottak ki), nem követték a modell viselkedését. Továbbá a kisgyermek nem hagyják figyelmen kívül az akció fontosságát, szituatív ésszerűségét sem. A kommunikatív, referenciális helyzetben sem utánoztak nagymértékben akkor, ha a bemutatott új eszköz-cselekvés nem lényeges, nem optimális megoldás a cél szempontjából. Vizsgálataik elméleti tanulsága, hogy az utánzásos tanulás annak a pedagógiai (látványos kommunikatív) kontextusnak a függvénye, mely a megjelenített viselkedésnek a csecsemő számára új és releváns kulturális információt tartalmazó részét kijelölő interpretatív folyamatot vezérli és korlátozza.

Olyan kísérleti helyzeteket is kialakítottak, melyekben az utánzás, az emuláció és a referenciális viselkedés kapcsolatát nem csak kisgyermeknél, hanem kutyáknál is vizsgálhatják, így lehetőséget teremtettek az összehasonlító tanulmányokra a kérdéskörben. Az eredmények szélesebb elméleti keretbe helyezése, magyarázati igénye még egy új kísérletsorozat elindításához vezetett. A referenciális viselkedés mint pedagógiai információforrás tárgyról való tanulásban betöltött szerepkörének vizsgálatára egy új paradigmát dolgoztak ki, amely két, gyakoriságában eltérő inger alkalmaz a nézési idő mérését alkalmazó vizsgálatban, a familiarizáció bemutatása során. A kérdés az, hogy a korai személyes attitűdök értelmezése mentális vagy pedig externális, tárgyakhoz köthető interpretáció (ahol az információt természetesen a személy mint pedagógiai informátor közvetíti). 32 tizennégy hónapos csecsemő vizsgálata arra az eredményre vezetett, hogy nem számít a személyek jelenléte és a személyek konzisztens viselkedése, csak a tárgyak gyakoriságból következő tulajdonsága határozza meg a kisgyermek tárgypreferenciáját (nézési idő alapján).

Folytatták a csecsemőkor temperamentum és kötődés háttérben álló genetikai és környezeti tényezők kutatását. Azonosították a dopamin D4 receptor (DRD4) gén polimorf haplotípusait

és a Budapesti Családvizsgálatban kimutatták, hogy az anyjukhoz biztonságosan kötődő csecsemők a várhatónál ritkábban, a dezorganizált kötődésű csecsemők a várhatónál gyakrabban öröklik heterozigóta szüleiktől a DRD4 gén T.7 haplotípusát (a szabályozó szakasz -521 helyén timin, a kódoló szakasz III exonjában pedig 7-szer ismétlődik egy 48 bázispár hosszúságú szakasz). Kimutatták továbbá, hogy a biztonságos versus dezorganizált kötődést a DRD4 T.7 haplotípus mellett a családokat a gyermekek első életéve során érő stressz is szignifikánsan előrejelzi.

III. Hazai kapcsolatok és pályázatok

Felsőoktatási részvétel

Az intézet továbbra is jelentős szerepet tölt be a magyarországi pszichológusképzésben és a pszichológia felsőfokú oktatásában. Közös oktatási egysége a Pécsi Tudományegyetemmel a Szociálpszichológiai Tanszék, a Debreceni Egyetemmel az Elméleti és Kísérleti Pszichológiai Csoport, az ELTE keretében pedig a Pszichofiziológiai Központ. Ezekben az egyetemeken, valamint a Szegedi Tudományegyetemen és a Károli Gáspár Református Egyetemen az intézet munkatársai részt vesznek a pszichológus alapképzésben is. Együttműködési megállapodás keretében általános pszichológiai tárgyakat tanítanak a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen is. A PTE BTK és a DE BTK pszichológiai doktori iskolájának vezetői, valamint e doktori iskolák több programjának vezetői az intézet munkatársai. Ezekben a doktori iskolákban az intézet több más munkatársa is tart kurzusokat. Részt vesznek továbbá az ELTE TTK-n és a Semmelweis Egyetemen folyó doktori képzésben is. A fenti együttműködések keretében az intézet lehetőséget teremtett doktori témák kidolgozására. Számos egyéb graduális és posztgraduális programban tartanak pszichológiai kurzusokat (Szegedi Tudományegyetem tanárképzés, szociológusképzés és közgazdász képzés, Pécsi Tudományegyetem: tanárképzés, kommunikációelméleti, irodalomelméleti képzés, romológiai képzés, szociológusképzés, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem: ergonómiai képzés, Semmelweis Egyetem: addiktológiai képzés, klinikai pszichológus szakképzés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem információ-technológiai képzés, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem: közgazdász képzés, ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar gyógypedagógus-képzés). A művészeti egyetemeken az iparművész és képzőművész képzés pszichológiai tárgyainak oktatásában döntő az intézeti munkatársak részvétele.

Tudományos együttműködés

Az intézet számos hazai intézménnyel működik együtt különféle kutatási témákban. Fő partnerei közé tartozik: ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola Kar, PTE ÁOK Neurológiai Klinika, Pécs, OPNI Agyérbetegek Országos Központja, Budapest, MTA Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézet, Szent Rókus Kórház, Budapest, Országos Idegsebészeti Tudományos Intézet, MH Központi Kórház és MH Kecskeméti Repülőkórház, MTA Nyelvtudományi Intézet Neurolingvisztikai Csoport, MTA Szociológiai Kutató Intézete, TÁRKI, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Információs Technológiai Kar, SE ÁOK 1.sz Szülészeti és Nőgyógyászati Klinika, SE ÁOK Neurológiai Klinika, SE ÁOK Pszichiátriai Klinika.

Hazai pályázatok

26 OTKA-pályázat, 10 NKFP-pályázat és 18 egyéb pályázat, együttműködés.

IV. Nemzetközi kapcsolatok és pályázatok

Közös kutatásokat az intézet külföldi kétoldalú együttműködésben több partnerrel végez. Ezek közül kiemelkednek a Helsinkii Egyetem Pszichológiai Tanszékével évek óta folytatott pszichofiziológiai kutatások, a londoni University College és a topeikai (USA) Menninger Klinika USA együttműködésével folyó gyermekpszichológiai kutatások. Kutatási együttműködések folytak a Nathan Kline Intézettel (NIH Fogarty Grant keretében), valamint réteg-elektroda vizsgálatok és alkalmazások a Stanford és Harvard Egyetemmel közös munkában. Együttműködés folyt a müncheni Max Planck Intézettel fejlődés-lélektani témában, és a DAAD keretében a Lipcsei Egyetemmel pszichofiziológiai kutatások terén. Az intézet több kulturaközi összehasonlító vizsgálatban vett részt, ezek között a versengés kutatásában kínai, japán, hong-kongi, svéd, brit, francia és kanadai együttműködésekben. A döntéseméleti kutatásokban 16 ország kutatóival, köztük japán, izraeli, szingapúri, iráni, olasz, brit, portugál kutatókkal folyt együttműködés. Szociálpszichológiai témákban a főbb együttműködési partnerek a linzi, a padovai és torontói egyetem, a University of New South Wales Ausztráliában, valamint a párizsi École des Hautes Etudes en Sciences Sociales szociálpszichológiai laboratóriuma. Új együttműködések születtek a warwicki egyetemmel (Coventry, Nagy-Britannia), valamint a Cognitive and Brain Sciences Unittel (Medical Research Council, Cambridge, Nagy-Britannia).

V. Az év folyamán megjelent jelentősebb publikációk

Könyvek

Erős Ferenc: Kultuszok a pszichoanalízis történetében. Jászöveg Kiadó, Budapest, 2004, 176.

Pataki Ferenc: Érzelem és identitás. Új Mandátum, Budapest, 2004, 224.

Tanulmányok

Czigler, I.–Balázs, L.–Pató, K.: Visual change detection: event-related potentials are dependent on stimulus location on humans. *Neuroscience Letters*, 2004. 364, 149–153.

Ehmann Bea: Tartalomelemzési módszerek a szubjektív időélmény vizsgálatára laikus beszélők szövegeiben. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 2004, 59, 3: 345–361.; In: Erős F. (szerk.): Az elbeszélés az élmények kulturális és klinikai elemzésében. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004, 57–74. (Pszichológiai Szemle Könyvtár)

Engländer Tibor: Az idő és a tér szerepe a bizonytalanság feloldásában. *Pszichológia*. 2004. (24), 4, 343–367.

Farkas András: Fejlődik-e a vizuális ízlés? Újabb adatok a tömegművészet és a múzeumi művészet összehasonlításáról. *Pszichológia*, 2004. 24, 165–194.

Fülöp, M.: Competition as a culturally constructed concept. In: C. Baillie–Dunn, E.–Zheng, Y. (eds.): *Travelling facts. The Social Construction, Distribution, and Accumulation of Knowledge*. Frankfurt/New York: Campus Verlag. 2004. 124–148.

Gergely, G.: The role of contingency detection in early affect-regulative interactions and in the development of different types of infant attachment. *Social Development* 2004. 13 (3), 468–488.

Halász, L.: Categorical recognition vs. processing through imagination in fictional (literary) and nonfictional (historiographical) text understanding. *Spiel*, 2004, 21, 122–137.

Honbolygó, F.–Csépe, V.–Ragó, A.: Suprasegmental Speech Cues are Automatically Processed by the Human Brain: a Mismatch-Negativity Study. *Neuroscience Letters*, 2004. 363, 84–88.

Horváth, J.–Winkler, I.: How the human auditory system treats repetition amongst change. *Neuroscience Letters*, 2004. 368, 157–161.

Lakatos, P.–Szilágyi, N.–Pincze, Zs.–Rajkai, Cs.–Ulbert, I.–Karmos, G.: Attention and arousal related modulation of spontaneous gamma-activity in the auditory cortex of the cat. *Cognitive Brain Research*, 2004, 19: 1–9.

László, J.: Narrative psychology's contribution to the second cognitive revolution. *Journal of Cultural and Evolutionary Psychology*, 2004. 2, 3–4, 337–534.

Szűcs, D.–Csépe, V.: Access to number representations is dependent on the modality of stimulus presentation in mental addition: a combined behavioral and ERP study. *Cognitive Brain Research*, 2004. 19 (1) 10–27.

Ulbert, I.–Maglóczky, Z.–Erőss, L.–Czirjak, S.–Vajda, J.–Bognár, L.–Tóth, S.–Szabó, Z.,–Halász, P.–Fabó, D.–Halgren, E.–Freund, T. F.–Karmos, G.: In vivo laminar electrophysiology co-registered with histology in the hippocampus of patients with temporal lobe epilepsy. *Experimental Neurology*, 2004, 187: 310–318.

VI. A kutatóhely tudományos teljesítményének főbb mutatói

Az igazgató neve: Czigler István

Intézeti átlagléttség: ¹ 78	ebből kutató: ² 43
Publikációk	
Az év folyamán megjelent összes tudományos publikáció száma: ³ 109	
<i>Könyv:</i>	
Monográfia: 4	magyarul: 3 idegen nyelven: 1
szerkesztett kötet: ⁴ 12	magyarul: 5 idegen nyelven: 7
egyéb egységes tartalmú könyv: ⁵ 0	magyarul: 0 idegen nyelven: 0
<i>Tanulmány, cikk:</i> ⁶	
Hazai tudományos folyóiratban	magyarul: 29 idegen nyelven: 5
	Idegen nyelven külföldi folyóiratban: 28
Tanulmánykötetben	magyarul: 16 idegen nyelven: 15
Részvétel a tudományos életben:	
Tudományos előadások száma összesen: 200	ebből nemzetközi rendezvényen: 132
Tudományos rendezvény szervezése összesen: 7	ebből nemzetközi: 4
Szakértői tevékenység: 74	
egyéni szaklektori vélemény összesen: 70	ebből külföldön: 39
opponensi tevékenység összesen: 21	ebből külföldön: 6
Részvétel tudományos testületben:	
elnöki tisztség betöltése összesen: 5	ebből külföldön: 3
tagság összesen: 85	ebből külföldön: 32
Tudományos fokozat megszerzése: ⁷ 1 (habil) PhD: 0 MTA doktora: 0	
Felsőoktatásban végzett tevékenység:	
Felsőfokú oktatási tevékenységet végző munkatársak száma: ⁸ 25	
Ebből doktori iskolában oktatók száma: 14	Doktori iskolát vezetők száma: 3
Előadás kurzusok száma: ⁹ 74	Gyakorlati kurzusok száma: 35
Pályázati adatok:	
OTKA-témák száma: 26	A támogatás összege: 48,56 M Ft
OKTK-témák száma: 0	A támogatás összege: 0 M Ft
NKFP-pályázat témáinak száma: 10	A támogatás összege: 61,49 M Ft
Egyéb pályázati témák száma: ¹⁰ 18	A támogatás összege: 13,13 M Ft
Nemzetközi pályázatok száma: 4	A támogatás összege: 21,5 M Ft

REGIONÁLIS KUTATÁSOK KÖZPONTJA

7621 Pécs, Papnövelde u. 22.; 7601 Pécs, Pf. 199.

Tel.: (72) 523–800; fax: (72) 523–803

E-mail: horvath@rkk.hu; honlap: www.rkk.hu

I. A kutatóhely fő feladatai a beszámolási évben

Tudományos célkitűzések

Az intézet 2004-ben stratégiai feladatának tekintette a regionális tudomány paradigma váltásának megvalósításában való érdemi előrelépést, e tudományág önálló diszciplínaként való széles körű elismertetését, szintetizáló munkák megjelentetését, a regionális, területi politika szakmai megalapozásában való részvételt.

Az RKK elemezni kívánta a nemzetközi funkciók szerepét a területi fejlesztésben, a területfejlesztés intézményrendszerének változásait és a vidékfejlesztéssel való lehetséges harmonizációját, a város és vidék kapcsolatrendszerét, a városhálózat s a határ menti kapcsolatok alakulását az EU-csatlakozást követő időszakban, valamint a periferiális és a depressziós térségeket, illetve a társadalmi kohéziót meghatározó térségi mechanizmusokat.

Az intézet részt kívánt venni az EU 2007-től kezdődő tervezési időszakának Magyarországot érintő feladatok megoldásában.

Egyéb tudományos feladatok

Az intézet vállalta a Regionális Tudományi Enciklopédia részletes koncepciójának kidolgozását.

Alapításának 20. évfordulója alkalmából a XXI. század eleji Kelet-Közép-Európa és Magyarország területi szerkezetének állapotáról angol nyelvű tanulmánykötet és az RKK 20 éves szakirodalmi tevékenységét összegző bibliográfiát készültek kiadni, továbbá jubileumi konferencián kívánták megvitatni a magyar regionális tudomány stratégiai céljait.

Feladatuknak tekintették a kormány közigazgatási, területfejlesztési politikájának megalapozásában és a különböző szintű fejlesztési dokumentumok kidolgozásában való részvételüket, és szerepet kívántak vállalni a hazai regionális tudomány eredményeinek határon túli megismertetésében.

II. Az év folyamán elért kiemelkedő kutatási eredmények

Euroregionális együttműködés

A Magyarország hosszú távú fejlesztési stratégiájának tudományos megalapozása érdekében folytatott vizsgálatok eredményei felhívták a figyelmet arra, hogy a Kárpát-medencét alkotó természeti régiók, gazdasági és közigazgatási egységek fejlődésében a 90-es évtizedben lezajlott politikai változások és gazdasági átalakulások ellentmondásos folyamatokat váltottak ki. A piacgazdaság fokozatos és nehézségekkel terhes térhódítása valamennyi nemzetgazdaságban erőteljes differenciálódáshoz vezetett. A korábbi gazdasági szerkezet

összeomlása, az új gazdaság kiépítése különbözőképpen érintette az egyes térségeket; a területi (köztük a határ menti régiók közötti) különbségek növekedni kezdtek.

A vizsgálatok rámutattak arra, hogy az európai horizont kitágulása ellenére megmaradtak az országhatárok, sőt az új államok létrejöttével a korábbi belső makrorégiókat, országrészeket elválasztó határok is tényleges választóvonalakká váltak. Számos kelet-európai országban széttöredezett a térszerkezet, természetes kapcsolatok szakadtak meg, akadályokat képezve az európai térszerkezet egységesülésének folyamatában.

A kutatási eredmények egyértelműsítették, hogy a magyarországi államhatárok két oldalát alkotó határtérségek számottevő része ma is elmaradott terület (különösen, ami az északkeletmagyarországi részekre eső szlovák, ukrán, román határ menti térségeket illeti). A részben történeti, részben pedig az ugyancsak korábbi kedvezőtlen makro- és mikrogazdasági tényezők és hatások következményei, az életképes gazdasági programok hiánya, az elavult infrastrukturális és közlekedési rendszerek, s főként pedig a minden területen fölöttébb vontatottan fejlődő határon átívelő kapcsolatok miatt Magyarország és szomszédai számára létfontosságú kérdés tehát, hogy határai mielőbb szabadon átjárhatók legyenek. Az államhatárok merev elválasztó szerepének oldódása, a kelet-közép-európai határok spiritualizálódása a rendszerváltó országok, köztük Magyarország és szomszédai számára alapvető nemzeti érdek.

Az európai kitekintéssel folytatott kutatások megállapították, hogy a határvidékek közötti együttműködés intézményesített formáját megtestesítő eurorégiók Nyugat-Európában már hosszabb múltra tekintenek vissza, Kelet-Közép-Európában pedig éppen a rendszerváltás, illetve az euroatlanti folyamatok kiteljesedése nyomán erősödött fel a határ menti kapcsolatoknak ez a formája. E vizsgálatok alapján kimutatható, hogy Magyarország megyéi ma 16 határon átnyúló interregionális együttműködési szerveződésben vesznek részt, de az intézményesült határregiók ritkán fednek le funkcionálisan összetartozó térségeket. Az együttműködési szervezetek formai keretei és tartalmi jegyei igen különbözőek, a kooperáció indítékai is eltérőek, általános vonásként azonban kiemelhető, hogy ezek a szerveződések potenciálisan tágíthatják a magyar nemzetgazdaság piaci tereit, a méretgazdaságosság határait, és elősegíthetik a vállalkozások piaci expanzióját.

Az új határ menti együttműködések nagy számán túl viszont alapvető gond a születő eurorégiók területisége, melyek viszonylag csak ritkán fednek le valódi, funkcionális határtérségeket. Jellemzőbb az, hogy a kezdeti hatalmas méretű eurorégiók létrejötte óta egyre kisebb területű, a valós térkapcsolatokat, a lokális együttműködés előnyeit egyre inkább figyelembe vevő együttműködések alakulnak ki.

A határ menti empirikus kutatások között ebben az esztendőben a magyar–szlovák határ menti viszonyok feltárására került sor. A 2004-ben végzett összehasonlító elemzések kimutatták, hogy mindkét régióban erős, de valójában új prioritásként jelenik meg a határ menti kooperáció. A regionális fejlesztés szereplői a két országban hasonlóak. A szervezeti rendszer Magyarországon strukturáltabb; Szlovákiában a kistérségi szint intézményesülése még nem történt meg. Szlovákiában különösen fontos a fejlesztési elképzeléseknek a tervekbe való beépülése. Magyarországon a tervekben ma már kevésbé jellemző a konkrét projektek megjelenése. Az együttműködési elképzelések megvalósításához igénybe vehető támogatások és azok szabályozása, valamint az információs rendszerek lényegében azonosak.

Összességében azt mondhatjuk, hogy a határ menti együttműködések tervezése és a közös projektek megvalósítása az együttes uniós tagság következtében egyre könnyebbé, sőt ösztönzöttebbé válik.

A Kárpát-medence régiói

Az intézet küldetésének minősítette néhány évvel ezelőtt a Kárpát-medencei régiók szisztematikus, azonos módszerek szerinti feldolgozását, hogy feltárja a Kárpát-medence regionális sajátosságait, megteremtse a magyar regionális tudomány határon túli magyar tudományossággal való kapcsolatait és segítse a térséget érintő közös fejlesztési programok kidolgozását. A beszámolás évében e körben folytatott vizsgálatok között kiemelkedő kutatási eredménynek és produktumnak minősíthető a Kárpát-medence régiói sorozat 2. kötetének megjelentetése *Dél-Szlovákia* címmel.

A régiók versenyképessége Közép-Európában és a Kárpát-medencében program keretében elvégzett elemzések rendkívül jó alapon szolgálnak a Kárpát-medencei térséggel való együttműködés stratégiájának a kidolgozásához, a magyar versenyképesség viszonyításához. E kutatások megállapították, hogy sem helyben (még a nagyobb városokban sem), sem regionális szinten nem épült ki a hatékony gazdaságfejlesztési menedzsment intézményrendszere, hiányoznak a szakmai tapasztalatok, s hiányzik a kellő önállóság és eszközrendszer is ahhoz, hogy a régiók gazdasági szereplőinek teljesítményét támogassa a közjogi adminisztráció. Különösen értékesnek tartják a helyi önkormányzatok körében végzett országos empirikus felmérést. Ez átfogóan mutatja be a magyar önkormányzatok szegényes tervezési és gazdaságtámogatási gyakorlatát, felkészületlenségét és eszköztelenségét, amely előre vetíti azt, hogy az uniós gazdasági versenyben a helyi vállalkozások nem sok támogatást várhatnak az önkormányzati szektortól.

Az intézet megkezdte a *magyar régiók komplex vizsgálatokon alapuló bemutatását* olyan ütemezésben, hogy 2005. év végére valamennyi régió kötetének kéziratái elkészüljenek és közülük három meg is jelenjen. E mellett két régióra vonatkozóan készültek más és más témaköröket feldolgozó munkák.

Közülük a hazai regionális szerkezetet érintő kutatás célja olyan jövőkép és a hozzá kapcsolódó program kidolgozása volt a Nyugat-Dunántúl számára, mely hozzájárul egy technológiai régió fejlesztésének elősegítéséhez, hosszú távon képes megalapozni az ipari és gazdasági szerkezet folyamatos megújítását, a magasabb hozzáadott értéken és tudáson alapuló gazdasági tevékenységek szükségletét, és növeli a térség versenyképességét. A kutatás eredményeként összeállításra került a legfontosabb beavatkozási pontokat meghatározó programdokumentum, mely tartalmazza a vezérágazatok versenyelemzését, a nemzetközi és hazai trendeket.

Az Észak-magyarországi régióban a szociális gazdaság iránti igényt a kedvezőtlen foglalkoztatási helyzet, az eddigi – csak átmeneti foglalkoztatást biztosító – foglalkoztatási programok tapasztalatai, valamint a kielégítetlen szolgáltatási szükségletek támasztják alá, erre a következtetésre jutottak az ezt érintő vizsgálataik. Számításaik szerint a régió minden kistérségében 2–4 szociális vállalkozás élhet meg, ami összesen kb. 80 ilyen szervezet működését feltételezi. Ezek öt fő területhez kapcsolódva tevékenykedhetnek, nevezetesen a szociális szolgáltatások, a településüzemeltetés, -karbantartás, a tájfenntartó gazdálkodás, erdészet, a kulturális és információs szolgáltatások, a közösségi közlekedés, kiskereskedelmi szolgáltatások, s jelentősen csökkenthetik a munkanélküliséget.

Városhálózat kutatások

A nemzetközi kapcsolatoknak és funkcióknak a magyar nagyvárosok fejlődésében játszott szerepüket érintő vizsgálatok eredményei egyértelműsítették, hogy Budapest nem egyszerűen egy nagyváros, hanem méreténél, funkciógazdagságánál, történeti tradíciók alapján, közlekedés-földrajzi helyzeténél fogva messze kiemelkedik a magyar városok sorából, az egyetlen magyar nagyváros, amely a világvárosok körébe tartozik; a kelet-közép-európai térség egyik centruma. Nem meglepő tehát, hogy nemzetközi funkciók többsége is a fővárosban koncentrálódik.

Kedvező állapotnak tekintik viszont, hogy a különböző „ágazati színtereken” más-más városi sorrend alakult ki. Az eltérő rangsorok rendező elvei is differenciáltak. A közlekedési, földrajzi fekvési adottságok, a gazdaság nemzetközi munkamegosztásában elfoglalt pozíciók Győrt és Székesfehérvárt helyezik a vidéki rangsor élére; a sort Miskolc és Pécs zárja. Az oktatáshoz, a távközléshez fűződő nemzetközi kapcsolatok viszont az egyetemi rangsorhoz kötődnek. A magyarországi városok szélesebben értelmezett dinamikája ugyanakkor – a népességszám, foglalkoztatottság, infrastrukturális ellátottság, a lakosság jövedelmi viszonyai, a befektetések alakulása – pillanatnyilag nem mutat összefüggést a városok hierarchikus pozíciójával.

A versenyképesség alakulásában a már elért hierarchikus rang, a „felgyülemlett” városi intézmények választéka igen jelentős szerepet játszik: általánosságban megállapítható, hogy a magasabb hierarchia-szinten álló települések versenyképesebbek. (Az idegenforgalmi szerepkör napjainkban dinamikát kölcsönöz a városoknak, „jótékonyan” befolyásolja versenyképességüket.) A versenyképesség területi elrendeződésében két vezérelv mutatható ki. Kifejezetten előnyös helyzetben vannak a budapesti agglomeráció városai, s egyértelműen kirajzolódik a „nyugat-keleti” lejtő is. Ez utóbbi része, hogy az alföldi mezővárosok versenyképessége csekély. Az egykori szocialista iparvárosok mezőnye szétszakadt: többségük versenyképessége csekély, de közülük egyesek – Dunaújváros, Százhalombatta, Tiszaújváros – megőrizték működőképességüket.

Az egyik magyarországi nagyváros, *Székesfehérvár térségi kapcsolatrendszerének* kutatási eredményeit összegezve megállapítható, hogy regionális szerepköreit illetően szükséges a korábban is működők erősítése. Ezek közül a legfontosabb a térségi partnerség bővítése, amely elsősorban a kistérségi kezdeményezések támogatásával valósítható meg. A város regionális szerepének elfogadása a folyamat első része. Ezt jól kidolgozott, konszenzuson alapuló stratégiának kell követnie, amelyben minden szereplő megtalálhatja a számára fontos előnyöket.

Az egy rendszerváltó mezővárosban, *Nagykőrösön folytatott vizsgálataik* feltárták, hogy a megkérdezett munkásokat sajátos röghöz kötöttség, földrajzi immobilitás jellemzi, a nagykőrösi munkások mára teljesen elszakadtak a korábban biztos jövedelemforrásnak számító mezőgazdaságtól, a munkahelyhez kötöttség általánosságban nem jellemző, számításaik szerint pályája kezdete óta első munkahelyén mindössze a kérdezettek ötöde dolgozik, a rendszerváltozást megelőzően többé-kevésbé homogén nagykőrösi munkásság mára a munkakörülményeit, munkahelyen belüli lehetőségeit tekintve differenciálttá vált. Nagykőrösi elitről nem, vagy csak igen korlátozott értelemben beszélhetünk. A potenciális gazdasági, politikai, kulturális elitcsoportok önmagukon belül is megosztottak, fragmentáltak.

A területfejlesztési rendszer decentralizálása, fejlesztési stratégiák

A területfejlesztési intézményrendszer reformja körében folytatott kutatásaik megállapították, hogy az uniós kohéziós politika jövőbeni irányai szempontjából alapvető kihívás a városhálózatok komplex fejlesztésére való felkészülés, az uniós fejlesztési források fogadására alkalmas jogszabályi és intézményi környezet megfelelő kialakítása. Fölhívták a figyelmet arra, hogy Magyarországon a tervezés közjogi szabályozási rendszere hiányzik, s ezzel nem csak a tervezési folyamat, hanem a tervek végrehajtása is nélkülözi a szilárd kereteket. Javasolták az önálló tervtörvény, illetve a tervszerződések rendszerének a bevezetését.

Az intézet – az ezt érintő vizsgálatok eredményeként – különösen nagy jelentőséget tulajdonít annak, hogy a következő programozási periódusban a saját regionális programját maga tervezze, menedzselhesse és kialakíthassa az ehhez szükséges intézményrendszert. Amennyiben ugyanis 2007–2013 között a régiók szerepe a jelenlegihez hasonlóan csupán közreműködő funkciókra korlátozódik, akkor a regionális közigazgatási reform esélyei hosszú időre ellehetetlenülnek, nem beszélve a strukturális alapok fogadásában való sikerességünk veszélyeztetéséről. A jelenlegi területfejlesztési intézményrendszer helyzetét felmérő kutatásuk is arra mutatott rá, hogy a rendszer diszfunkcionális működésének egyik lehetséges megoldása a rendszer regionalizálása.

Több éves kutató és szervezőmunka zárult a *Dél-Dunántúl regionális innovációs stratégiája* keretében. A stratégia alapvető érdeme, hogy felmérte a régió vállalkozásainak innovációs igényeit és meghatározta a főbb fejlesztési célokat. A stratégia nyilvánvaló előnyt jelent a régió számára a jövőbeni innovációs források elérésében, mint ahogy fontos eredmény az innovációban érdekelt intézmények közötti kapcsolatok rendszeresítése, hálózatba szervezése.

A fejlesztési stratégiákkal foglalkozó egyik fontos kutatás célja olyan regionális szintű, integrált fejlesztéspolitika megalapozása volt, amely hozzájárul a regionális és az ágazati dekoncentrált szervezetek közti együttműködés jelentős bővítéséhez, az uniós és a hazai források összehangolt és hatékony felhasználásához. A program keretében az intézet az országban elsőként készített átfogó forrástérképet az egyik (nyugat-dunántúli) régióba érkező területfejlesztési forrásokról. Felmérték, hogy a regionális fejlesztési program megvalósításának első három évében – 2000–2003 között – milyen közvetlen és közvetett területfejlesztési források érkeztek a régióba, ezekből a regionális program mely elemei és milyen mértékben kerültek támogatásra, milyen volt a források elosztási mechanizmusa és milyen lépéseket tettek, illetve kell tenni az érintett szereplőknek a források összehangolása érdekében.

Nagy horderejű, országos jelentőségű tudományos feladatként az intézet koordinációjában készült el a beszámolás évében – fontos alapkutatási eredményeket is céltudatosan alkalmazó – *integrált vidékfejlesztési stratégia*.

III. Hazai kapcsolatok és pályázatok

Az RKK a folytonosság és a megújulás jegyében alakította külső kapcsolatait, pályázati tevékenységét az előző esztendőben. Közülük a hosszabb távra szóló tudományos együttműködések a stratégiai partneri hálózat bizonyos mértékű kiszélesítésével, míg az egy-egy nagyobb horderejű alap vagy alkalmazott jellegű kutatási, illetve (új elemként) szakértői – kézési program megvalósítása eseti együttműködő felekkel történt. E programok azon túl, hogy a működéshez nélkülözhetetlen pénzügyi forrásokat is biztosítottak, közvetlenül –

közvetetten az intézet alapfeladatainak teljesítését, a regionális tudomány gazdagítását, más tudományágak és a gyakorlat elismerésének fejlesztését szolgálták.

A kutatóintézetekkel, felsőfokú tanintézetekkel, kormányzati szervekkel, tanácsadó cégekkel való partneri viszonyok alakítása során alapelveként fogalmazódott meg az intézet részéről, hogy a kvalifikált szakmai tudás (azaz a tudományos eredmények) valós értékükön kerüljenek elismerésre. Jellemzővé vált, hogy az intézet (annak kutatói) olyan programok kutatásában vettek részt, amelyekben kamatoztatták évtizedek alatt megszerzett ismereteiket. Az e projektek során végzett feladataik eredményeit fölhasználták saját tudományos fejlődésük során (például tudományos minősítések, publikációk). Mindezeknek is köszönhető, hogy az RKK vezető kutatói országos elismertségre tettek szert (amit több kormányzati és megyei, városi kitüntetés is jelez), s résztvehettek a regionális politika nagyjelentőségű programjainak kidogozásában.

A kapcsolati rendszerben bizonyos súlypont eltolódások, nehézségek, ellentmondások és új elemek is jelentkeztek. Néhány korábbi partnerrel (mint pl. VÁTI Kht.) problémákkal terhelt volt az együttműködés, s egy-két akadémiai intézettel is „lanyhultak” a kutatási kapcsolatok. Eltérő intenzitást és készséget mutatnak ama megyékkel, városokkal való együttműködések, ahol a kutatási egységek működnek. Van, ahol ezek erősödtek (Bács-Kiskun, Fejér megye, Székesfehérvár) néhány esetben új elemekkel bővültek (Győr, Pécs: Európa Kulturális Fővárosa pályázat), s van, ahol gyengültek (Békés, Jász-Nagykun-Szolnok megyék). Általánossá vált, hogy a kutatási feladatoknak közös pályázatok, közbeszerzési eljárások, konzorciumi szerződések adnak jogi kereteket. Ezek – a partneri viszonyok tekintetében is – új kihívásokat, új szerepeket és igen sok esetben rendkívül nehezen teljesíthető adminisztratív kötelezettségeket rónak az intézet számára.

Az RKK több telephelyes működéséből, hálózati jellegéből fakadóan külön említendőek a kutatóhelyek és kutatási egységek és az intézet központja közötti kapcsolatok. Megállapítható, hogy a beszámolási évben erősödött az egyes intézetek belső kohéziója, az RKK központ forrásszerző koordinációs és kooperációs tevékenysége. (Ez főleg a kormányzati szintű megbízásokban realizálódott.) Jelentős eredményeket hoztak a horizontális együttműködések (pl. Kárpát-medence régiói, városkutatás, versenyképesség, vidékfejlesztés.) Ez utóbbiak közül kiemelendő az RKK megalapításának 20. évfordulója alkalmából rendezett szakmai konferencia-sorozat, mely jelentősen erősítette az RKK-identitást is.

Az intézet kiemelt céljának minősítette immár egy évtizede a vidéki tudományosság, az Akadémia presztízsének erősítését. A beszámolás évében jelentős lépéseket tett azért, hogy a decentralizáció jegyében, közép-európai, vagy európai hatókörű regionális tudásközpontok alakuljanak ki. (Nem kizárt, hogy ezek a kezdeményezések 2005-ben meg is valósulnak.)

A felsőoktatási intézményekkel való együttműködések kiegyensúlyozottabbakká váltak, a kölcsönös előnyök és „hasznosságok” jegyében alakultak. Az intézet kutatási programjai megvalósításában rendszeresen vonja be pályázati, konzorciális partnerként az egyetemeket (pl. NKFP-program). A felsőoktatási intézmények (vagy azok oktatói) jó néhány egyedi feladat megoldásában is részt vesznek (itt az immár hagyományos PTE, BKE, a Debreceni Egyetem, a SZTE mellett újak is találhatóak, mint pl. a Kodolányi János Főiskola, vagy a Közép-Európai Egyetem). Zökkenőmentes a Széchenyi István Egyetemmel (melynek doktori képzési programjaiba is bekapcsolódtak a kutatók) működtetett közös tanszék, ugyanúgy, mint a PTE Közgazdaságtudományi Karával folytatott regionális gazdaságtani interdiszciplináris doktori iskola. A partner egyetemek igen pozitív hozzáállást tanúsítanak kutatóink egyetemi habilitálásával illetően (a beszámolás évében ez két főt érintett a Miskolci és a Debreceni

Egyetemen). A kutatói létszám több mint 90%-a (köztük egyre több fiatal) oktat felsőfokú tanintézetben. Ennek révén a tankönyvek, jegyzetek mellett a graduális és posztgraduális képzésekben a regionális tudomány eredményei közvetlenül is megjelentek, amit erősítenek a PHD-témák és több százra tehető disszertáció. E képzéseknek is köszönhető, hogy mára Magyarország rendelkezik az EU regionális politikája követelményeinek megfelelő szakembergárdával.

Az intézeti kapcsolatrendszer kiemelt területe a regionális politika, a területfejlesztés és az EU-integráció kormányzati szerveivel való, minden esetben konkrét kutatási feladatok megoldását, vagy szakértői, konzulensi tevékenységeket jelentő együttműködések. E munkák eredményei visszatükröződtek a jelentősebb fejlesztési dokumentumokban (pl. OTK, NFT), s mindezek elismerését is jelzi, hogy több vezető kutatót kértek föl a kormányzati konzultatív mechanizmus tanácsadó, véleményező testületeiben való részvételre. Az itt írtak érvényesek a regionális fejlesztési tanácsokkal, ügynökségekkel, önkormányzatokkal, kistérségi fejlesztési szervezetekkel való kapcsolatokra is, azzal a különbséggel, hogy itt értelemszerűen egy-egy fejlesztési dokumentum felülvizsgálatában vagy előkészítésében történő együttműködés valósult meg.

Az elmúlt évben egyre több tanácsadó szervezet, multinacionális cég kereste meg az intézetet (túlnyomórészt konzorciális partneri viszonyt felajánlva) egy-egy kutatási programban, avagy képzésekben, továbbképzésekben való részvételre. Ez az RKK számára újfajta, problémákat is jelentő szerepet, „másfajta tudást” követelt.

Az OTKA, az OKTK pályázatok száma és nagyságrendje nagyjából azonos az előző évvel. Örvendetes, hogy sikerült új NKFP-pályázatokat is nyerni. Az egyéb pályázati források száma és nagyságrendje emelkedést mutat. Az intézeti összköltségvetés egyharmada ezekből a pályázatokból származik.

A tudományos rendezvények és az azokon tartott előadások száma kismértékben emelkedett. Egyre gyakrabban fordult elő, hogy ezeken, valamint a szakmai képzéseken, továbbképzésen a fiatalabb korosztályhoz tartozók vettek részt nagy sikerrel. A beszámolás évéből kiemelt jelentőségű az RKK jubileumi (20. évfordulós) rendezvénysorozata, mely jó alkalmat szolgáltatott országosan is a regionális tudomány eredményeinek áttekintésére. A másik a Magyar Regionális Tudományi Társaság – Nyíregyházán több mint másfélszáz résztvevővel tartott – 2. vándorgyűlése. Figyelemmel a társaság tudományos kvalifikációjára, az intézet célul tűzte ki, hogy kezdeményezi e társadalmi szervezetnek az Akadémia égisze alá vonását.

A publikációs tevékenység, a könyvkiadás volumene egyenletességet mutat; nőtt az idegen nyelvű publikációk száma. Továbbra is meghatározó a Dialóg Campus Kiadóval való együttműködés, ami immár külföldön megjelentetett, idegen nyelvű könyvet is produkált. A könyvek közül kiemelendő az RKK 1984–2004. évi publikációs tevékenységét tartalmazó kiadvány, amely igen jelentős országos szakmai visszhangot váltott ki.

IV. Nemzetközi kapcsolatok és pályázatok

Az RKK hagyományos nemzetközi kapcsolatai tovább folytatódtak, de új programokkal, partnerekkel bővültek és bizonyos súlyponteltolódások is történtek.

A korábbi éveknek megfelelően kutatási együttműködésekben, tanácskozásokon való részvételben, rövidebb, hosszabb tanulmányútban öltöttek testet a Bolgár, a Román, avagy a

Lengyel Tudományos Akadémia földrajzi intézeteivel, épp úgy, mint több korábbi EU-tagállammal meglévők. Az Orosz Tudományos Akadémiával kötött MTA-megállapodás kutatási együttműködési programjában a két ország regionális fejlődésének összehasonlító elemzése is szerepel (partnerek: OTA Földrajzi Kutatóintézete és novoszibirszki Közgazdaságtudományi Intézete).

Az intézet kutatási programjai a kapcsolatok részbeni átstrukturálását, kibővítését követelték meg. Ezek egy része az EU különböző szerveivel (pályázatok, szakértői tevékenység), másrészt a határ menti kutatásokkal összefüggésben a szomszédos országok tudományos szerveivel, egyetemeivel, szakembereivel való tartós kapcsolatokat jelentettek, azaz az érintett területekre vonatkozó kutatási program megvalósítását (osztrák, szlovák, ukrán, román, szerb, horvát határ menti kutatások, illetve az euroregionális együttműködéseket megvalósító szervezetek, intézmények). Ugyanezt erősítették a Kárpát-medence régiói sorozat előkészítésével kapcsolatos együttműködések is. Tovább folytatódott a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetemmel és kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemmel való együttműködés, s biztató kezdeteket mutat az Ukrán Tudományos Akadémiával való kapcsolat-felvétel.

Az RKK több esetben (a pályázati kiírásokból is fakadóan) vont be egy-egy nagyobb jelentőségű programjába külföldi partnereket, de egyre gyakoribb az is, hogy jelentős külföldi kutatási szervezetek ajánlottak föl konzorciális partneri együttműködést. A korábban indított programok, mint pl. EXLINEA, RIS, ADAPT (az EU 6. keretprogramjában) egy része lezárult, azaz elkészültek a kutatási záró dokumentációk, s vannak, amelyek tovább folytatódtak, mint pl. a PHARE CBC és a PHARE INTERREG. Megállapítható, hogy összességében (és főként a források vonatkozásában) nőtt a nemzetközi pályázatok száma, nagyságrendje.

A 2004. év meghatározó eredményének az Európai Unió regionális fejlesztési kutatásaiban való megjelenést tekintjük. Az Európai Bizottság Regionális Politikai Főigazgatósága által kiírt pályázatok közül az intézet nyolc kutatási feladatot nyert. Két kutatási projektben a konzorciumot az intézet irányítja.

Ugyancsak emelkedett a külföldi szakértői tevékenységek száma (ami esetenként valamelyik európai uniós szerv előtt Magyarország képviselését is jelentette), több kutatót hívtak meg vendégprofesszornak vagy nagy nemzetközi konferencián történő előadásra. Ezzel együtt mind többször keresik fel az intézetet külföldi vendégprofesszorok, az Unió regionális politikájának reprezentánsai. Az intézet idegen nyelvű sorozata a Discussion Papers jelentős hivatkozási indexet mutat, 2005-ben hat számmal gazdagodott.

V. Az év folyamán megjelent jelentősebb publikációk

Könyvek

Baranyi Béla: A határmentiség dimenziói. Magyarország és keleti államhatárai. Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 2004, 309 (Studia regionum) (Dialóg Campus szakkönyvek) (Területi és települési kutatások, 22.).

Barta Györgyi (szerk.): A budapesti barnaövezet megújulási esélyei. Budapest: MTA Társadalomkutató Központ, 2004, 347 (Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián. Műhelytanulmányok).

Csatári, Bálint–Kanalas, Imre–Nagy, Gábor–Szarvák, Tibor: Regions in Information Society–a Hungarian Case-Study. Pécs: Centre for Regional Studies, 2004, 113 (Discussion papers, 42.).

Enyedi, György–Tózsá, István (eds.): The Region. Regional Development, Policy, Administration, E-Government. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004, 480 (Transition, competitiveness and economic growth, 5.).

Faragó, László: The General Theory of Public (Spatial) Planning. The Social Technique for Creating the Future. Pécs: Centre for Regional Studies, 2004, 85 (Discussion papers, 43.).

Gál Zoltán: Spatial Development and the Expanding European Integration of the Hungarian Banking System. Pécs: Centre for Regional Studies, 2004, 64 (Discussion Papers, 45.).

Hajdú, Zoltán: Carpathian Basin and the Development of the Hungarian Landscape Theory Until 1948. Pécs: Centre for Regional Studies, 2004, 47 (Discussion Papers, 44.).

Horváth Gyula (szerk.): Dél-Szlovákia. Budapest–Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja, Dialóg Campus Kiadó, 2004, 523 (A Kárpát-medence régiói, 2.).

Nagy Imre–Kugler József (szerk.): Lehet-e három arca e tájnak? Tanulmányok a délkeleti határrégió újrászerveződő kapcsolatairól. Békéscsaba–Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja, 2004, 287.

Pálné Kovács Ilona (szerk.): Versenyképesség és igazgatás. Tanulmányok a regionális versenyképesség igazgatási feltételeiről. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja, 2004, 265.

Rechnitzer János–Lados Mihály: A területi stratégiáktól a monitoringig (módszertan, gyakorlati praktikumok). Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 2004, 364 (Studia regionum) (Dialóg Campus tankönyvek).

Rechnitzer János–Lengyel Imre: Regionális gazdaságtan. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 2004, 391 (Studia regionum) (Dialóg Campus tankönyvek) (Területi és települési kutatások, 26.).

Tanulmányok

Barta, Györgyi: Spatial processes of Hungarian industry. In: The Hungarian Labour Market. Review and Analysis 2004, Eds.: K. Fazekas, J. Koltay, Zs. Cseres-Gergely. Budapest: Institute of Economics HAS, Hungarian Employment Foundation, 2004, 137–151.

Csizmadia Zoltán–Grosz András–Szépvölgyi Ákos: A regionális innovációs rendszer kínálati oldala a Közép-Dunántúlon. Tér és Társadalom, 18. 2004, 3. 111–125.

Enyedi György: Public Participation in Socially Sustainable Urban Development. Pécs: UNESCO, Centre for Regional Studies, 2004, 39 (UNESCO/MOST Program).

Enyedi György: Regionális folyamatok a poszt szocialista Magyarországon.–Magyar Tudomány, 110.(49) 2004, 9. 935–941.

Enyedi, György: Applied geography in Central Europe. In: Applied Geography. A World Perspective. Ed.: A Bailly, L.J. Gibson. Dordrech: Kluwer, 2004, 169–187.

Hajdú Zoltán: A közigazgatási régió történeti, funkcionális összefüggései és alakváltozásai Magyarországon. Magyar Tudomány, 110. (49) 2004, 9. 942–951.

Hajdú Zoltán: Political geographical issues of Hungary's accession to the European Union.– Földrajzi Értesítő, 53. 2004, 1–2. 51–76.

Hajdú, Zoltán: Renewal of cross-border cooperation along the Hungarian-Croatian border. In: Challenged Borderlands. Transcending Political and Cultural Boundaries. Eds.: V. Pavlakovich-Kochi, B.J. Morehouse, D. Wastl-Walter. Aldershot: Ashgate, 2004, 109–121.

Hardi Tamás: Az államhatárokon átnyúló régiók formálódása.–Magyar Tudomány, 110. (49) 2004, 9. 991–1001.

Horváth Gyula: A strukturális politika és a kelet-közép-európai régiók. Területi Statisztika, 44. 3. 236–251.

Horváth, Gyula–Pálné Kovács, Ilona–Christos J. Paraskevopoulos: Institutional „legacies” and the shaping of regional governance in Hungary. Regional and Federal Studies, 14. 2004, 3. 430–460.

Kovács Katalin: Hollóföldi történet: egy faluszövetkezet alapítása és tündöklés nélküli bukása a rendszerváltást követő években. In: Fehéren, feketén. Varsánytól Rititiig. Tanulmányok Sárkány Mihály tiszteletére. Szerk.: Borsos B., Szarvas Zs., Vargyas G. Budapest: L'Harmattan, 2004, 415–435.

Nagy, Erika: Adaptation and differentiation: the corporate strategies of international investors in the emerging retail market of Hungary. In: Foreign Investments and Regional Development in East Central Europe. Ed.: D. Turnock. London: Ashgate, 2004, 264–288.

Nagy, Erika: Urban development in post-transition Hungary. Emerging social conflicts as constraints for a locality. Geographia Polonica, 77. 2004, 2. 137–151.

Nagy, Gábor: Measuring the activity of the information society. Creating regional, county and town level information indexes (in the case of Hungary). In: Formation of Information Society in the Regions of Uniting Europe. Ed.: W. Retkiewicz. Łódź: University of Łódź Department of Space Economy and Spatial Planning, 2004, 124–149. (Space–Society–Economy, 6.).

Pálné Kovács Ilona: A közigazgatási régiók esélyei hazánkban. Magyar Tudomány, 110. (49) 2004, 9. 952–961.

Pálné Kovács Ilona: A regionális gazdaságfejlesztés igazgatási összefüggései. In: Versenyképesség és igazgatás. (Tanulmányok a regionális versenyképesség igazgatási feltételeiről). Szerk.: Pálné Kovács I. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja, 2004, 11–31.

Pálné Kovács, Ilona: Challenges of regional policy and responses of traditional public administration in East-Central European countries.–Society and Economy. 26. 2004, 2–3. 325–339.

Pálné Kovács, Ilona: The legal and regulatory framework of fiscal decentralization. In: Intergovernmental Finance in Hungary. A Decade of Experience 1990–2000. Eds.: M. Kopányi, D. Wetzel, S. El Daher. Washington–Budapest: World Bank Institute, Local Government and Public Service Reform Initiative, 2004, 93–111.

Timár, Judit–Jelenszky Fábrián, Ildikó: Female representation in the higher education of geography in Hungary. *Journal of Geography in Higher Education*, 28. 2004, 1. 101–110.

Timár, Judit: Gendered urban policy-making: the role of geographical scale in women's participation in Hungarian local governments. In: *Gendered Cities. Identities, Activities, Networks. A Life-Course Approach*. Eds.: G. Cortesi, F. Cristaldi, F. Droogleever. Rome: Societa Geografica Italiana, 2004, 227–243.

Timár, Judit: More than „Anglo-American”, it is „Western”: hegemony in geography from a Hungarian perspective. *Geoforum*, 35. 2004, 5. 533–538.

Váradi, Monika Mária–Wastl-Walter, Doris: Ruptures in the Austro-Hungarian Border Region. In: *Challenged Borderlands. Transcending Political and Cultural Boundaries*. Eds.: Pavlakovich-Kochi, V. Morehouse, B.J. Wastl-Walter, D. Aldershot: Ashgate, 2004, 175–192.

VI. A kutatóhely tudományos teljesítményének főbb mutatói

A főigazgató neve: Horváth Gyula

Intézeti átlagléltszám: ¹ 111	ebből kutató: ² 64
Publikációk	
Az év folyamán megjelent összes tudományos publikáció száma: ³ 318	
<i>Könyv:</i>	
Monográfia: 4	magyarul: 4 idegen nyelven: 0
szerkesztett kötet: ⁴ 7	magyarul: 6 idegen nyelven: 1
egyéb egységes tartalmú könyv: ⁵ 15	magyarul: 8 idegen nyelven: 7
<i>Tanulmány, cikk:⁶</i>	
Hazai tudományos folyóiratban	magyarul: 67 idegen nyelven: 0
	Idegen nyelven külföldi folyóiratban: 18
Tanulmánykötetben	magyarul: 167 idegen nyelven: 40
Részvétel a tudományos életben:	
Tudományos előadások száma összesen: 290	ebből nemzetközi rendezvényen: 79
Tudományos rendezvény szervezése összesen: 19	ebből nemzetközi: 6
Szakértői tevékenység:	
egyéni szaklektori vélemény összesen: 90	ebből külföldön: 17
opponensi tevékenység összesen: 54	ebből külföldön: 6
Részvétel tudományos testületben:	
elnöki tisztség betöltése összesen: 10	ebből külföldön: 2
tagság összesen: 128	ebből külföldön: 16

Tudományos fokozat megszerzése:⁷	PhD: 1	MTA doktora: 0
Felsőoktatásban végzett tevékenység:		
Felsőfokú oktatási tevékenységet végző munkatársak száma: ⁸ 39		
Ebből doktori iskolában oktatók száma: 19	Doktori iskolát vezetők száma: 1	
Előadás kurzusok száma: ⁹ 95	Gyakorlati kurzusok száma: 15	
Pályázati adatok:		
OTKA-témák száma: 18 M Ft	A támogatás összege:	14
OKTK-témák száma: 2 M Ft	A támogatás összege:	1
NKFP-pályázat témáinak száma: 5 M Ft	A támogatás összege:	78
Egyéb pályázati témák száma: ¹⁰ 16	A támogatás összege:	32 M Ft
Nemzetközi pályázatok száma: 8	A támogatás összege:	90 M Ft

ZENETUDOMÁNYI INTÉZET

1014 Budapest, Táncsics Mihály u. 7.; 1250 Budapest Pf. 28

Tel.: 214-6770, fax: 375-9282

E-mail: director@zti.hu; honlap: www.zti.hu

I. A kutatóhely fő feladatai a beszámolási évben

- Zenetörténeti kutatások: régi zenetörténet, magyar zenetörténet, Bartók-kutatás, Dohnányi-kutatás,
- a népzene gyűjtése, archiválása, rendszerezése és közreadása,
- a néptánc kutatása és közreadása,
- zenei muzeológia és bibliográfia,
- a *Studia Musicologica* nemzetközi zenetudományi folyóirat szerkesztése.

II. Az év folyamán elért kiemelkedő kutatási eredmények

Zenetörténeti kutatások

A *Régi Zenetörténeti Osztály* munkatársai a CAO-ECE program keretében megjelentették az esztergomi *Temporale* kötetet, 32 kódex alapján összesített, értelmezett adatokkal. Befejezéséhez közeledik az esztergomi *Sanctorale* kiadásra való előkészítése, folyamatban van az aquileiai *Sanctorale* feldolgozása. Megjelentették a középkori Szent Márta rimes officiumot. Elkészítették a közép-európai ordinariium-énekek dallamkatalógusát a *Monumenta Monodica Medii Aevi* kiadványsorozat számára. A magyarországi responzórium-repertoár összkiadásának előkészítése során az év folyamán befejeződött a kiadáshoz forrásként kiválasztott 14 kódex responzóriumainak átírása. Megkezdték a responzorium-típusok megállapítását, a zenei elvek szerinti kiadási sorrend meghatározása céljával. A sárospataki

református kollégium nagykönyvtárában 34 kottás kódextöredéket, a güssingi (németújvári) ferences könyvtár középkori könyvgyűjteményében 130 könyvet fényképeztek le. Az év során 58 középkori notált forrás mikrofilmjének digitalizálása készült el. Egy munkatárs elnyerte az MTA doktora címet.

A *Magyar Zenetörténeti Osztály* munkatársai 90%-ban elkészítették a pozsonyi Anna Hannsen Schuman-kódex kritikai közreadását. A *Magyarország Zenetörténete* III. kötetének előkészítéséhez levéltári kutatásokat végeztek a főúri rezidenciák zenei gyakorlatának, Pest-Buda 18. századi zenetörténetének, a magyarországi szerzetesrendek zenei életének feltárására. Kutatták a magyarországi jezsuiták zenei életének és műzenei repertoárjának dokumentumait. Előrehaladt a szimfónia és mise műfajai 18. századi magyarországi repertoárjának és természetének feltérképezése, elemzése és értékelése. Megjelent a *Musicalia Danubiana* sorozat 20. köteteként Anton Zimmermann négy szimfóniája; Fusz János dalainak kiadása megjelenés előtt áll. Elkészült és kísérleti jelleggel az intézet honlapjára került a Pozsonyban 1645 és 1844 között működött zenészek anyakönyvi adatainak adatbázisa. 3000 digitális felvétel készült 18. századi kottás kéziratokról. A partitúragyűjtemény öt mű összeírásával gyarapodott.

Erkel Ferenc operáinak kritikai kiadása számára elkészült a Hunyadi László közreadásának végleges kottaszövege és a Bánk bán közreadásának alapszövege. A Hunyadi László és a Bánk Bán korabeli sajtóvisszhangját adatbázisba foglalták.

A *Magyarország Zenetörténete* V. kötetének előkészítő munkálatai keretében a magyar zeneműkiadás 1920 és 1948 közötti számítógépes adatbázisa 4000 tétellel gyarapodott. Befejeződött a Budapesti Hírlap zenei tárgyú írásainak kigyűjtése az 1. világháborúig. A *Magyar zeneszerzők* sorozatban megjelent a Farkas Ferenc, Pongrácz Zoltán, Járdányi Pál és Dubrovay László életművét bemutató kötet. Elkészült a Budapesti Hangversenyek Adattára (1900–1945) számítógépes adatbázisának rendszere, amelyben 8000 koncert adatai váltak hozzáférhetővé. Tanulmány készült a magyarországi és határon kívüli magyar operajátszás történetéről 1920 és 1950 között. Disszertációt szenteltek a ferences rend 17. századi dallamkészletének a Kárpát-medencében, valamint Kodály Zoltán zeneszerzői alapelvei elemzésének.

Bartók-kutatás

A *Bartók Archivum* által előkészített *Bartók Béla Zeneműveinek Kritikai Összkiadása* keretében az utolsó korrektúra fázisáig jutott a *Cantata profana*, *Concerto zenekarra*, *1. zongoraverseny*, *Kórusművek*, *Népdalfeldolgozások énekhangra zongorakísérettel*, *Zongoraművek 1914–1920*, *1–2. hegedű–zongoraszonáta* és *Dalok énekhangra zongorakísérettel* kötetek kritikai közreadása. Megtörtént 26 kompozícióhoz tartozó 46 eredeti kézirat digitalizálása (928 oldal) és az Archivum fotóanyagának szkennelése (444 kép). NKFP-pályázatot nyert a Bartók-összkiadás folytatásának terve a következő négy évre. Elkészült és a kiadóhoz került Bartók Béla *A Magyar Népdalok Egyetemes Gyűjteménye* című sorozat 2. kötetének teljes kottaszövege a jegyzetekkel. *Bartók Béla (1881–1945): Motives and Themes from his Life and Work* címmel kiállítást rendeztek a koppenhágai városháza dísztermében, és részt vettek a *Bartók and Nationalism* című, ehhez kapcsolódó tudományos ülészen. Nemzetközi részvétellel angol nyelvű tanulmánykötetet szerkesztettek. Egy munkatársat rendes tagjává választotta az MTA.

Dohnányi-kutatás

A *Dohnányi Ernő Archivum* megjelentette a Dohnányi Évkönyv 2003. évi kötetét. Összeállították és előkészítették kiadásra az évkönyv 2004. évi kötetét. A Dohnányi Ernő műveit számba vevő tematikus műjegyzék munkálatai során kutatómunkát végeztek az USA-ban lévő Dohnányi-gyűjteményekben. A Zenetudományi Szakkönyvtár egy munkatársa elkészítette az MTA Zenetudományi Intézet Könyvtárában őrzött gazdag Dohnányi-gyűjtemény katalógusát. Az archívum számos dokumentummal gyarapodott Vázsonyi Bálint hagyatékának megszerzésével. Több ezer tétellel gyarapodott a Dohnányi zenei pályáját dokumentáló sajtóanyag. Feltárták Dohnányi Ernőnek a Magyar Rádióban végzett tevékenységét, és befejezték a tanári és igazgatói működésével kapcsolatos dokumentumok feltárását a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen.

Népzene kutatás és -archiválás

A *Népzenei Osztály* a *Magyar Népzene Tára* 11–12. köteteihez revideálta a kiválasztott dallamtípusok dallamait és szövegeit, új lejegyzéseket készített, folytatta a típusok belső rendjének kialakítását és összehasonlító anyagot tárt fel. Lezárták a *Magyar Népzene Tára* B sorozat (Új stílus) típuskatalógusát. Elkészült *A magyar népzene új stílusa, fejlődéstörténeti áttekintés* című összefoglaló tanulmány. Vargyas Lajos 90. születésnapja tiszteletére megjelent *Az Idő rostájában* című háromkötetes tanulmánygyűjtemény, társszerkesztője és 11 tanulmány szerzője az intézet munkatársa. Megjelent a *Moldva és Bukovina népzeneje* című 4 CD-ből és kísérfüzetből álló kiadvány, mely az intézet népzenei gyűjteményét reprezentáló *Magyar népzenei antológia* lemezsorozat záróalbuma. Monográfiát jelentettek meg Kodály, a népzene kutató és tudományos műhelye témában. Folytatódott Bartók Béla hangszeres magyar népzene gyűjtéseinek kiadásra való előkészítése. Helyszíni gyűjtőmunkát végeztek Gömör és Csík megyében, valamint Moldvában. A népzenei gyűjtemény számára 240 új népzenei lejegyzés készült, és 140 db gyűjtőfüzetet dolgoztak fel Papp János és Szomjas-Schiffert György hagyatékából. 33 órányi kirgiz és kínai népzenei gyűjtött hangfelvételen, továbbá 10 órányi idegen török népzenei hangfelvételt digitalizáltak. Népzene gyűjtést végeztek észak-amerikai indiánoknál. Kb. 1000 kirgiz és indián dallamról vázlatos lejegyzést készítettek el. Monográfiát jelentettek meg Azerbajdzsán népzenejéről.

A *Népzenei Archivum* gyűjteményeinek internetes hozzáférhetősége ugrásszerűen javult. Az intézet honlapjára felkerült a *Kiadványok eredeti népzenei felvételekkel* című adatbázis (309 eredeti népzenei hangfelvételt tartalmazó lemezkiadvány adatainak adatbázisa), a *Publikált népzenei hangfelvételek* internetes adatbázisa (6000 jó minőségben lehallgatható népzenei hangfelvétel), a *Népzenei és néptánc fotóarchívum* (5000 népzenei és néptánc témájú fényképpel). Hozzáférhetővé tették Bartók Béla 1940-ben lezárt magyar népzenei rendjének (Bartók Rend) 13000 kottás lejegyzését digitalizált formában, valamint a dallamok jellemző adatait tartalmazó adatbázist. A népzenei gyűjtemény folyamatos digitális archiválása során 930 órányi hangfelvétel, 2000 kockányi fotó, 2000 kottás kézirat digitalizálása készült el, valamint további 4000 dallamot montíroztak és restauráltak. Megkezdték a tánczenei rendben tárolt kb. 10000 támlap rendezését. Helyszíni népzene gyűjtéseket végeztek Győr-Sopron, Békés, Csanád, Nógrád megyék területén, valamint Erdélyben, és hangfelvételen rögzítették egy obi-ugor énekes teljes dallamkészletét. A hangfelvétel-gyűjtemény az év során korábbi Pozsony megyei, csallóközi és Békés megyei gyűjtésekkel gyarapodott. A gyermekjáték gyűjteményben elkészült a játéktípusok leírása (722 típus). A finnugor gyűjteményt 58 zürjén ének (3033 sor) lejegyzésével gyarapították. Disszertáció készült az erdélyi magyar hangszeres népi tánczene interetnikus kapcsolatairól.

Néptánc kutatás és -archiválás

A *Néptánc Osztály* munkatársai kiegészítették és kritikai kiadásban megjelentették *Martin György: Mátyás István „Mundruc”, egy kalotaszegi táncos egyéniségvizsgálata* című monográfiáját, mely elnyerte a Palermói Egyetem által alapított Giuseppe Pitré-díjat. *Dance and Society* címen angol nyelvű kötet készítették elő kiadásra. Monográfiában dolgozták fel Jóka falu hagyományos táncait. Összeállították öt kiadvány anyagát, egy-egy jelentős táncos egyéniséget bemutató dokumentumokkal. A Sulinet Digitális Tudásbázis számára kidolgozták a *Néptánc távoktatási program* alapanyagát. Az anyag a magyar néptánc 11 fő típusát mutatja be szöveggel, fotóval, térképpel, hangzó anyaggal, mozgóképpel és táncírással. Ehhez a táncfilm-gyűjteményből 15 órányi filmanyagot hangosítottak és 39 táncfolyamatot jegyeztek le. Előadóülést rendeztek fiatal, pályakezdő néptáncutatók részvételével. Felterjesztést készítettek az UNESCO-hoz az intézetben őrzött népzenei-, néptánc és népi játék gyűjteményeinek a Világemlékezet listára való fölkerülése érdekében. Disszertáció készült a roma zenekultúrának a rendszerváltás óta megfigyelhető átalakulásáról.

Zenei muzeológia

A *Zenetörténeti Múzeum* lefolytatta a hangszergyűjtemény selejtezéssel és a tárgyak tisztításával egybekötött revízióját. Elkezdődött a gyűjtemény egyik kiemelkedő darabjának, a 18. századi orgona szekrényének restaurálása. Lebontották a volt állandó kiállítást és a kölcsönvett műtárgyakat visszazállították a Néprajzi-, a Hadtörténeti- és a Nemzeti Múzeumba. Részt vettek a Vendéglátóipari és Kereskedelmi Múzeum időszakos kiállításának és a Bartók Archivum koppenhágai kiállításának megrendezésében. Folyamatosan foglalkoztak a hangszerkiviteli szakvélemények kiadásával és az állami hangszerek felügyeletével. Elkészítették a múzeum átépítését megalapozó szakmai programot.

Intézeti kiadványok

Két kötetben jelent meg az MTA Népzene kutató Csoport megalapításának 50. évfordulója alkalmából a Zenetudományi Dolgozatok 2003-as évkönyve. Ugyancsak a Zenetudományi Intézet kiadványaként látott napvilágot a Esztergomi Temporale (CAO-ECE V/1.), Anton Zimmermann 4 szimfóniája (Musicalia Danubiana 20.), a Dohnányi-évkönyv 2003, valamint Martin György: Mátyás István „Mundruc” című posztumusz monográfiája. Az intézetben zajlott a Studia Musicologica 2004. évi 4. füzetének szerkesztése.

Konferencia

A *Régi Zenetörténeti Osztály* megrendezte a Nemzetközi Zenetudományi Társaság (IMS) Cantus Planus kutatócsoportjának 12. konferenciáját, amelyen minden eddiginél nagyobb létszámban vettek részt külföldi kutatók és fiatal szakemberek. A Bartók Archivum a Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társasággal együttműködve konferenciát rendezett Somfai László 70. születésnapja tiszteletére.

III. Hazai kapcsolatok és pályázatok

Felsőoktatás

Az intézet szorosan együttműködik a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Zenetudományi Tanszékével a zenetudományi képzésben, annak fontos gyakorló-kutató bázisát alkotja. A zenetudományi PhD-program oktatói között számos intézeti munkatárs tevékenykedik előadóként, témavezetőként, bírálóként. Az egyetem Egyházzenei Tanszékének tanári

testülete és az ott folyó mesterképző program (DLA) vezetői az intézet munkatársai közül kerülnek ki. A Karvezetés Tanszéken intézeti munkatárs tanítja a népzenei ismereteket. A munkatársak valamennyi kutatási témában rendszeresen fogadnak magyar és külföldi doktorandusokat és kutatókat alkalmi konzultációra. A néptánc- és táncíráskutatás területén működő munkatársak a felsőfokú néptánc oktatás több intézményében tanítanak, illetve időszaki tanfolyamokat tartanak. 2004 folyamán az intézet munkatársai kinevezett oktatóként vagy óraadóként a következő felsőoktatási intézményekben tevékenykedtek: ELTE BTK Kulturális Antropológiai Tanszék, Művelődéstörténeti Tanszék, Néprajzi Tanszék, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Zenetudományi Tanszék és Egyházzenei Tanszék, Pécsi Tudományegyetem Romológiai Tanszék, Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kultúrantropológiai Tanszék, Magyar Táncművészeti Főiskola Néptáncpedagógiai Tanszaka és a Nyíregyházi Főiskola Ének-Zene Tanszéke.

Tudományos együttműködések

Az intézetnek érvényes együttműködési megállapodása van a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Zenetudományi Tanszékével, az ELTE BTK Folklór Tanszékével és a Magyar Táncművészeti Főiskolával. A tudományos együttműködést segítik a szakmai szervezetekkel kialakított jó kapcsolatok. Ezen szervezetek: a Magyar Néprajzi Társaság, a Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság, Magyar Táncstudományi Társaság. Az intézet munkatársainak az akadémiai bizottságokban való részvétele (Zenetudományi Bizottság, Néprajzi Bizottság, Művelődési Bizottság) a kapcsolatokat még intenzívebbé teszi.

Pályázatok, ösztöndíjak

A Nemzeti Kutatásfejlesztési Program 2004-ben az intézet hat kutatási témáját támogatta: Középkori forráskutatás, Pozsony zenei élete a 16–18. században, Erkel Ferenc, illetve Bartók Béla műveinek kritikai kiadása, Kodály Zoltán életművének kutatása, valamint a Kárpát-medence táncagyományának kutatása. 2004-ben az OTKA-támogatását 5 zenetörténeti és népzenei téma élvezte; többek között a Magyarország zenetörténete sorozat 18. és 20. századi kötetének munkálatai, a Magyar Népzene Tára 11. és 12. kötetének előkészítése és középkori kódexek digitalizálása. Az Informatikai és Hírközlési Minisztérium 8. és 11. témakörében elnyert pályázatok révén jelentős mennyiségű archivális anyagot sikerült digitalizálni és a közzétenni az intézet honlapján. Ez a kutatási eredmények számára minden eddiginél szélesebb körű hozzáférést jelent. A Nemzeti Kulturális Alapprogram két zenetörténeti téma kutatásához nyújtott támogatást. Két munkatárs részesült Kodály Zoltán Ösztöndíjban, és ugyancsak ketten Bolyai János Posztdoktori Ösztöndíjban.

Egyéb kapcsolatok

Az intézet kutatói szakmai kapcsolatokat ápolnak hazai kulturális és művelődési szervezetekkel, intézményekkel. Együttműködnek a Hagyományok Házával, az Európai Folklór Intézettel, az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottságával, a győri Harmónia Művészeti Központtal, a Szarvasi Szlovák Hagyományörző Közalapítvánnyal. A munkatársak a zene- és táncstudomány szűkebb körén túl a zeneélet számos területén tevékenykednek. A *Régi Zenetörténeti Osztály* két munkatársa a Schola Hungarica együttes vezetőjeként gregorián felvételek sorozatával szerepel a nyilvánosság előtt. A *Magyar Zenetörténeti Osztály* munkatársai zenei és kulturális folyóiratokban kritikusként elemzik a kortárs magyar zeneszerzést, zenei előadóművészetet, operajátszást. A népzene- és néptánckutató munkatársak többsége tanácsadóként, zsűritagként folyamatosan részt vállal a népzenei és néptánc mozgalom irányításában.

IV. Nemzetközi kapcsolatok

Az intézetnek az akadémiák közötti csereegyezmények keretében tématervben rögzített együttműködési megállapodása van számos kelet-európai országban működő partnerintézettel. Munkatársai 2004-ben is aktívan részt vettek a nemzetközi szakmai szervezetek munkájában, s többen tisztséget viselnek a különféle bizottságokban. Ilyenek a Nemzetközi Zenetudományi Társaság (IMS), a Nemzetközi Hagyományos Zenei Tanács (ICTM), Nemzetközi Tánc Tanács (CID).

A régi zenetörténet kutatói nemzetközi konferenciákon vettek részt Lillafüreden és Pozsonyban, a magyar zenetörténet és Bartók életművének kutatói pedig Németországban, Dániában és Dél-Afrikában.

A népzene és a néptánc kutatói a környező országok magyarsága körében a dunaszerdahelyi Népzenei Archívummal és a szabadkai székhelyű Vajdasági Folklór Egyesülettel működnek együtt a gyűjtő és ismeretterjesztő munkában. Ugyanők konferenciákon vettek részt Ausztriában, Horvátországban, Lengyelországban, Törökországban, az Egyesült Államokban, Kirgizisztánban, Kazakisztánban és Kínában. Egy munkatárs Fulbright-ösztöndíj révén kutatómunkát végzett az Egyesült Államokban.

V. Az év folyamán megjelent jelentősebb publikációk

Könyvek

Andrásfalvy Bertalan–Domokos Mária–Nagy Ilona (szerk.): Az Idő rostájában. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára, 1–3. kötet. Budapest, 2004, L'Harmattan, 513+508+406.

Czagány, Zsuzsa: Historia de Sancta Martha Hospita Christi redactio Bohemica. Ein spätmittelalterliches Reimoffizium zu Ehren der heiligen Martha in seiner böhmischen Überlieferung. Ottawa, 2004, The Institute of Mediaeval Music, 56.

Dobszay, László–Kovács, Andrea: Esztergom/Strigonium (Temporale) (= Corpus Antiphonarium Officii – Ecclesiarum Centralis Europae V/A). Budapest, 2004, MTA Zenetudományi Intézet, 367.

Felföldi László–Karácsony Zoltán (szerk.): Martin György: Mátyás István „Mundruc”. Budapest, 2004, Planétás – MTA Zenetudományi Intézet, 710.

Richter Pál–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.): Zenetudományi Dolgozatok 2003 I-II. Tanulmányok az MTA Népzene-kutató Csoport megalakulásának 50. évfordulójára. Budapest, 2004, MTA Zenetudományi Intézet, 328+278.

Sipos, János: Azeri Folk songs: At the Fountain-Head of the Music. Budapest, 2004, Akadémiai Kiadó, 625.

Szalay Olga: Kodály, a népzene-kutató és tudományos műhelye. Budapest, 2004, Akadémiai Kiadó, 430.

Tanulmányok

Domokos Mária–Olsvai Imre–Paksa Katalin: Járdányi Pál népzenei munkásságának utolsó szakasza. In: Richter Pál–Rudasné Bajcsay Mária (szerk.): *Zenetudományi Dolgozatok 2003*. Budapest, 2004, MTA Zenetudományi Intézet, 219–328.

Ferenczi, Ilona: Das Gradual von Ajak: Eine ungarische liturgische Handschrift aus der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts. *Studia Musicologica*, 2004, 45, 303–329.

Halász, Péter: Introduction. In: Bali János–Halász Péter (szerk.): Anton Zimmerman: Four Symphonies (= *Musicalia Danubiana* 20). Budapest, 2004, Institute for Musicology, 47–87.

Kiszely-Papp, Deborah: Transcending the Piano: Orchestral and Improvisational Elements in Dohnányi's Piano Music. In: Grymes, James A. (szerk.): *Perspectives on Ernst von Dohnányi*. Lanham/MD, 2004, Scarecrow Press, 85–111.

Somfai, László: "Written between the desk and the piano": Dating Béla Bartók's sketches. In: Hall, Patricia – Sallis, Friedemann (szerk.): *A Handbook to Twentieth-Century Musical Sketches*. Cambridge, 2004, Cambridge University Press, 114–130.

Szendrei, Janka: Melodiewahl als Ausdruck liturgischer Identität. In: Haug, Andreas – März, Christoph – Welker, Lorenz (szerk.): *Der lateinische Hymnus im Mittelalter: Überlieferung - Ästhetik - Austrahlung* (= *Monumenta Monodica Medii Aevi, Subsidia IV*). Kassel, 2004, Bärenreiter, 53–59.

Tallián, Tibor: Die Rezeption der Opéra comique in Ungarn im 19. Jahrhundert. In: Pospisil, Milan – Jacobshagen, Arnold (szerk.): *Le Rayonnement de l'Opéra comique en Europe au XIXe siècle*. Praha, 2003, KLP, 200–211.

VI. A kutatóhely tudományos teljesítményének főbb mutatói

Az igazgató neve: Tallián Tibor

Intézeti átlagléttség: ¹ 69	ebből kutató: ² 37	
Publikációk		
Az év folyamán megjelent összes tudományos publikáció száma: ³ 152		
<i>Könyv:</i>		
Monográfia: 15	magyarul: 6	idegen nyelven: 9
szerkesztett kötet: ⁴ 13	magyarul: 8	idegen nyelven: 5
egyéb egységes tartalmú könyv: ⁵ 3	magyarul: 2	idegen nyelven: 1
<i>Tanulmány, cikk:</i> ⁶		
Hazai tudományos folyóiratban	magyarul: 22	idegen nyelven: 5
	Idegen nyelven külföldi folyóiratban: 6	
Tanulmánykötetben	magyarul: 53	idegen nyelven: 35
Részvétel a tudományos életben:		
Tudományos előadások száma összesen: 58		ebből nemzetközi rendezvényen: 37

**A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KUTATÓHELYEINEK
2004. ÉVI TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEI**

II.

Társadalomtudományi kutatóintézetek

Budapest

2005